

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DELİLİĞİN TUTKUSU/ TUTKUNUN DELİLİĞİ

Psikoz Sorununa Psikanalitik Yaklaşım

ELDA ABREVAYA

2.
Basım

DELİLİĞİN TUTKUSU/ TUTKUNUN DELİLİĞİ

Psikoz Sorununa Psikanalitik Yaklaşım

ELDA ABREVAYA

Bağlam Yayınları 186
İnceleme-Araştırma 123
Düş/Düşün Dizisi 9
ISBN: 978-975-6947-73-9
Düş/Düşün Dizisi Editörü: Ayça Gürdal Küey

Elda Abrevaya
Deliliğin Tutkusu / Tutkunun Deliliği
Psikoz Sorununa Psikanalitik Yaklaşım

© Elda Abrevaya
© Bağlam Yayıncılık

Birinci Basım: Ekim 2002
İkinci Basım: Kasım 2017
Kapak Resmi: Hieronymus Bosch, *Deliler Gemisi*
Baskı: Avcı Ofset
Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi No: 6/13
Davutpaşa - Topkapı/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 11081
Matbaa Sertifika Numarası: 12001

BAĞLAM YAYINCILIK Hobyar Mah. Narlıbahçe Sok. No:9/3 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

Sarah'a

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ.....	9
ÖNSÖZ.....	11

I. Bölüm

PSİKANALİZ ÇAĞINDA DELİLİĞİN TARİHİNE BİR BAKIŞ....	15
Freud ve Lacan'dan Foucault'ya.....	15
Deliliğin Kapatılması	16
Tımarhanenin Doğuşu	21
Foucault'nun Freud'a Yaklaşımı.....	29

II. Bölüm

ORGANİKTEN SİMGESELE.....	37
Varlık ve Delilik	37
Simgesel Düzen.....	39
Nevroz ile Psikoz Arasındaki Klinik Farklılıklar.....	45
Nevroz ve Psikozda Gerçekliğin Yitimi	52

III. Bölüm

DELİLİK Mİ, PSİKOZ MU?	63
Psikotikle Konuşabilmek İçin Bir Dilin Yaratılması.....	67
Sessizlik	77

IV. Bölüm

DELİLİK, CİNAYET VE YASA.....	83
Yasanın Öznel Eksenini.....	83
Yasanın Nesnel Eksenini.....	91
Cinayet.....	92
Althusser'in İtiraf Metni	95

V. Bölüm

PSİKOZUN TEDAVİSİ.....	111
Şizofreni Sorunu	119

VI. Bölüm

BAYAN LUCY VEYA VAROLMANIN ACISI	133
Bilinçdışı Fantezinin Kurgulanması	145
. Sondeyiş.....	155

KAYNAKÇA	157
----------------	-----

İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

2002 yılında kitabın Türkçe çevirisi için yazdığım önsözü, 2017 yılında okumak ilginç oldu. Kitabın basılma tarihi benim de İstanbul'da psikanalist olarak yeni yerleştiğim yıllara denk geliyordu. Şimdi ise kitabın ikinci basımına önsöz yazarken, bu onbeş yıl boyunca sürdürdüğüm psikanalitik pratiği de değerlendirmek için bir fırsat ortaya çıkmıştır. Kuramsal veya klinik olarak kitabın öğretisi halen geçerli midir? İstanbul'da her ne kadar psikiyatrik bir kurumda çalışsam da, kliniğimin büyük bir kısmını oluşturan hastalar, ruhsal işleyişi açısından nevrozlarla psikozlar arasında, yani sınırda konumlananlardır. Bu anlamda benzer klinik sorunsallar karşıma çıkmaktadır. Porto Riko yıllarımda kuramsal çalışma Lacan ağırlıklı olduğu için, kitapta psikozlara yaklaşımım özellikle Lacancı olmuştur. Buna karşılık şimdiki pratiğime göz attığımda, kuramsal alanda daha kapsamlı bir rotanın çizildiğini görüyorum. Özellikle D.W. Winnicott, W. Bion, H. Rosenfeld, Th. Ogden, gibi Anglosakson analistlerin psikoz üzerindeki araştırmaları ve incelemeleri benim açımdan tam bir bilgiler ve okumalar hazinesini oluşturmuştur. Diğer yandan, Lacan'ın öğretisi her açıdan değerini korumaktadır. Bu öğretiyi kitapta yer verdiğim M. Foucault, J. Derrida, L. Althusser gibi düşünürlerin kuramsal yaklaşımlarıyla eklemek mümkündür çünkü hepsi yapısalcı bir bakış açısına sahiptir.

Kitabın yeni bir basımını oluşturmak amacıyla metni yeniden okuduğumda, bir psikanalist olarak bu deneyimdeki en dramatik boyutun delilikle insanî düzeyde karşılaşmak olduğunu düşündüm. Deliliği öznenin kalbinde yatan aşırı hassas, ince, derin bir kırılma ama aynı zamanda dürtüsel

şiddet olarak ele alırsak, kuşkusuz hastanın deliliği kadar, analistinkini de göz önünde bulundurmak gerekir. J. Derrida şöyle bir sorgulamada bulunur: Psikanalist hastanın delice, tuhaf sözünü dinleyebilir mi, yorumlayabilir mi, buna tanıklık edebilir mi? Analist terapötik serüvende, hastasının anlaşılabilir gibi görünen iç dünyasının birçok yönünü kavrama çabasında, kendi karmaşık duygularıyla sürece katılabildiği ölçüde, bu süreci anlaması, yorumlaması ve ona tanıklık etmesi mümkündür. J. André'nin de belirttiği gibi, narsisistik travmayı aktarımda çalışabilmek iki kişiyi gerektirir. Diğer bir deyişle, aktarımda hastanın travmasının analistin iç dünyasının bir yerinde karşılık bulması önem kazanır. D.W. Winnicott "The Fear of Breakdown" metninde şu fikri ileri sürer: Hastanın iç dünyasında kaydedilememiş, dolayısıyla simgeleştirilememiş travma, analist tarafından duygulanımsal olarak karşılanabildiği ve kapsanabildiği takdirde, hasta tarafından özümflenir ve benliğinin bir parçası haline gelir. Analist bunu niçin, nasıl yapar? Eğer içimizdeki delilik, Lacan'ın deyimiyle, insan olarak deneyimimizin sınırını oluşturmaktaysa, bu sınır simgeselin özümleyemediği bir noktada yer alır. Analist açısından hastayla birlikte yürüttüğü klinik deneyim, tekrar ve tekrar simgesel düzeyde yazılamayanı yazma çabasından başka bir şey değildir.

İstanbul, 3 Eylül 2017

ÖNSÖZ

Bu araştırma 2000 yılında Porto Riko'da basılan *La Locura Como Pasión*'un Türkçe çevirisine karşılık gelmektedir. Delilik sorunsalına olan ilgim, doktora tezimi Paris'te bir gündüz hastanesinde tedavi gören otistik ve psikotik çocuklar üzerinde yaptığım 70'li yıllara dayanmaktadır. Ama bu çalışma asıl Porto Riko'da Ruh Sağlığı Merkezindeki pratiğimin yüreğinde doğmuş ve biçimlenmiştir. İspanyolca metnin birinci bölümünde XIX. yüzyılda Porto Riko'da deliliğin tarihini incelemiştim. Bir şekilde delilerin kapatıldığı ilk kurumlara, benim daha sonra çalışacağım Ruh Sağlığı Merkezi arasındaki bağları sezinlemiştim. Yani acının, korku ve şiddetin egemen olduğu dönün psikiyatrik kurumlarıyla bugünküler arasında bir ilişki vardı. Nitekim kitabın son bölümünde sunduğum Bayan Lucy vakasıyla da bu sürekliliği sağlamak istedim. Yalnız Türkçe metin Porto Riko'da XIX. yüzyılda delilerin kapatıldığı kurumlara ilişkin birinci bölümü kapsamamaktadır. Bu bağlamda, ister Porto Riko'da ister Türkiye'de olsun zaman içinde delilik deneyimine eşlik eden karanlık belleği düşünebilmek için Foucault'nun şu sözlerine göz atmak yerinde olur: “*Aklını yitirmişlik halkların büyük belleği, onların geçmişe en büyük sadakatleri olacaktır; aklını yitirmişlik deneyiminde tarih sürekli çağdaş olacaktır*”.*

Kitabımda geleneksel psikiyatrinin delilik sorunsalına yaklaşımına eleştirel bir görüş geliştirmeye çalıştım. Psikiyatrik bakışın nesnesi olan semptomların engelini aşarak, delinin söyleminin temsil ettiği bilgiye erişmek istedim. Bunun

* Michel Foucault, *Histoire de la Folie*, Gallimard, Paris, 1972, s.144.

için de psikanalitik kuramlara başvurdum. Freud, Lacan ve diğer ustaların öğretisi sayesinde, psikotiğin saçma sapan gözüken söylemini anlamlandırmak ve onun sesine ve sözüne yer vermek olanaklıdır. Ama psikotiğin söyleminde odaklanırken, hedefim onun sözünü nesnelleştirmek, dolayısıyla akademik bir araştırmanın nesnesine dönüştürmek değildir. Sanıyorum hiç kimse deliliğin kendi üzerindeki etkilerini ve izlerini göz önünde bulundurmadan, bu görüngüye yaklaşmaz. Yani burada her şeyden evvel özne olarak konumlanmaktan söz etmekteyim.

Psikanalitik öğretiyi bu araştırmanın eksenine haline getirirken, “modası geçmiş” antipsikiyatri hareketinin yapıtlarını da ele aldım. Bunları kendi deneyimimle yoğurarak yorumladım. Sanıyorum ki psikotikle gerçekleştirilen terapötik deneyimin görüngüsel boyutunu yakalamak, Ronald Laing'ın yapıtlarından en güzel dersi çıkarmaktır. Aynı zamanda Michel Foucault'nun *Deliliğin Tarihi* adlı kitabını da öznel; tarihsel ve sosyopolitik düzlemle eklemlenmeyi hedefleyen bir yöntemin yörüngesi olarak kullandım. Diğer bir deyişle delilik konusunda düşünürken, belli bir toplumda tarihsel süreç içinde gelişen deliye ilişkin toplumsal temsilleri ve kurumsal pratikleri göz önünde bulundurmamak olanaksızdır.

Elda ABREVAYA

Mart, 2002

1. Bölüm

**PSİKANALİZ ÇAĞINDA DELİLİĞİN
TARİHİNE BİR BAKIŞ**

PSİKANALİZ ÇAĞINDA DELİLİĞİN TARİHİNE BİR BAKIŞ

Freud ve Lacan'dan Foucault'ya

23 Kasım 1991'de Fransız Psikiyatri ve Psikanaliz Tarihi Derneği, “30 yıl sonra *Deliliğin Tarihi*” adlı konuyu IX. Kolokyumunda tartışır. Bu etkinliğe katılan Jacques Derri-da, bir anıt olarak nitelendirdiği *Deliliğin Tarihi* adlı yapıtın ancak psikanalizin açtığı düşün ve tartışma alanında değerdendirilebileceğini ortaya atar.¹ Derrida'nın görüşüne kesinlikle katılmakla birlikte, belirtilmesi gereken nokta Foucault'nun bu yapıtında Freud'u sabit tarihsel bir yere oturtmamış olmasıdır. Kimi zaman Freud'un dehasını vurgulamış, kimi zaman onu sertlikle eleştirmiştir. Foucault'nun Freud'a ilişkin önerdiği yorum ne olursa olsun bu kitabın ancak Freud ve Lacan'ın açtığı düşünce çığırından hareketle okunulabileceğini düşünüyorum.

Lacan, ustası Freud gibi, öznenin sözüne yer vermiştir. Freud'un yapıtına “geri dönüş”, psikanalitik çalışmadaki dil boyutunu vurgulayarak gerçekleştirmiştir. Bu da psikanalitik düşüncede bir sarsılma yaratmıştır. İkinci sarsılma ve kırılmayı da bilinçdışında temsil edilemeyen, yani simgeleştirilemeyen gerçek (*réel*) düzlemine dikkati çekmesiyle yaşadık. Lacan gerek simgesel, gerek gerçek düzlemde temel olan olumsuza yer vermiştir. Psikanalitik düşüncede olumsuz, birçok anlama karşılık gelmekle birlikte en önemlisi; olmayan (*absent*) veya gizil olan (*latence*) fikridir. “Duyumlarla algılanamasa bile

Jacques Derrida, “Être Juste avec Freud”. L'histoire de la Folie à l'Âge de la Psychanalyse”, *Penser la Folie*, Galilée, Paris, 1992.

birşeyin durumunun görüntülerin tersine, yalnız dış dünyada değil, iç dünyada da varolmaya devam etmesidir”.² Lacan'ın kuramında olumsuza ilişkin birkaç örnek verebiliriz: Dil düzeninin öznedeki arzusuyla yasa arasında yol açtığı bölünme; gerçeğin (*réel*) bilinçdışında temsil edilemeyene gönderme yapması; psikanaliz deneyiminin özne açısından iğdiş ve ölüm gösterenlerinden geçmesi... Diğer bir deyişle, Lacan açısından bu olumsuza yer vermeden özneye erişmek mümkün değildir. İşte bu olumsuzun metodolojik düzeyde temel olduğu bir yapısökümüyle biz *Deliliğin Tarihi*'ni yorumlayabiliriz. Şimdi Foucault'nun bu kitaptaki temel tezini yakından inceleyelim.

Deliliğin Kapatılması

Ortaçağın sonunda cüzam Batı dünyasından silinmiştir.³ Oysa bu hastalık ortadan kalkmasına karşın, yıllardan beri boşalan cüzam hastanelerinde cüzamlıya bağlı değerler ve imgeler kaybolmamışlardır. İki veya üç yüzyıl sonra, eskiden cüzam hastaneleri olarak varlığını sürdüren yerlerde aynı dışarı atma, kovma oyunları yinelenecektir. Bu kez oyuncular cüzamlılar değil de, deliler, yoksullar ve serserilerdir.

Rönesansın imgesel manzaralarında, özellikle resim alanında yeni bir nesne ilgimizi çeker: *Deliler Gemisi*. Edebiyat ve resim alanında bir tema oluşturmakla birlikte (Hieronymus Bosch'ın *Deliler Gemisi*), delileri bir kentten ötekine taşıyan bu yelkenli gemilerin Renanya nehirleri ve Flaman kanalları boyunca yolculuk ettikleri bilinmektedir. Bu yolculuğun delileri iyileştirme işlevi gördüğü düşünülüyordu. Foucault bu gemilerin büyük olasılıkla hac gemileri olduklarını düşünür.

² André Green, *Le Travail du Négatif*, Editions de Minuit, Paris, 1993, s.30.

³ Michel Foucault, *Histoire de la Folie à l'Âge Classique*, Gallimard, Paris, 1972, s.15.

Deliler yolculuk sırasında akıllarına kavuşacaklardı. Su arınmayı simgeleyen bir öğeydi. Nitekim günümüze değin suyun delilikle bağlantısı süregelecektir. Ama bu yolculuğun pratik boyutunu da göz ardı etmemek gerekir. Bu şekilde delilerin kent kapılarından dışarı atılmaları olanaklıydı. *Deliler Gemisi*, delilerin geldikleri ve yolculukla yeniden döndükleri öteki dünyayla bu dünya arasında bir bölünme çizgisini temsil ediyordu. Gemideki deli kentin sınırlarında, dışarıyı temsil eden suların içine bırakılmış ve burada kapatılmıştı. Yani dışarının içindeydi. Kenti de içerisi olarak tanımlarsak, aynı zamanda içerinin de dışında bulunuyordu. Böylelikle deli dışarının içine ve içerinin de dışına konulmuştu.⁴

Rönesansta Bosch, Brueghel ve Dürer deliliğin dünyasal seyircileriydi. Resimlerine deliliğin gizli, karanlık, düşsel biçimlerini yansıtmışlardı. Oysa delilik edebiyat ve felsefe alanında ahlaki bir taşlamanın nesnesi haline gelmiştir. Edebiyat alanında Erasmus deliliğe eleştirisel bir bilinçle yaklaşmıştır. Erasmus insanoğlunun zayıf tarafları, yanılsamaları ve düşleriyle bağlantılandığı deliliği uzaktan, kendi Olympos'undan algılamıştır. Bosch, Brueghel ve Dürer yapıtlarında deliliğin trajik boyutunu işlerken, Erasmus deliliği ahlaki bir evrende hapsetmiştir. İşte bu nedenle XV. yüzyılda deliliğin bu iki deneyimi arasındaki mesafe bir daha kapatılamayacak şekilde açılmıştır.

XVI. yüzyıldaki deliliğe eleştirisel yaklaşım trajik boyutu gizleyerek ön plana çıkmıştır. Ama yine de bir Goya'nın yapıtı, akıl dünyasının özünde tamamıyla egemen olamadığının göstergesidir. Deliliğin klasik deneyiminde ve hatta çağdaş deneyiminde bile, bu trajik bilinç gizliden gizliye varlığını sürdürmüştür. Nitekim Nietzsche, Van Gogh bu trajik bilincin tanıklarındır.

⁴ Michel Foucault, *Histoire de la Folie à l'Âge Classique*, s.26.

Descartes düşünen özne için deliliğin geçerli olmadığını iddia etmiştir. Aklın kendini ifade ettiği ölçüde delilik olanaksızdır. Artık XVII. yüzyılda akıl dünyasıyla, aklını yitirmişlik (*dérailson*) arasında kesin bir bölünme çizgisi belirlenmiştir. Avrupa haritasında yeni bir olgu ortaya çıkmıştır. Deliler, yoksullar, serseriler, dilenciler, işsizler; hastane, ıslah evi, hapisane gibi kurumlarda kapatılmışlardır. Kendi başlarının çaresine bakamayan ve yardım edilmesi gereken insanlar olarak düşüntenilen yoksul, öksüz ve deliye ilişkin toplumsal bir duyarlılık oluşmuştur. Fakat bu yardım yoksulları ve delileri düzenin dışına atarak, uzaklaştırarak gerçekleşmiştir. Kapatarak onları görünmez kılmak, gerektiği zaman da cezalandırmak anlamına gelmiştir. Böylelikle hayırseverlik ve cezalandırma boyutları iç içe geçmişlerdir. Örneğin, Fransa'da 1607 yılında hem yergi hem de bir manifesto işlevi gören bir metin yayımlanmıştır: *La chimère ou fantasme de la mendicité*, (*Dilencilik kuruntusu veya fantezisi*) Bu metinde yoksulların "hayat, elbise, bir meslek ve ceza" bulabilecekleri bir düşkünler yurdunun açılması talep edilmektedir.⁵ Bu bağlamda, devletin eylemi olarak hayırseverlik, doğal öğeleri olan ceza ve bastırmayı da kapsamaktadır.

XVII. yüzyılda Paris'te her yüz kişiden biri en azından birkaç ay olmak üzere kapatılmıştır. Alman dilini konuşan ülkelerde ıslah evleri olan *Zuchthausen*'ler, İngiltere'de ıslah evleri ve *Workhouses*'lar açılmışlardır. Fransa'da 1657'de Genel Hastane kurulmuştur. Madrid'deki Kraliyet Genel Hastanesi, yoksulları, delileri, fahişeleri, hastaları, bakıma muhtaç öksüz çocukları barındırmıştır. Howard, XVIII. yüzyılda İngiltere, Hollanda, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya'da bu kurumlar ağını yakından incelediğinde, ailenin huzurunu

⁵ Michel Foucault, *Histoire de la Folie*, s.85.

bozan gençlerin, kamu hukuku suçlularının, serserilerin, meczupların aynı yere kapatılmış olduklarını görmüş ve dehşete kapılmıştır. XV. yüzyıldan beri İspanya'nın sömürgesi olan Porto Riko'da da aynı tablo göze çarpmaktadır. 1844 yılında açılan Hayırsever Yurdu, delileri, hapis cezasına çarptırılmış mahkûmları, fahişeleri ve kurumun içindeki bir okulda eğitilen öksüz ve yoksul çocukları barındırmıştır.⁶ Aynı mekânda delilikle yoksulluk yan yana yaşamışlardır. Çalışma yükümlülüğü ve aile değerleri üzerine kurulan bir düzende, deliler ve işsizler, kargaşayı temsil etmektedirler. Bu durum deliliğin tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Klasik çağdan itibaren delilik, kentin sorunlarıyla bağlantılı olarak işsizlik ve aylıklığın kınandığı bir ortamda değerlendirilmiştir.

Fransa'da Genel Hastanenin yoksullara tıbbi tedavi sağlamakla yükümlü bir kurum olduğunu düşünürsek yanılmış oluruz. Bu kurum monarşik ve burjuva düzenine özgü bir yapıya karşılık gelmekteydi. Kurumun hedeflerini şöyle tanımlayabiliriz:

Daha çok yarı adli bir yapı olup, daha önceden oluşmuş yetkilerin yanı sıra ve mahkemelerin dışında karar veren, yargulayan ve infaz eden bir cins yönetsel bir bütündür.⁷

Genel Hastane'nin müdürlüğünü ömür boyu atanan kimse-ler yürütmekteydi. Karamnamesinde müdürlerin işlevi şu şekilde açıklanmaktadır:

Müdürler bu amaçla şunlara sahip olacaklardır: işkence direkleri, prangalar, adı geçen Genel Hastane'de ve ona bağlı

⁶ Francisco R. De Goenaga, *Desarrollo Histórico del Asilo de Beneficencia y Manicomio de Puerto Rico*, Cantero, Fernandez y Compañía, San Juan, 1929.

⁷ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, Fransızca'dan çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.91.

*yerlerde hapisaneler ve zindanlar; bunları istedikleri gibi kullanacaklardır, emirname hükümleri onlar tarafından adı geçen Hastane'nin içinde temyiz edilmesi mümkün olmayan bir şekilde uygulanacaklardır.*⁸

Genel Hastane çalışma zorunluluğu üzerine kurulan bir düzene, yani kentin düzenine karşı gelen herkesi yargılamak ve cezalandırmakla görevli ahlaki bir kurumdu. Kapatılanlar arasında bulunan yoksullar, hastalar ve delilerin ortak yanı çalışamaz ve üretemez oluşlarıydı. Bu bağlamda klasik çağ delilik, kötülük ve suç arasında bir ayrım yapmaz. Bütün bu rezilce biçimler halkın görebileceği yerlerden uzaklaştırılmalarıydı. Hastane yalnız hata ve suçun ıslah edildiği yer olmakla kalmaz. Buradakiler aynı zamanda çalışmakla da yükümlüdürler. Yoksullar arasında bir ayrım yapılır. Bir yandan kötü yoksullar vardır ki bunlar çalışmayan hastalar ve aylaklardır. Diğer yandan çalışan, fakat yokluk içinde yaşayan “iyi” yoksullar bulunmaktadır. Birincilerin cezalandırılmaları, ikincilerin ise yardım görmeleri gerekmektedir.

Deliliğin tarihinde delilerin ve yoksulların kapatılması bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu tarihe damgasını vuran diğer önemli bir olay da 1794’de Pinel’in delileri zincirlerinden kurtarmış olmasıdır. Fransa’da 1657’de Genel Hastane’nin kurulmasıyla, Pinel’in 1794’de delileri zincirlerinden kurtarması arasında kalan dönemde bir yapı oluşmuştur. Bu yapı Rönesans dönemindeki deliliğe ilişkin hümanist yaklaşımdan, deliliğin çağdaş deneyimine geçişi açıklayan bir yapıdır. Bugün de bizi asıl ilgilendiren sorun bu yapının nasıl oluştuğunu ve psikiyatrik söylemin hangi tarihsel koşullarda doğduğunu anlamaktır.

Orta Çağ ve Rönesansta akıl dünyasıyla delilik arasında bir diyalog söz konusuydu. Ortaçağ ve Rönesans insanının

⁸ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.91-92.

deneyimiyle, yaşamın trajik boyutunu temsil eden delinin deneyimi arasında bir uçurum yoktu, tersine bir yakınlık söz konusuydu. Oysa klasik çağda akıl dünyasıyla delilik arasındaki diyalog kopmuştur. Artık kentin düzeninde deliliğe yer yoktur. Delilik insanda varolabilecek korkunçluğu veya kırıl-ganlığı kapsayamaz. Bu andan itibaren sürgüne gönderilmiş ve susturulmuştur. İşte bu sessizlik, XVII. yüzyılda Genel Hastane'den, XIX. yüzyılda tımarhane ve günümüzdeki psi-kiyatrik hastanelere kadar delilere ayrılan tüm kurumların arka perdesini oluşturacaktır.

Tımarhanenin Doğuşu

Şimdi Pinel'e geri dönelim. Unutmayalım ki Pinel'in tarihi jesti Fransız Devriminden beş yıl sonra gerçekleşmiştir. Bicêtre Hastanesi'nde delilerin kurtuluşunun öyküsü ünlüdür. Devrimci gücü temsil eden Couthon hastanede karşı devrimcilerin gizlenip gizlenmediğini araştırmak üzere kurumu ziyarete gelmiştir. Felçli olduğu için kollarda taşınması gerekmektedir. Pinel onu zindanlara kapatılan taşkınların bölümüne götürmüştür. Delileri sorgulamak isteyen Couthon onların küfür ve hakaretleriyle karşılaşmıştır. O zaman Cout-hon Pinel'e dönerek şöyle demiştir: “Yurttaş, sen de, acaba bu cins hayvanların zincirlerini sökmek istediğin için deli olmayasın?” Pinel de şöyle yanıtlamıştır: “Yurttaş, bu delilerin bu kadar ele gelmez olmalarının, onların hava ve özgürlükten yoksun bırakılmalarından kaynaklandığına inanıyorum”.⁹ Ni-tekim XVIII. yüzyılda temiz hava, serinlik ve aydınlığın deliler üzerinde iyileştirici etkileri olduğu düşünülüyordu.

Couthon'un ziyaretinin ardından Pinel delileri zincirlerin-den kurtarmak amacıyla hemen işe koyulmuştur. O zamana

⁹ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.660.

değin deli hiçbir şeyi hissetmeyen bir hayvan olarak görüldüyordu. Kışın ortasında hastanelerin soğuk ve ıslak zemininde çıplak yatabilir, aç kalabilirdi. Pinell'in öğretilerinden yararlanan ve psikiyatri alanında çok saygın bir yere sahip olan Esquirol delilerin durumunu şöyle betimlemiştir:

*Onları çırılçıplak, paçavralara sarınmış, uzandıkları taş döşemenin soğuk neminden korunmak için samandan başka bir şeyleri olmadığı halde gördüm. Onların gayet kaba bir şekilde beslendiklerini, nefes alacak havalarının, susuzluklarını giderecek sularının ve yaşamaları için gereken en zorunlu şeylerinin bile olmadığını gördüm. Onların gerçek zindancılara teslim edilmiş olduklarını, bunların vahşi gözetimlerine terk edilmiş olduklarını gördüm.*¹⁰

Bu manzara XVII., XVIII. ve hatta XIX. yüzyıllarda dünyanın çeşitli ülkelerinde, örneğin Porto Riko'da, delilere ayrılan kurumlarda yinelenmiştir. XX. yüzyılda deliye “insanca” yaklaşıldığında bile, deliliğe özgü bu hayvansallık bir türlü zihinlerden çıkmamıştır. Bu imgeler psikiyatrik kurumların içinde de varlığını sürdürmüşlerdir. Nitekim günümüz psikiyatrik hastanelerindeki tecrit odaları, parmaklıklar, kilitlenen kapılar delide yatan gizli hayvansal güce gönderme yapmazlar mı?

Genel Hastane'nin 1657'de kurulmasından itibaren 150 yıl boyunca deliler kapatılma rejimine tabi tutulmuş, insandan çok bir hayvan olarak algılanmışlardır. Bu bağlamda azgınlara yola getirilmek amacıyla kafes ve zindanlara kapatılmışlardır. “Azgınlık” (*fureur*), teknik bir hukuk ve tıp terimine karşılık gelir. Ama XVII. yüzyılda kapatmaya ilişkin başka bir anlam taşımaktadır. Foucault şöyle der:

(...) yasaların tanımlamadığı suç ile buna ilişkin hukuki bağlantıların dışında kalan bütün şiddet biçimlerini ima

¹⁰ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.90.

*etmektedir: kelimenin hedeflediği bir cins ayırma tabi tutulmamış düzensizlik alanıdır -tavırlarda ve gönül işle-
rindeki düzensizlik, âdetlerin ve zihnin düzensizliği-, ya-
ni mahkûm etmenin mümkün olduğu bölgenin ötesinde
ortaya çıkan tehditkâr bir kudurganlığın karanlık ala-
nınun bütünü.*¹¹

XVIII. yüzyılın sonunda yoksulların, gençlerin, çocukların ve delilerin aynı kurum içinde kapatılmalarına karşı oluşan toplumsal duyarlılık yoğunlaşmıştır. Aile çatışmaları ve ahlaki suçlar nedeniyle kapatılan yoksullar, delilerden ayrı tutulmuşlardır. Böylelikle toplumda yeni bir paylaşım çizgisi oluşmuştur. Bu kez deliler bir yanda, yoksullar öte yandadır. Bundan böyle kapatılma pratiği yalnız delilere uygulanmış ve tımarhaneler ortaya çıkmıştır.

Klasik çağda deli, azgın ve kudurgan bir hayvan şeklinde algılanırken; XIX. yüzyılda bir hasta olarak görülmüştür. Delilik bundan böyle ruhsal bir hastalık şeklinde tanımlanmıştır. Deliliğin patolojik bir evrene kapatılmasıyla hekim devreye girmiştir. Nitekim Pinel, Bicêtre Genel Hastanesi'ne atanan ilk hekimdir. Gerek Pinel'in Bicêtre ve Salpêtrière Genel Hastaneleri'ndeki işlevi, gerek Tuke'un İngiltere'de *Retreat* adlı kurumdaki çalışmaları temel bir öğeyi ortaya koymaktadır. Bu da hekimin tımarhanedeki konumudur. XVII. yüzyılda deliler ve yoksulların kapatıldığı kurumlarda hekimin hiçbir katılımı yokken, şimdi tımarhanede merkezi bir konuma sahiptir. Ama Foucault'nun da belirttiği gibi, hekimin gücü tıp alanındaki bilgisinden değil de, toplumsal ve ahlaki düzenden kaynaklanmaktadır. Hekimin işlevi toplumsal düzeni hukukî ve ahlaki yönden garantileyen bir güce karşılık gelmektedir. Bu bağlamda hekimin işlevi ahlaki bir

¹¹ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.180-181.

görevin parçasıdır. Ancak bu şekilde delilerin iyileşmesi olanaklıdır. Pinel bu konuda şöyle der: “Hipokondri, melan-koli veya maninin önlenmesi için ahlâkın değişmez yasalarını uygulamak ne kadar da önemlidir!”¹²

Zincirlerinden kurtulan deli bu kez kendini ahlaki bir hapis içinde bulmuştur. Pinel'in delileri zincirlerinden kurtarma jestini bir özgürlük göstergesi olarak değerlendirirsek, bu fikir bir paradoks olarak görülebilir. Nitekim delinin klasik çağda hayvan muamelesi gördüğünü belirtmiştik. Ama yine de zindanlara veya hapislere atılan delinin çektiği acı, diğerlerinin alayları, bir sirkteymiş gibi seyredilmesi, hezeyanı açısından onun özgürlüğünün unsurlarını oluşturmaktaydı. Bu acının kendince bir anlamı ve bir dili vardı. Oysa tımarhaneye kapatılan hastanın hezeyanı, tedaviyle yükümlü insanların kayıtsızlığı ve sessizliğiyle karşılaşacaktır. Hezeyanın bir dili olduğunu anlamak için Freud'a kadar beklemek gerekecektir. Freud açısından hezeyan, bütününe dağılma tehlikesi geçiren ruhsallığı yeniden yapılanma çabasına karşılık gelecektir.

Pinel'in zincirlerinden kurtardığı ilk on iki hasta arasında deliliği nedeniyle kiliseden kovulmuş bir din adamı bulunmaktaydı. Büyüklük hezeyanına kapılarak kendini İsa sanan bu adam hastanenin en önemli seyirliklerinden biriydi. Pinel diğer hastalarını makul olma koşuluyla özgürlüğe kavuştururken, bu adamdan hiçbir şey talep etmemiştir. Tek bir söz bile etmeksizin zincirlerini çıkartmış ve “herkesin onun gibi davranarak, bu zavallı meczuba tek bir söz bile söylememesini” emretmiştir.¹³ Daha evvel diğerlerinin eziyet ve cefasına kendisini İsa sandığı için sabırla katlanan din adamı, şimdi mutlak özgürlüğünün içinde, sessizliğin yarattığı tecritten dolayı kendini aşağılanmış hissetmekteydi:

¹² Michel Foucault, *Histoire de la Folie*, s.427.

¹³ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.703-704.

Artık bir hücrede veya zincire vurulmuş durumdakinden daha gerçek bir şekilde kapatılmış olarak, yalnızca kendi kendinin mahpusu haline gelmiş hasta kendisiyle hata düzleminde olan bir ilişkinin ve diğerleriyle de utanç düzleminde olan bir ilişkisizliğin içine girmiştir... Zincirlerinden kurtulduktan sonra, sessizliğin sayesinde şimdi hata ve utanca zincirlenmiştir.¹⁴

Uygulanan yöntem sonucu, din adamı diğer hastaların arasına karışmış ve aklı başına gelmiştir. Hekimin görevi hastanın davranışlarını çok yakından ve titizlikle gözlemleyerek, hezeyanına ne şekilde son verileceğini belirlemektir. Burada delilik hastanın kendini yükseklerde görmesine denktir. Bu da kurum açısından kabul edilemez bir durumdur. Örneğin Pinel'e göre din adamının büyüklük hezeyanı "hezeyan halindeki insan küstahlığının en uç durumuydu".¹⁵

Pinel'in zincirlerinden kurtardığı ilk hasta kırk yıldan beri zincire vurulmuş bir İngiliz kaptandı. Deliler arasında en korkutucu olandı. Bir gün öfke ve azgınlık anında kelepçeli elleriyle hizmetkârların birinin kafasına vurmuş ve öldürmüştü. Pinel ona yaklaşarak "makul olmasını ve kimseye kötülük yapmamasını" talep etmiş ve bu koşulla zincirlerini çıkartacağını belirtmişti.¹⁶ Hasta bundan böyle hiç öfkeye kapılmamıştı.

Tıpta bu vaka kadar ünlü olan diğer bir öykü de, büyüklük hezeyanına kapılan asker Chevigné'ye ilişkindir. Pinel bu rahatsızlığın altında mükemmel bir doğanın yattığını görmüştür. Zincirlerinin çıkartılmasına karşılık, Chevigné Pinel'in hizmetine girmiş ve bir mucize gerçekleşmişti: "Bir insanın zekâsında şimdiye kadar böylesine ani ve bu kadar tam bir dönüşüm olmamıştır; ...işte daha kurtulur kurtulmaz dikkatle

¹⁴ Michel Foucault, *Histoire de la Folie*, s.616.

¹⁵ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.703.

¹⁶ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.679.

emir beklemektedir”. Diğer bir deyişle, Pinel onda sadık hizmetkârlık erdemini harekete geçirmişti. Chevnigné diğer hastaların öfkelerini yatıştırmak gibi bir görevi üstlenmiş, ama en önemlisi sonuna kadar efendisine sadık kalmıştı. Hatta Paris halkı ulusun düşmanlarını cezalandırmak üzere Bicêtre hastanesinin kapılarına vardıklarında, Chevnigné gövdesini efendisine siper ederek hayatını korumak istemişti. Tımarhanedeki hasta, ahlâken tanınmış ve onaylanmış toplumsal tip tanımında konumlanabildiği ölçüde iyileşmekteydi. Tıpkı İngiliz kaptanın Pinel'e kaçmayacağına söz vermesi üzerine, onu hapse atmayan galibe sadık kaldığı gibi, Chevnigné de bir hizmetkâr olarak efendisine sadık kalacaktı. Foucault İngiliz kaptanının durumuna ilişkin şöyle der:

Sağlığı ancak, bu sağlığın hem işareti hem de somut mevcudiyeti olan bu toplumsal değerlerin içinde düzelmektedir. Aklı ne tanıma ne de mutluluk düzlemindedir, zihnin iyi işlemesiyle ilgili değildir; akıl burada onurdur.

Chevnigné açısından da:

Er için bu sadakat ve fedakârlık olacaktır. Chevnigné'nin yeniden olduğu şey akli başında bir adam değil de bir hizmetkârdır.¹⁷

Klasik çağda delilik hayvansallıkla bağlantılıyken, tımarhanedeki deli ise bir çocuk olarak algılanmaktadır. Kuşkusuz bu da onu, baba işlevini gören hekim karşısında ergin olmayan birinin konumunda bırakmaktaydı. Korku ilkesi hastaların tedavisinde çok etkiliydi. Geleneksel eğitim kavrayışının da bu görüşten uzak olmadığını belirtebiliriz. Nitekim çocuğun boyun eğmesi için yetke karşısında yaratılan korku, eğitim düzeneğinde bir kaldıraç işlevi görmez mi?

¹⁷ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.680.

Deli artık deliliğinin nedenlerinden değil de, ahlâk ve toplumu rahatsız eden her türlü davranışından sorumluydu. Hatalarıyla yüzleşmesi gereken hasta kendini yargılamaya davet edilmekteydi. Aynı zamanda çalışanlar tarafından da yargılanmaktaydı: “Sürekli oturum halinde görünmeyen bir cins mahkeme tarafından yargılanmaktadır”.¹⁸ Bu adalet etkisini korkutucu olmaya borçludur. Bicêtre'teki hastalardan bir tanesi, cehennem karşısında yaşadığı dehşet nedeniyle dinsel bir hezeyana kapılmaktaydı. Nefsine katı bir şekilde egemen olarak kendini kurtarabileceğini sanmaktaydı. Bu yüzden de yemek yememekteydi. Hastanın bu davranışının önüne geçmek için cehennem gibi uzaktaki bir adaletle ilişkin duyulan kaygının, daha yakın ve acımasız bir adaletle ve bunun yarattığı korkuyla telâfi edilmesi gerekmekteydi. Bir akşam hastanenin müdürü “elinde onu korkutmak üzere getirdiği bir alet olduğu halde, gözleri alev alev, sesi gök gürültüsü gibi arkasından ellerinde kocaman zincirlerle silahlanmış ve bunları gürültüyle şakırdatan hizmetlilerle birlikte” hastanın kapısına dayanmıştı.¹⁹ Bu sözleri Foucault Pinel'in *Traité Médico-philosophique* kitabından alıntılanmıştır. Hastaya bir tabak yemek uzatılmış ve daha acımasız bir tavırla karşılaşmak istemiyorsa, bunu yemek zorunda olduğu bildirilmişti. Saatlerce süren bir çatışmadan sonra hasta yemeğe karar vermişti.

Bu tedavi yöntemlerine uymayan, boyun eğmeyen hastalar cezalandırılmaktaydı. Klasik çağda sinir sistemi üzerinde iyileştirici etkisi olduğu düşünülen banyo ve duşlar, tımarhane ceza olarak kullanılmaktaydı. Pinel bu konuya ilişkin fikirlerine *Traité Médico-philosophique* kitabında yer vermiştir:

¹⁸ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.709.

¹⁹ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.709.

Banyo fırsatından yararlanılmaktadır, işlenen hata veya önemli bir ödevi yerine getirmeme hatırlatılmakta ve bir musluk yardımıyla, başın üzerine aniden soğuk su akıtılmaktadır, bu meczubu çoğu zaman ne yapacağını bilemez hale getirmekte veya güçlü ve beklenmedik bir etkiyle takıntı bir fikri uzaklaştırmaktadır; eğer hasta inat etmeye kalkışırsa, duş tekrarlanmaktadır, ama sertlikten, onu isyan ettirecek sözlerden kaçınılmaktadır, tersine ona bunun kendi yararı için olduğu ve bu cins şiddetli yöntemlere üzüntüyle başvurulduğu söylenmektedir.²⁰

Ahlaki nitelikli tedavinin en etkili tekniklerinden biri de hastanın tecrit edilmesi idi. Bu teknik aracılığıyla hastanın kendisi için zararlı sayılan ailesinin nüfuzundan kurtarılması, abartılı ve yersiz olarak nitelendirilen alışkanlıklarından uzaklaştırılması ve hezeyanına son verilmesi hedeflenmekteydi. Böylelikle yeni bir ortamda hastanın direncini kırarak, yeni ahlaki gelenekler edinmesi sağlanmaktaydı. Ödüllendirme ve ceza düzeneği sayesinde, hekimin yetkesi altında bulunan meczubun “sapkın” tutkularını yola getirmek ve iradesini kırmak olanaklıydı.

XIX. yüzyılda tecrit etme, sorgulama, duş cezaları, katı disiplin, çalışma yükümlülüğü, ödüllendirme gibi tımarhanelerde yürütülen tüm teknikler, hekimi “deliliğin mutlak efendisi” haline getirmiştir.²¹ Gizlenen deliliği ortaya çıkaran, onu yenmeye çalışan, büyük bir ustalıkla tahrik ettikten sonra sakinleştirip yeniden onu konumlandıran hekimdir. Bu bağlamda deliliğin psikolojisi tımarhanede gelişmiştir. Deliyi yola getirmek amacıyla ne tür ahlaki bir taktik uygulanacağını belirlemesi, onun dikkatle gözlemlenmesini gerektirmekteydi.

²⁰ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.711.

²¹ Michel Foucault, “La Casa de la Locura”, en *Los Crímenes de la Paz*, Siglo XXI, Meksiko, s.144.

Foucault'nun Freud'a Yaklaşımı

Freud'un söylemi sayesinde ilk kez deliliğin tarihinde o zamana kadar gerçekleştirilen tedaviye ilişkin bir kırılma yaşanmıştır. Klasik çağdan itibaren akıl dünyasının delilik ile kopan diyalogu psikanalizle yeniden kurulmuştur. Freud histerik hastalarla çalışırken, semptomlar aracılığıyla konuşan deliliğe yer vermiştir. XIX. yüzyılda klinik bağlamda akıllara getirilemeyecek bir şeyi gerçekleştirmiştir. Tıp dünyası tüm dikkat ve çabasını organik etmende odaklarken, Freud histerik hastaları dinleme cesaretini göstermiş ve bilinçdışını keşfetmiştir. Böylelikle tımarhanedeki tedavi yapısının temel öğelerinden biri olan sessizlik, Freud'un hastalarıyla yaptığı çalışmada ortadan kaldırılmıştır. Foucault'nun bu yeni söyleme ilişkin yazdıklarını okuyalım:

*İşte bu nedenden ötürü Freud'a karşı adil olmak gerekir. Beş Psikanaliz ile Psikolojik Tedaviler'e** ilişkin özenli araştırma arasında bir keşif'in kalınlığından daha fazla bir şey; bir geri dönüş'ün egemen şiddeti vardır. Janet bir paylaşımın unsurlarını sıralamakta, şurada burada ekleme yapmakta, belki de fethetmekteydi. Freud deliliği onun dilinin düzeyinde yeniden ele almakta; pozitivizm tarafından sessiz kılınmış bir deneyin esas unsurlarından birini yeniden oluşturmaktaydı; deliliğin psikolojik tedavileri listesine büyük bir eklemede bulunmuyordu; tıbbi düşüncenin içinde akıl bozukluğuyla bir diyalogun olabilirliğini geri getirmekteydi... Psikanalizde söz konusu olan hiç de psikoloji değildi.²²

Foucault burada psikanalizin ne ölçüde pozitivist gelenekten uzaklaştığını işaretlemektedir. XIX. yüzyılda tımarhanede

* *Beş Psikanaliz* Freud'un klinik vakalarını topladığı yapıttır. *Psikolojik Tedaviler* de Janet'nin yapıtıdır.

²² Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.493.

geliştirilen psikiyatrik pratiklerin yütireğinde doğan psikoloji, deliliği gözlemleyerek onu yola getirmekte etkiliydi. Aklı temsil eden hekim, hastanın derinliklerinde gizlenen deliliğin görünürlüğü olması, dışı vurması için gereken ahlaki taktiğe baş-vurmaktaydı. Bu bağlamda hekimle hasta arasında bir ileti-şim mümkün değildi. Psikoloji bu ahlaki taktiğin bir parça-sıysa, psikanalizde bu taktiğin kesinlikle yeri yoktu. Tersine psikanalizde söz konusu olan, çağdaş psikolojinin gizlemeye, örtmeye çabaladığı bir delilik deneyimidir.

Hem Freud, hem Lacan, yapıtlarında bu delilik deneyimi-ne, yani olumsuza yer vereceklerdir. Oysa çağdaş psikolojinin nesnesi akli, mantıki olandır. Pozitivist psikoloji bu bağlamda delilik deneyimini veya başka türlü ifade etmek gerekirse olumsuzu maskeleyemeye yaramıştır: “Bir maskenin zorla kabul ettirilmesi, yüzün, hakikatin veya görünürlüğün şiddetle giz-lenmesi” söz konusudur.²³ Bu diyalogun psikanaliz alanında yeniden kurulması, psikanalizin hastanın konuştuğu dilden hareket ederek aktarım alanında ortak bir dil yaratması anla-mına gelir. Derrida, Freud'a dek iki kez diyalogun kopmuş olduğunu belirtir. İlk kez klasik çağda deliliğin kapatılmasıyla, ikinci kez pozitivistimin etkisi altında deliliğin patoloji boyu-tunda algılanmasıyla bu diyalog kopmuştur. Böylelikle akıl dünyasıyla delilik arasındaki paylaşım kesinleşmiştir.

Foucault'nun kendi yapıtında Freud'a verdiği yer bizi şa-şırtmamalıdır. Freud'a yaklaşımı ikirciklidir ve bu tavrı so-runlara genel yaklaşımından farklı değildir. Foucault'nun yöntemini; açılanla kapanan, yaklaşanla uzaklaşan, redde-denle kabul eden arasında sürekli gidip gelen bir sarkacın

²³ Jacques Derrida, “Être Juste avec Freud”. *L'histoire de la Folie à l'Âge de la Psychanalyse*, *Penser la Folie. Essais sur Michel Foucault*, Galilée, Paris, 1992, s.154.

eylemi gibi düşünebiliriz.²⁴ Foucault bir yandan, Freud'un deliliğin tarihindeki belirleyici yerini vurgularken, diğer yandan, “Tımarhanenin Doğuşu” bölümünde ise psikanalistin yetkesini, yabancılaştırıcı kişiliğini, sert bir şekilde eleştirmektedir. Şöyle der:

Freud, Pinel ve Tuke'un kapatma uygulamasının içine aldıkları bütün yapıları hekime doğru kaydırmıştır. Hastayı, “kurtarıcıların onu yabancılaştırdıkları bu tımarhane hayatından kurtarmıştır; ama onu bu varoluşun içindeki öze ilişkin şeylerden kurtarmamıştır, tımarhane hayatının güçlerini bir araya toplamış ve bunları hekimin elinde birbirlerine bağlayarak, en uç noktaya kadar germiştir; psikanalitik konumu yaratmıştır, burada yabancılaşma, dâhiyane bir kısa devreyle yabancılaşmayı kaldıran olmaktadır, çünkü hekimin elinde özne haline gelmektedir.

Foucault'ya göre, hekimin yabancılaştırıcı çehresi psikanalitik konumu yaratmıştır. Psikanaliz bu yapıyı yok edemediği için akıl bozukluğunun sesini duyamamış ve meczubun işaretlerinin şifrelerini çözememiştir. Psikanaliz delilik biçimlerinden bazılarını çözebilmiş ama akıl bozukluğunun esas faaliyetine yabancı kalmıştır.²⁵

Burada Foucault iki noktayı işaretlemektedir. Psikanalitik çerçevede psikanalistin temsil ettiği güç ve yetke, XIX. yüzyıldaki psikiyatrin gücünün devamına karşılık gelmektedir. Bu açıdan aralarında bir fark yoktur. Foucault'nun eleştirisi gerçekten çok duyarlı ve kritik bir noktaya parmak basmaktadır. Psikanalitik çerçevenin yarattığı koşullarda psikanalistin, gücünü kötüye kullanma riski vardır. Psikanalist analizanın arzusuna ilişkin yabancılaşmayı ortadan kaldırması gerekirken,

²⁴ Jacques Derrida, “Être Juste avec Freud”, a.g.y., s.150.

²⁵ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.722-723.

yetke ve gücünü kötüye kullanması durumunda analizin büsbütün yabancılaşmasına yol açabilir. Robert Castel de bu fikri *Le Psychanalysme, l'Ordre Psychanalytique et le Pouvoir* adlı kitabında incelemiştir.²⁶ Foucault'nun vurguladığı ikinci nokta ise psikanalizin deliliğe ilişkin tedavilerde başarısız olduğu ve deliliğin esas etkinliğine yabancı kalmış olmasıdır.

Bu bağlamda Derrida'ya göre Freud'da bir bekçi olma konumunun yarattığı ikirciklilik söz konusudur. “*Deliliğin Tarihi*”nin yazılmasını olanaklı kılan, deliliğin yeni bir çağına, yani bizim çağımıza girmemizi sağlayan (Freud), aynı zamanda kendisiyle birlikte kapanan bir çağın da en iyi bekçisidir.”²⁷

Freud deliliğe açılan kapıların bekçisi olarak, deliliği XIX. yüzyılda tanımlanan biçimiyle, yani organik düzeyde bir hastalık şeklinde algılamamıştır. Hatta klinik vakaları tartışırken onların bilimsel çalışmaları andırmalarından çok, romanlara benzediklerini, yani dramatik öğenin ön planda olduğunu belirtmiştir. Freud deliliğin sesini dinlerken, klasik çağdaki trajik boyuta, yani akıl yitirmişliğe geri dönmüş oluyordu. Freud klasik çağda arka planda trajik bir şekilde varlığını sürdüren deliliği, yani insandaki kırılganlık ve şeytaniği, psikanaliz deneyiminin yüreğine oturtabildiği için böyle bir dönüşten söz edebiliriz. Bir geri dönüş, ama aynı zamanda deliliğin yeni bir çağına girmemizi olanaklı kılan adımlardır da. Türkçe’de *déraison*’un sözlükteki karşılığı akılsızlık, aptallık, saçmalıktır. Oysa Foucault burada aklın ve mantığın karşıtı bir durumu dile getirmek istemiştir. “*Déraison*” aptallığa değil de, aklını yitirmiş olmaya karşılık gelmektedir. Klasik çağda aklını yitirmiş olanlar kapatılmakla birlikte,

²⁶ Robert Castel, *Le Psychanalysme, l'Ordre Psychanalytique et le Pouvoir*, François Maspero, Paris, 1973.

²⁷ Jacques Derrida, “Être Juste avec Freud”, s.150.

yine de deliliğin trajik boyutu bu dönemin arka perdesini oluşturmaya devam etmekteydi.

Ama Foucault, Freud'u deliliğe kapanan kapıların bekçisi olarak da konumlandıracaktır çünkü psikanalizin deliliğin esas etkinliğine yabancı kaldığını düşünmüştür. Gerçekten Freud hiçbir zaman psikotiklerle çalışmamış, fakat bu alanda çok önemli bir araştırmayı üretmiştir.²⁸ Saksonya Yüksek Mahkemesi eski başkanı Daniel Paul Schreber'in deliliğine ilişkin yazdığı metni, *Sinirli bir Hastanın Anıları*'nı incelemiştir.²⁹ Foucault'ya göre Pinel hastaları toplumsal tiplere göre konumlayarak tedavi ederken, bu toplumsal tipler arasında düzeni sağlayan, yetke ve cezayı temsil eden Baba ve Yargıç'a büyük yer verdiğini belirtmiştir. Bu noktada XIX. yüzyıl psikiyatrisiyle psikanaliz örtüşmekteydiler. Baba ve Yargıç Freud'la birlikte psikanalistin kişiliğinde birleşmişlerdir. Baba ve Yargıç, hem ahlaki bir evreni, hem de bir güç ve yetke konumunu devreye sokmuş oluyorlardı.

Foucault'nun bu sorgulaması psikanalistin delilik deneyimiyle ilişkisi üzerinde bizi bir hayli düşündürülebilir. Hastanın deli sözünün analistin öznelliği üzerindeki etkileri nelerdir? Analist deliliği dinleyebilirse, hangi yerden işitir ve yorumlar? Deli sözü tanıyabildiğinde, bu söze ilişkin tanıklık etmesi ne dereceye kadar olanaklıdır? Foucault'nun yapıtını okurken, bugün bizim için temel sorun psikanalizin delilik deneyimiyle ilişkisidir. Yani Foucault'nun kitabında bizi ilgilendiren klasik çağda deliliğe nasıl yaklaşılmış olduğu değildir. Bu bağlamda psikanalitik kuramın yapısı deliliğe yaklaşımı olanaklı kılabilir mi? Analist hastasını nesnelleştirmeden tanık-

²⁸ Sigmund Freud, "Remarques Psychanalytiques sur l'Autobiographie d'un Cas de Paranoïa", *Cinq Psychanalyses*, PUF, Paris, 1973.

²⁹ Daniel Paul Schreber, *Mémoires d'un Névropathe*, Seuil, Paris, 1975.

lık edebilir mi? Bu tanıklığın niteliği nedir? Derrida da bu sorgulamayı yapar:

*Deliliğin tarihinin anlamlarından bir tanesi, deliliğin tarihine ve kuşkusuz cinselliğin tarihine ilişkin her türlü proje ve söylemin sorunlarından bir tanesi de budur. Deliliğin tanıklığı var mıdır? Kim tanıklık edebilir? Tanıklık etmek, görmek midir? Hak vermek midir? Bir nesne var mıdır? Nesnelleştirmeden hatta özdeşleşmeden, yani yakalamadan hak veren bir üçüncü olanaklı mıdır?*³⁰

Her ne kadar Foucault'nun eleştirisi psikanalistin konumunu sorgulamaya yarasa da, Freud ve Lacan'ın yarattıkları düşünce çerçevesi olmaksızın *Deliliğin Tarihi*'ne yaklaşmak mümkün değildir. Psikanalitik kuramın yüreğinde yatan tüm çelişkilere karşın, deliliğin tarihi projesini psikanaliz çağının dışında okumak ve anlamak olanaksızdır. Derrida'nın da ileri sürdüğü gibi çağ fikrini tek çeşitliliğiyle değil de parçalanmışlığı, sorunsallığıyla ele almak koşuluyla, Foucault'nun projesinin kesinlikle psikanaliz çağına ait olduğunu belirtebiliriz. Ancak o şekilde Freud'a karşı adil olabiliriz.

³⁰ Jacques Derrida, “Être Juste avec Freud”, a.g.y., s.142-143.

II. Bölüm

ORGANİKTE SİMGESELE

ORGANİKTEN SİMGESELE

Varlık ve Delilik

Tımarhanede delinin, ahlâk ve toplumu rahatsız eden her türlü davranışından sorumlu tutulduğunu gördük. Nitekim XIX. yüzyıldaki psikiyatrik akımlar, hastalığın asıl nedenleri olarak düşünülen ahlaki etmenler etrafında gelişmişlerdi. Böylelikle XIX. yüzyılda egemen olan psikiyatrik akımlardan, günümüzdeki nörolojik ve biyolojik psikiyatriye kadar tüm bu akımlarda hastanın konumu değişmemiştir. Hastanın kendi hastalığına ilişkin sözü, tıbbi görüşün dışında kalmıştır. Ve hekim eğer hastanın “anlamsız cümlelerini” göz önünde tutarsa, bu da hastalığının göstergelerini oluşturdukları içindir. Yani hekim açısından hastanın sözünün işlevi teşhis koymaktan ibarettir. XIX. yüzyıldan günümüze değin psikiyatrinin gelişimini nitelendiren, hastanın kendisinden çok hastalığı merkez alan bir söylemdir. Bu söylem hekimde kuramsal düzeyde bir güven duygusu yaratmakla beraber, tedavi alanında güçlülere yol açmıştır. İşte kuramla pratik arasındaki mesafe psikiyatrik bilinçte bir bölünmeye karşılık gelmiştir.¹

Foucault'nun *Deliliğin Tarihi*'nde belirttiği gibi, XIX. yüzyıldan itibaren mantık ve akılcılığın tekdüze ve sıkıcı dünyasında, düzensizlik veya karışıklık olarak ortaya çıkabilecek hiçbir şeye toplumda yer yoktur. Delilik deneyimi sadece edebiyat alanında Hölderlin, Nietzsche, Antonin Artaud, Francisco Matos Paoli gibi yazarların yapıtlarında ayrıcalıklı yerine kavuşacaktır. Porto Riko'lu Francisco Matos Paoli ile akıl-aklını yitirmişlik ilişkisi sömürge şiddetinin bağlamında

¹ Georges Didi-Huberman, *Invention de l'Hystérie*, Nacula, Paris, 1982, s.11.

anlam kazanacaktır. Foucault'ya göre XVIII. yüzyıl, yapıtla delilik arasındaki iletişimin sonunu işaretler. Bundan sonra delilik yapıtın mutlak kopuşudur. Fakat bu öyle bir kopuş ve kınılmadır ki toplumsal dokuyu da sarsan bir sorgulamayı beraberinde getirir:

*(...) bir eser kendini kesintiye uğratan deliliğin sayesinde bir boşluk, bir sessizlik zamanı, cevapsız bir soru açmakta, dünyanın onun içinde kendini sorgulamak zorunda kaldığı uyuşması olmayan bir parçalanmayı harekete geçirmektedir.*²

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tımarhanede doğan psikiyatrik söylem, ötekini özne kılan dil ve sözcükleri susturarak veya yadsıyarak, bir sessizlik zemini üzerinde yapılır. Bunu da akılla delilik arasındaki kesin bir paylaşım çizgisinden hareketle gerçekleştirir. Bu durumda akıl dünyasının delilik dünyasından öğreneneceği hiçbir şey yoktur. Oysa Lacan sayesinde deliliğin genel olarak varlık için taşıdığı anlam sorunundan, yani insan için dilden ayrı düşünümlemeyeceğini biliyoruz.³

Lacan sözlerine şunu ekler:

*Ve insanın varlığı delilik olmaksızın anlaşılamadığı gibi, özgürlüğünün sınırı olarak deliliği içinde taşımasaydı insanın varlığı bile söz konusu olamazdı.*⁴

Hepimizin yüreğinde yatan deliliği göz önünde tutmadan, insandaki bilgelik veya akıldan söz etmek mümkün müdür? Aşk ve tutkuyu delilik olmaksızın düşünmek olanaklı mıdır? Nitekim içimizde yaşayan ve deneyimimizin sınırı olarak kendini ortaya koyan bu zorunlu deliliği yadsımak da Pas-

² Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.759.

³ Jacques Lacan, "Propos sur la Causalité Psychique", *Écrits*, Seuil, Paris, 1966, s.166.

⁴ Jacques Lacan, "Propos sur la Causalité Psychique", a.g.y., s.176.

cal'ın deyimiyle bir başka delilik olurdu. Deliliği anlam boyutundan ayrı düşünemediğimiz gibi, simgesel düzende yaşayan insanlar olarak da bu sorunla yüzleşmeden edemeyiz. Her ne kadar simgesel düzen öznenin varlık düzeyinde kendini konumlandığı bir çerçeveye karşılık gelse de, öznde simgeselin köklü bir biçimde öztümseyemediği bir şey yatar.⁵ Öznenin dünyadaki yeri nedir? O kimdir? Doğumu nasıl açıklanabilir? Niye ölüm ve kendi ölümü? Tüm bu sorular hayat ve ölümle ilgilidirler. Kuşkusuz psikotikler bu noktada bizim ustalarımızdır. Hayat ve ölüme ilişkin sorgulamaları mutlak-tır. Klinik alan da psikotiğin bedenini parçalayan bu köklü çatışmanın sahnelendiği yer haline gelir.

Simgesel Düzen

Gösteren (*signifiant*), yani dil düzeneği varlığa ilişkin bu soruları yanıtlayamaz. Çünkü Lacan'a göre gösteren, varlığı ölümün ötesinde konumlandırır. Özne ölümcül varlığına bir anlam verebilmeli, nerede ve nasıl olduğunu bilmeden dünyada kendine bir yer edinmelidir. Hiçbir garanti olmaksızın, sadece belirsizliklerin içinden geçerek simgesel düzlemde kendine bir yol açabilmelidir. Belki bu durumda en önemlisi oyun oynamaya devam etmesi, yani arzulayan biri olarak yolunda yürütmesi ve kültür alanında yaratıcı olabilmesidir. Özne simgesel düzene tabi oluşunun etkilerini yaşar. Bu simgesel bağlam “her türlü anlama ve kavramanın ötesinde kalan, içinde her türlü kavramanın yer aldığı, insan insanla-rarası ilişkilerin üzerinde de o denli bozucu etkisi olan” bir boyuta karşılık gelir.⁶ İnsanda doğal olarak nitelendirebile-

⁵ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre III, Les Psychoses*, Seuil, Paris, 1981, s.202.

⁶ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.17.

ceğimiz herşey dil tarafından derinden etkilenmiş ve sarsılmıştır. Freud'un psikanaliz sayesinde keşfettiği insan “dil tarafından yakalanan ve işkence edilen bir öznedir”.⁷ Diğer bir deyişle, dil düzenine denk gelen simgesel düzende, yani yasa düzeninde yaşayan insan kendini yargılar ve suçlar. Simgesel olarak ödenmeyen bedeller, özneye acı çektiren, ona rahat nefes aldırmayan nevrotik semptomlar yoluyla kendilerini ifade ederler.

*Uygarlığın Huzursuzluğu*⁸ adlı yapıtında, Freud kültür ve dil düzeninin, cinsel dürtüler ve yıkıcı dürtülerden vazgeçilmesiyle yapılandığını belirtir. Böylelikle dürtüsel doyumsuzluk uygarlıktaki rahatsızlığın asıl nedenidir. Ama bu zorunlu bir rahatsızlıktır çünkü özneyi toplumsal ilişkilere katılması yönünde iter. Bu durumda öznenin tek haz olanağı, simgeselle ifade edilendir.

İnsanda doğal gibi gözüken doğurma eylemini ele alalım. Her ne kadar insan türünün bir bireyi olarak kendini devam ettirme gereksinmesinden söz etsek de, bu gereksinme tamamıyla gösterenin dolayımından geçer. Nitekim bu gereksinme, kimi kadın ve erkeklerin çocuk sahibi olmamaya karar vermeleri kadar da doğallıktan uzaktır. İnsan hayatının simgesel niteliğinin öyle bir ağırlığı vardır ki dünyaya gelmeyi de bir beden başkası bir bedenden doğuşu şeklinde düşünmek olanaksızdır.⁹ Bu tür bir düşünce yalnız bir hezeyanda ortaya çıkabilir. Tersine simgesel boyut hayatın kökenini bir mit çerçevesinde konumlar. Bu mit cinsel arzuyla birleşen bir kadın ve bir erkeğe, yani bir çiftte gönderme yapar. Bu cinsel arzu dünyaya gelen bir çocuğun varlığı sayesinde ölümsüzleşir. Ayrıca

⁷ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.276.

⁸ Sigmund Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Metis, İstanbul, 2002.

⁹ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.202.

doğurmayı simgesel bir verimlilikten, yani meyveleri insan yapıtları olan ekinlerden de ayrı düşünemeyiz.

Kadın olmak nedir? Kadın mıyım? Veya erkek olmak nedir? Erkek miyim? Bu tür sorular bir kadın veya bir erkek açısından sahip olunan cinsiyeti aştıkları için, sadece simgesel düzen içinde yanıt bulabilirler. Kadınsılık ve erkeksilik bedene ilişkin gerçeklikler değildir, gösterenlere karşılık gelirler. Kendi cinsiyetini üstlenmek simgesel bir sınav olan Oedipus karmaşası sayesinde olanaklıdır. Çünkü Oedipus karmaşası cinselliğe bir yasak, yani enstest yaşağını getirir. Babanın temsil ettiği bu yasa cinsellik alanını örgütler ve düzenler. Lacan şöyle der:

Oysa insanda cinsel konumun gerçekleşmesi, -bunu gerek Freud, gerek deneyim bize söylüyor-, temelde simgeleşmiş bir ilişkiden geçilmesi sınavına, yani Oedipus sınavına bağlıdır. Oedipus sınavı özneyi yabancılaştıran bir konum içerir. Diğer bir deyişle ona ötekinin nesnesini arzular ve ötekinin vekâletiyle sahip olmasına neden olur.¹⁰

Öznede cinsel konumun gerçekleşmesi Ötekinden geçer. Yani Ötekinin özneyi simgesel düzlemde tanınmasıyla olanaklıdır. Çocuğun aynadaki benzerle özdeşleştiği andan itibaren, Öteki onun sadece özne olarak oluşumunun anahtarına değil, aynı zamanda cinselliğe erişmesinin de anahtarına sahiptir. Hem özneliliğin hem de cinselliğin oluşumu, Ötekinin bakışının, yani tanınmasının temel olduğu bir dışlıktan geçer.

Lacan imgesel düzlemdeki öteki (*autre*), yani benzerle, simgesel düzlemdeki mutlak Öteki (*Autre*) arasında bir ayrım yapar. Mutlak Öteki dili olanaklı kılan yerdir. Lacan şöyle der:

Birincisi, küçük ö harfli öteki, imgesel bir ötekidir, benzerin biçimine bağımlı olmamıza neden olan aynadaki ötekiliktir

¹⁰ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.200.

*(alterité). İkincisi, yani mutlak Öteki bu benzerin ötesinde hitap edilendir. Aldatıcı görünüş ilişkisinin ötesinde kabul etmek zorunda kalınan, karşımızda kabul eden veya reddeden, kimi fırsatlarda bizi aldatan, bizi aldatmadığını hiçbir zaman tam olarak bilemediğimiz ve her zaman kendisine hitap edilendir.*¹¹

Öznenin tanınmasının Ötekinden, yani bir dışlıktan geçtiğini belirttim. Bunun koşulu da öznenin daha evvelden Ötekiyi mutlak olarak tanınmasıdır. Ötekinin tanınması, Ötekine ilişkin her türlü gerçeklik öğesinin bilinmesinin ötesindedir. Yani özne Ötekini gerçekliğin bir parçası olarak değil de, ona simgesel düzlemde bir yer vererek tanımış olur. Öteki gerçekliğe indirgenemeyen şekliyle karşımıza çıkar. Özne yalan da söylese, kandırmaya çalıştığı Ötekinin mutlaklığını tanıyor demektir. Yalan her zaman doğru sözü temsil eden bir yere göre veya bu yerde konumlanan Ötekiye göre yalandır.

Nitekim dili de nitelendiren bu değil midir? Dil her zaman bize oyun oynamaz mı? Özne konuştuğunda söylemek istediğinden çok, başka şeyden söz eder. Özne konuşurken “birşeyi anlamlandırmak için değil de, tam tamına anlamlandırılması gereken konuda kandırmak için” konuşur.¹² Oysa özne anlam vermek için konuştuğunu sanır. Başka şeyden söz eder ve böylelikle göstereni anlamlandırma çabasında kullanır. Tam olarak ne dediğini bilmeden konuşur. Böylelikle söylemini oluşturan gösterenler ağını örür. Söylediğinin anlamını bilemez çünkü söylem bireyin ötesinde konumlanır. Diğer bir deyişle öznenin söylemi, onu yapılandıran ve çerçeveleyen toplumsal ilişkiler ağına bağlıdır. Dolayısıyla Lacan açısın-

¹¹ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.286.

¹² Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.211.

dan öznelliğe ancak göstereni merkezine alan bir görüşle yaklaşmak olanaklıdır.

Gösteren dilin somut malzemesine değinir. Gösteren, gösterilenle (*signifié*), yani gösterilen düzeyindeki etkileriyle bağlantılı değildir. Gösteren simgesel düzene gönderme yaparken, gösterilen imgesel düzleme değinir. Özne bedeninden, yani beden imgesinden hareketle şeylere anlam verir. Bu nedenle gösterilenin imgesel niteliğinden söz etmek olanaklıdır. Bir gösteren olarak sözcüğün kendisi belli bir şeyi işaretlemeyebilir. Yani belli bir gösterilene karşılık gelmez. Sözcükle şey arasında bir karşılık yoktur. Tersine gösterilen, anlama (*signification*) karşılık gelir. Konuşanları birbirine bağlayan bir söylem, dil ağı, gösterenler zinciri aracılığıyla, anlam her zaman başka bir anlama gönderme yapar. Yani sözcükler belli bir anlama değinmekle kalmaz, tükenmez. Bu konuda Lacan şunu belirtir:

*Hangi noktada kavranılırsa kavransın, dil düzeneği hiçbir zaman gerçekliğin bir noktasına yönelik bir göstergeyle sonuçlanmaz. Dil ağının bütünü tarafından kapsanan tüm gerçekliktir.*¹³

Gösterenin tek başına hiçbir anlama gelmediği ve esasında yanıltıcı olduğu dil alanında konumlanan özne, göstereni deşifre etmesini öğrenmeli, ona vâkıf olmalıdır. Ve belli bir güven duygusuyla toplumsal alışveriş ağına girmelidir. Bunu da söylenenler, yani sözcükler zemini üzerinden gerçekleştirmelidir. Bu sözcükler ki algısal bir gerçeklikten yoksundurlar. Bu bağlamda özne sözcükleri nitelendiren belirsizlik ve risklerden hareketle, söylem düzenine girmelidir.

Bu noktaya kadar tartışmada vurguladığım, dilin öznedeki yol açtığı bölünmedir. Yani öznenin varlığıyla, kendisine ve dış dünyaya ilişkin bilebilecekleri arasındaki bölünmedir. Göste-

¹³ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.42.

ren öznenin tüm varlığının içinden geçtiği için, özne yaşamının ve kaderinin efendisi değildir. Daha henüz dünyaya gelmeden evvel, ebeveynlerin, dedelerinin ve hatta daha önceki kuşakların gösterenleri, öznenin kaderine damgasını vurmuşlardır. Diğer bir deyişle özne kendisinden önce gelen bir söylem düzenine doğar. Dünyaya gelir gelmez attığı çığlık onu kaçınılmaz olarak Ötekine bağlar. Hayatta kalabilmesi için Ötekine gereksinme duyar. İşte Freud aşkın doğuşunu en köklü insan çaresizliğinin bu noktasında konumlandırır. İnsan yavrusu hayatta kalabilmek için zorunlu olan besinlerden yoksun yaşayabilir, ama aşk ve sevginin yokluğuna dayanamaz. Bu da insan varlığını gösterenin keskin sınırında konumlandırır.

Özne dünyaya geldiği andan itibaren, Ötekinin kendi gösterenlerinden hareketle yansıttığı imgeyle, varlığı arasındaki bölünmenin etkilerini yaşar. Böylelikle özne gösterenin bir etkisidir. Adından başlamak üzere, onu simgesel dünyada belli bir yere oturtan gösterenler tarafından temsil edilir. İmgesel özdeşleşmelerin ve dolayısıyla yabancılaşmanın yeri olan benlik, varlığın gizemli, erişilemeyen deli hakikatine karşı çıkar. Lacan'ın deyimiyle “öznenin fiildeki dramı”, öznenin kendi hakikatine ilişkin sürgüntüne ve yabancılaşmasına karşılık gelir. Bu öyle bir hakikattir ki özne ona yaklaşma cesareti gösterdiği takdirde, gizemi deşifre edebilmek için yalnızlığın çöllerini ve labirentlerini katetmelidir. Bu yolculuğunda sadece hakikatin etrafında dolanabilir çünkü güneş ve ölüm gibi, hakikate hiçbir zaman doğrudan bakılamaz. Ve öznenin yolculuğu da hakikate mutlak bir şekilde erişmeden ölümlle birlikte son bulur.

Özne kendisini, ötekinin dolduramadığı varlık düzeyinde bir eksiklikle algılar. Yalnız, aşkta bu eksikliğine bir teselli bulabilir. Ama aşkta karşılaştığı zorunlu doyumsuzluk, öznenin arzusunu gösterenlerin yolunda iten, harekete geçiren

etmendir. Dil düzeninin varlıkta yol açtığı bölünme, öznenin toplumsal söylemin içinde kalmak uğruna ödediği bedele karşılık gelir. Veya Freud'a gönderme yaparsak uygarlıktaki rahatsızlık bu bağın bedelidir.

Şimdiye değin tartışmamda vurgulamak istediğim nokta özneyi, onu sarıp sarmalayan, yapılandıran simgesel düzenin dışında düşünmenin olanaksızlığıdır. Söylem düzeni tüm bireyler için söz konusu olan cinsel farklılığı devreye sokarak, öznenin düzendeki yerini belirler. Özne söylem düzenine ya kadın ya da erkek olarak katılır. Yani hem kadın hem erkek şeklinde konumlanarak katılması olanaksızdır. Bu da öznenin üstlendiği cinsel konumun çatışma yaratmadığı anlamına gelmez. Cinsel tercihi ne olursa olsun, cinsel kod ve yasalara vâkıf olabilmesi için ne kadar da uğraşmalı ve yol katetmelidir! Bu kod toplumsal bağlamda kadınla erkek arasındaki ilişkilerin dayanağıdır. İşte psikotiğin dramı cinsel nitelikli toplumsal alışveriş ağında, gösterenin, yani metaforun kullanılışına ilişkin duyduğu şaşkınlıktır.

Nevroz ile Psikoz Arasındaki Klinik Farklılıklar

Dil ve kendisiyle birlikte getirdiği cinsel farklılık, delilik görüngüsüne yaklaşmak için kullanacağım kuramsal çerçeveyi oluşturacaktır. Yani bu çalışmada organik bir söylemde temellenen bir modelin tersine, dile dayanan bir söylem söz konusudur. Pozitivist bir yaklaşıma göre, deliliği en nesnel biçimde tanımlayacak olan yöntem organik söyleme dayanır. Böylelikle simgeselin yol açtığı dolayım-lama ve uyumsuzluklar araştırmanın dışında bırakılır. Kuşkusuz böyle bir görüş, bu tür bir yaklaşımı benimseyen araştırmacının yanılmasından başka bir şey değildir.

Özne dünyayı bedeniyle algılar. Bu beden ki çocukluğunun ilk yıllarında ona bakmış, onu sevmiş veya ondan nefret etmiş

kimselerin gösterenlerini taşır. Bunlar özneye acı çektiren ve diline egemen olamadığı bedenine damgasını vuran gösterenlerdir. Böyle bir bakış açısını benimsediğimizde organik ile ruhsalı birbirinden ayırmak olanaksızdır. Nevrotik semptomun yeri benliğin acı çektiği yerdir. “Birinin acılı tarafı: işte benliğiyle eklemlenilmeyi savunan öznenin konumlandığı yerdir”.¹⁴ Başka türlü ifade etmek gerekirse bedenin acılı yeri simgeselle imgeselin kavuşma ve örtüşme noktasıdır.

Nevrotik semptomda sözcüğün yapısına dikkatimizi çeken Freud ve bu buluşu harf etrafında hayata geçiren Lacan sayesinde, biz bugün psikozları dil alanında konumlayarak kavırıyoruz. Freud'un nevrotik semptomu ve daha sonra Schreber vakasında olduğu gibi, psikotik semptomu anlamlı bir metin olarak ele alması, Lacan'ın psikozlara dil görüngülerinden yaklaşabilmesini sağlar. 1955-1956 yıllarında sunduğu *Psikozlar* seminerinde, Lacan hezeyanı anlamlı bir metin olarak yorumlar. Hezeyandaki dil yapısına özellikle dikkat eder. Ferdinand de Saussure'ün geliştirdiği dilbilimi kavrayışı, Lacan açısından psikozları incelemekte metodolojik bir araç işlevi görmüştür. Ama bu yaklaşım aynı zamanda Lacan'ın psikanalizde dilin özgüllüğünü tanımlamasına ve dolayısıyla Saussure'ün dilbilimi görüşünden uzaklaşmasına yol açmıştır. Bu konuda Frida Saal şöyle der:

¹⁴ Françoise Dolto, Juan David Nasio, *L'enfant du Miroir*, Rivages, Paris, 1987, s.16. Lacan'ın sözlüğünde “benlik” (*moi*) bedene değinir. İmgesel bir düzleme karşılık geldiği için aldatıcı görüntülerin ve bilinmek istenmeyen içeriklerin yeridir. Benlik, “özne-ben”den (*je*) farklıdır. Özne-ben birinci tekil şahsın zamiridir ve bilinçdışının öznesidir. Özne-ben simgesel düzene gönderme yapar. Psikanaliz stireci işte bir kişinin yaşamöyküsel tarihini, birinci tekil şahıs biçiminde üstlenmesine, onu yeniden yazmasına karşılık gelir. Yani daha evvel yaşamöyküsel tarihi özneyi yönetirken, şimdi özne tarihini eline alıp ona sahip çıkacaktır.

*Böylelikle dilbilimi, psikozlara yaklaşımda Lacan'ın kullandığı ayrıcalıklı araçtır. Aynı zamanda psikozlara ilişkin bu inceleme de öznenin dille olan ilişkisini başka türlü düşünmeyi olanaklı kılan psikanalitik alanı yaratarak, dilbiliminden ayrılmanın yolunu açmıştır.*¹⁵

Hezeyan psikotik öznenin gerçeklikle olan ilişkisindeki bozukluğu büyütülerek, gerçekliğin psikozlardaki sorunsal yerini ortaya koyar. Psikotik öznenin simgeselle bağlantı kurma biçimini açığa çıkarır. Lacan böylelikle gerçeklik kategorisine ilişkin temel bir ders çıkarmış olur. Gerçeklik nevrozlarda ve psikozlarda farklı bir biçimde oluşur. Bu da öznenin simgeselle olan ilişkisine bağlıdır.¹⁶ Lacan her ikisi arasındaki farklılığı açıklamak amacıyla, psikozlarda etkin olan reddetme (*forclusion*) düzeneğini önerir.

Bu kısımda tüm tartışmamız iki klinik yapı arasındaki farklılık etrafında dönecektir. Freud nevrotik semptomun anlamlı bir metin oluşturduğunu ve bu metnin hiyeroglifleri deşifre eder gibi okunması ve yorumlanması gerektiğini belirtir. Diğer yandan, Freud'un dile ilişkin bu bakış açısını benimseyen Lacan şu fikri vurgular: “Semptom bir dil analiziyle tamamıyla çözülür. Çünkü semptomun kendisi bir dil şeklinde yapılanmıştır ve sözcüğü kurtarılması gereken bir dildir”.¹⁷ Nevrotik semptom her zaman ruhsal bir sürecin bilince varamadığının, yani bastırıldığının göstergesidir. O zaman da karşımıza çıkan başka bir dildir, yani öznenin semptomlarıyla

¹⁵ Frida Saal, “El Nombre-del-Padre como Suplencia”, *Las Suplencias del Nombre-del-Padre*, Siglo XXI, Meksiko, 1998, s.196.

¹⁶ Frida Saal, “El Nombre-del-Padre como Suplencia”, a.g.y., s.197.

¹⁷ Jacques Lacan, “Fonction et Champ de la Parole et du Langage en Psychanalyse”, *Écrits*, s.269.

ürettiği bir dildir.¹⁸ Öznenin semptomlarından kurtulabilmesi için, bu dilin aktarım alanında deşifre edilmesi gerekir.

Freud 1915 yılında yazdığı “Bilinçdışı” adlı metninde bastırmanın, dürtüyü temsil eden temsili ortadan kaldırmak yerine, bilince varmasını engellediğini belirtir.¹⁹ Bu bağlamda bastırılanla, bastırılanın bilince geri dönişü aynı sürecin değışik yüzleridir. Semptom bastırılanın yerine geçmiştir. Freud “Psikanalize Giriş” adlı metninde şöyle der:

*Semptom, açığa vurulamayan, ortaya konulamayan başka bir şeyin yerine geçerek oluşmuştur. Kimi ruhsal süreçler bilince varacak şekilde normal olarak gelişemediklerinden, nevrotik bir semptoma yer vermişlerdir. Dolayısıyla nevrotik semptom herhangi bir nedenle gelişimi yarıda kesilen, alt üst edilen bir sürecin ürünüdür. Burada bir çeşit yerdeğıştirme (permutation) meydana gelmiştir. Bu yerdeğıştirme bozulup geçersiz duruma getirildiğinde, nevrotik semptomların tedavisi görevini başarıyla sona erdirmiş olacaktır.*²⁰

Semptomun çözülmesinin koşulu, bastırılanla semptom arasındaki bağılantıyı bulmaktır. Freud'un 1916-1917 yıllarında sunduğu konferanslara denk gelen bu metinde bastırılan; travmatik bir olayla ilintilidir. Bastırılan, bilinçdışına karşılık gelir ama bilinçdışı daha geniş kapsamlıdır. Bilinçdışı varsayımına değinmek zorunludur, çünkü bilincin verileri boşluklar içerirler, yani süreklilikten yoksundurlar. Çıkarsama yoluyla eriştiğimiz bilinçdışı eylemlerin, bilinç düzeyindeki boşlukların yerine konulmalarıyla, bilinçli söylemin

¹⁸ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.72.

¹⁹ Sigmund Freud, “L'inconscient”, *Métopsychole*, Fransızca çeviri J. Laplanche ve J.-B. Pontalis yönetiminde gerçekleşmiştir Gallimard, Paris, 1976, s.65.

²⁰ Sigmund Freud, *Introduction à la Psychanalyse*, Fransızca'ya çeviren: Serge Jankélévitch, Payot, Paris, 1971, s.261.

stirekliliği sağlanabilir. Freud'un bilinçdışını tanımlarken öznenin merkezinde kaydettiği bölünme ve uyumsuzluk fikri ilginçtir: “Kendimde gözlemlediğim ve ruhsal yaşamımın geri kalanıyla ilintilendiremediğim tüm eylem ve dışa vurduklarım başka bir insana aitmiş gibi yargılanmalıdırlar”.²¹ Lacan da bu fikri başka türlü ifade eder: Bilinçdışı Ötekinin söylemidir.

Bilinçdışı bastırılana sınırlanamaz. Kendi tutarlılığı olan bir bütünlük, yani bir yapı içinde düzenlenen ve eklemelenen ruhsal eylemleri kapsar. Nitekim Lacan'ın özdeyişi olan “Bilinçdışı bir dil biçiminde yapılanmıştır” fikri de bir yapı içinde eklemelenen ruhsal eylemlere karşılık gelmez mi? Burada bilinçdışının değişik birimleri olan gösterenlerin arasındaki bağlantı veya eklemleme söz konusudur. Birbirlerine zincirlenen gösterenler, metonimik bağlantı ve metaforik yerdeğiştirmeye, çifte eyleme tabidirler. Metonimi, bir göstereni veya bir halkayı zincir halinde birbirine bağlayan bağlantı olarak tanımlanabilir. Metafor da bilinçdışının bir gösteren şeklinde dışa vurma-sını sağlayan yerdeğiştirme düzeneğine karşılık gelir.

Bilinçdışı, öznenin bilinç yoluyla kavrayamadığı bir bilgiye gönderme yapar. Ama bilinçdışı dil biçiminde yapılandığı ölçüde özne bu bilgiye erişebilir. Bu yüzden analitik süreçte analizandan beklenen, serbest çağrışımlara başvurmasıdır. Sadece gösterenlerin birbirlerini izlemeleriyle, bilinçdışı ortaya çıkabilir. Analizanı özel bir şekilde dinleyen bir analist olduğu ölçüde, bilinçdışının söylemi anlam kazanır. Analistin bedeni, duygulanımsal düzeyde analizanın sözlerinin karşılandığı ve yankılandığı yerdir. Başka türlü ifade etmek gerekirse, analistin bedeni analizanın gösterenlerinin, yani, özdelinin (*lalangue*) kaydedildiği bir yüzey haline gelir. Lacan'ın bir neolojizm yaratarak oluşturduğu *lalangue* terimi annenin konuştuğu dile, o kişiye özgü

²¹ Sigmund Freud, “L'inconscient”, *Métopsychole*, s.71.

anadile değinir. Bilinçdışı annenin dilinde açığa çıkar. Özdil bedeninin dilidir, annenin dilinin harflerini ve kayıtlarını taşıyan bedeninin dilidir. Bu konuda ilginç bir örnek de anadilinde konuşmayı reddeden otistik çocukların yabancı bir dili öğrenebilen, iletişim kurabilmeleridir.

Özdilin etkileri, bedeninin yazısını oluşturan duygulanımlar şeklinde açığa çıkarlar. İşte bu beden aracılığıyla bizi çevreleyen nesnelerle ilişki kurmak olanaklıdır. Dolto öznenin dilinin duygulanımsal temeli olan beden imgesine değinir. Beden imgesiyle, yani bedeninin diliyle gerçekliğe yaklaşılr. Simgesel nitelikli her türlü içerik bedeninin dolayımından geçer. Bu beden kesinlikle bir organlar bütününe değil de, öznenin duygulanımsal tarihinin yapısal izlerine karşılık gelir. Beden imgesi “öznenin her türlü ifadesinin derinlemesine işlendiği bilinçdışı yerdir; dil üzerine kurulan insanlararası duygulanımların ifade edildiği ve karşılandığı yerdir”.²²

Dil konuşanlar arasında bir bağ oluşturduğu ölçüde biz psikotikle iletişim kurabiliriz. Her ne kadar psikoz sorunsalı dil düzleminde bir düzensizliğe karşılık gelse de, hezeyanlı bir psikotik bile bize birşeyler iletebilir. Kuşkusuz bunun da koşulu birinin psikotiği dinleme ve anlama çabasını göstermesidir. Dolto deliliği, psikotiğin kendini tanıyabileceği bir benzerinden ve psikotiği kendi benzeri olarak tanıyabilecek ötekenden yoksun kalması durumunda, umutsuzluğun yol açtığı kaotik bir durum şeklinde nitelendirir.²³

Analist kendi beden imgesi aracılığıyla psikotikle ilişki kurduğunda, hasta psikoz durumundan kurtulmaya ve dış dünyaya ilişkin riskleri ve eksiklikleri kabul etmeye başlayabilir.

²² Françoise Dolto, *L'image Inconsciente du Corps*, Seuil, Paris, 1984, s.48.

²³ Françoise Dolto, *Autoportrait d'une Psychanalyste*, Seuil, Paris, 1989, s.167.

Delilik, kendini ötekinde tanıyamayan bir öznenin umutsuzluğundan kaynaklanırsa, o zaman tarih boyunca psikiyatrik kurumların pratiklerinin öznellik üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabiliriz. Yani Ötekinin bakışından yoksun kalan öznenin, yalnızlık ve sessizliğin dipsiz derinliğine gömülmesidir söz konusu olan. Bu nedenle psikotikle yürütülen klinik çalışmada dil temeldir. Ancak o şekilde iletişimsizliğin yarattığı uçurumun üzerinden dil ve sözcüklerle köprüler kurulabilir.

Psikotiğin söylem evreni olarak hezeyan, normal söylemden farklı niteliklere sahiptir. Ama “Her söylemde olduğu gibi bir hezeyan herşeyden evvel belli bir gösteren düzenlemiş bir anlam alanı olarak değerlendirilmelidir”.²⁴ Nevrotik semptomla ilişkin öğrendiklerinden hareketle, Freud paranoyak hezeyanı bir dil analizine tabi tutar. Bir psikotiğin, yani Saksonya Yüksek Mahkemesinin eski başkanı Daniel Paul Schreber'in yazmış olduğu bir metni inceler. Schreber'in *Sinirli Bir Hastanın Anıları*²⁵ metnini dilbilimci bir yaklaşımla ele alır.²⁶

Lacan'a göre Freud'un dilbilimci bir yaklaşımla ortaya attığı psikoza ilişkin söylem yürekli ve parlaktır ve de psikozla ilgili çağdaş söylemler çerçevesinde konumlandırılmalıdır. Freud'un paranoya üzerindeki bu incelemesi 1911'de yayımlanır. Burada vurgulanan hezeyanın deşifre edilmesidir. Henüz bu noktada nevrozlar ve psikozlar birbirinden ayrıışmamıştır. İkisi arasındaki farklılıklar üzerinde çalışan Freud, 1924'de yayımlanan iki makale yazar. Birincisi “Nevroz ve Psikoz”, ikincisi de “Nevrozda ve Psikozda Gerçekliğin Yitimi”dir.

²⁴ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.137.

²⁵ Daniel Paul Schreber, *Mémoires d'un Névropathe*, Paris, Seuil, 1975.

²⁶ Sigmund Freud, “Remarques Psychanalytiques sur l'Autobiographie d'un Cas de Paranoïa (Dementia Paranoides) (Le Président Schreber)”, *Cinq Psychanalyses*, Fransızca'ya çevirenler: M. Bonaparte ve R. Loewenstein, Presses Universitaires de France, Paris, 1973.

Nevroz ve Psikozda Gerçekliğin Yitimi

“Nevroz ve Psikozda Gerçekliğin Yitimi” adlı makalesinde Freud iki hastalık arasındaki temel bir ayrımı vurgular. Her ikisinde gerçeklik yitimi söz konusu olsa da özellikle gözden kaçırılmaması gereken, yitirilenin yerine konulandır. Her ikisinde yitirilen ve yerine konulan nedir? Çatışmalı içeriğin bastırılmasıyla nevroz oluşur. Bunu birinci zaman olarak nitelendirebiliriz. Bastırma sonucu, özne ikinci bir zamanda gerçekliğin bir parçasından kaçır. Bu parça ruhsal gerçekliğe aittir. Ama nevrozun oluşması ikinci zamanda yer alır çünkü dürtünün bastırılmasıyla doyumu engellendiği için bastırmaya bir tepki oluşur ve bastırma etkili olamaz.

Özne kendisinde acı veya hoşnutsuzluk yaratan şeyi unutmak, görmezlikten gelmek ister. Psikozda olduğu gibi gerçekliği reddetmez, sadece bilmek istemez. Bastırılmış içerik öznenin söylem örgüsünde yok edilmez. Bastırılan içerik öznenin söylem örgüsünde tanındığı, simgeleştirildiği ve konumlandığı ölçüde psikanalitik süreçte yeniden kazanılabilir.

Oysa psikozda gerçekliğin yitimi “önceden yer almıştır” Diğer bir deyişle gerçeklik, yani dış gerçeklik baştan beri bir deliği içerir. Özne bu deliği doldurmak, telâfi etmek amacıyla ikinci bir zamanda gerçekliği yeniden yapılandırmak ister. İşte gerçekliğin yeniden düzenlenmesi hezeyan şeklinde belirir. Freud bir evvelki makalesi “Nevroz ve Psikoz”da bu fikre yer verir ve şunu belirtir:

Hezeyan oluşumlarının doğuşuyla bağlantılı olarak, bazı analizler hezeyanın, dış dünyayla benliğin bağında bir yırtılmanın meydana geldiği yere yerleştirilmiş bir yama şeklinde ortaya çıktığını bize öğretmişlerdir.²⁷

²⁷ Sigmund Freud, “Névrose et Psychose”, *Névrose, Psychose et Perversion*, Fransızca’ya çeviren: D. Guérineau, a.g.y., s.285.

Nevrozda da gerçekliğin yerine başka birşey koyma çabası vardır. Burada söz konusu olan “istenilmeyen gerçeklik yerine, arzuya daha uygun olanı koymaktır”.²⁸ Nevrotik öznenin bastırılanın yerinde, fantezilere dayanarak bir kurmaca yaratıldığını biliyoruz. Bu kurmaca, malzemesini fanteziler dünyasından alır. Psikozda da fanteziler benzer bir işlev görürler. Fanteziler “Yeni gerçekliği yapılandırmak için gereken malzeme veya modelin alındığı hazine odasıdır”.²⁹ Fakat burada yeni gerçeklik, yani hezeyan, dış dünyayı reddederek yapılanmıştır. Oysa nevrozda kurmaca, bastırmanın nesnesinden değişik bir gerçeklik parçasını hedefler, yani yine gerçeklikte konumlanır.

Lacan psikozda başlangıçtan beri dış gerçeklikte açılmış deliği açıklayabilmek için reddetme (*forclusion*) terimini kullanır. Bunun bir çalışma varsayımı değil de, sorunun mantıki bir eklememesi olduğunu belirtir. Nevrotik diyalektiğin yer almasından önce, yani birinci aşamada “Öyle bir durum meydana gelebilir ki öznenin varlığına ilişkin temel birşey, simgeleştirme kapsamına girmeyip ve bastırılmayıp, reddedilir”.³⁰ Reddedilen içerik, varsanı veya hezeyan şeklinde gerçek (*réel*) düzleminde geri döner.

Bu bağlamda psikozdaki bu süreç bastırmada yer alandan farklıdır. Nevrozda bastırılan ve bastırılanın geriye dönüşü bir tek ve aynı şeydir. Bastırılan içerik, örneğin semptom şeklinde kılık değiştirerek döner. Özne psikanalitik tedavi sırasında serbest çağrışımlar yoluyla kurulan bağlantılar sayesinde, bilinçdışı içeriklere erişebilir. Oysa psikozda redde-

²⁸ Sigmund Freud, “La Perte de la Réalité dans la Névrose et dans la Psychose”, a.g.y., s.302.

²⁹ Sigmund Freud, “La Perte de la Réalité dans la Névrose et dans la Psychose”, a.g.y., s.303.

³⁰ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.94.

dilenle, geri dönen bir tek ve aynı şey değildir. Söylem ağında hiçbir zaman simgeleştirilememiş ve konumlandırılmamış bir içeriği yeniden kazanmak olanaksızdır.

Serge Leclaire reddetme (*Verwerfung*) düzeneğini tanımlar ve bastırmadan (*Verdrangung*) ayırıştırır. Şöyle der:

*Deneyimi bir doku, yani sözcüğün sözcüğe çaprazlandığı ipliklerden oluşan bir parça bez şeklinde tasarımlarsak, bastırmayı bu dokuda yeniden örülebilecek bir yırtılma veya söküklük olarak temsil edebiliriz. Oysa reddetme dokunun niteliğinden dolayı açılmış bir delikle temsil edilebilir. Reddetme bir nevi “ilksel bir delik” olup, hiçbir zaman kendi özünü bulamaz. Çünkü her zaman özdeki delikten başka birşey değildir. Ve bu delik ancak bir yama aracılığıyla kusurlu bir şekilde doldurulabilir.*³¹

İşte hezeyan bu deliği doldurmaya yarayan yama işlevi görür. Yani parçalanmış bir gerçekliği yeniden yapılandırma çabasına karşılık gelir. Reddetme, öznenin dış dünyayla olan ilişkisinde başlangıçtan beri simgeleştirilememiş bir şeyin olduğunu ve gerçek (*réel*) düzleminde geri döneceğinin göstergesidir. Lacan'a göre bu gerçek kategorisi psikotik görünüyü anlamakta temeldir. “O halde reddetme, simgesel düzenin her türlü belirtisini, yani Freud'un, nitelik yargısının (*jugement attributif*) kök saldıgı birincil süreç olarak ortaya koyduğu doğrulamayı (*Bejahung*) durdurmuştur”.³² Lacan *Psikozlar* seminerinde doğrulama (*Bejahung*) ile reddetme (*Verwerfung*) arasındaki karşıtlığı açıklamak amacıyla, ikincisini tanımlamaya çalışır. Bu ilke mitik niteliklidir, yani bir gelişim süreci içinde ele alınamaz. Mitik oluşunun nedeni

³¹ Serge Leclaire, “A la Recherche des Principes d'une Psychothérapie des Psychoses”, *Évolution Psychiatrique*, Nisan 1958, s.406.

³² Jacques Lacan, “Réponse au Commentaire de Jean Hyppolite sur la Verneinung de Freud”, *Écrits*, s.387.

öznenin nesnel dünyayla olan ilişkisine değil de, varlıkla ilişkisine gönderme yapmasıdır.³³

Jean Hyppolite de Freud'un "Olumsuzlama" (*Verneinung*) adlı metnini açıkladığında bu mitik boyuta yer verir. Böylelikle bir kurgu olarak ruhsal yapının köklerini ana çizgileriyle belirlemek olanaklıdır. Lacan açısından reddetme "tam olarak birincil doğrulamanın (*Bejahung*) karşıtıdır ve dışarı atılanı (*expulsion*) oluşturmaktadır".³⁴ Dışarı atılmayla simgesel düzenin her türlü belirtisi engellenmiş olur. Öznenin dışına atılan içerik "simgeleştirmenin dışında varolmaya devam eden alan olarak gerçeği (*réel*) oluşturur".³⁵ Bu yüzden psikozda gerçeği, temel simgeleştirmenin dışında kalan alan olarak kavramak gerekir. Lacan açısından doğrulamayı (*Bejahung*) nasıl tanımlayabiliriz?

*O halde reddetme (Verwerfung) simgesel düzenin her türlü belirtisinin önünü kesmiştir. Yani Freud'un birincil işlem olarak ortaya koyduğu Bejahung'u durdurmuştur. Nitelik yargısı birincil işlemde kök salmıştır.*³⁶

Lacan şöyle bir soru sorar: Doğrulamada (*Bejahung*) varolmasına izin verilmeyenin akıbeti nedir? "Bize ilk bunu söyleyen Freud'dur. Öznenin varoluşundan koparıp attığı birşeye (*verworfen*) kendi tarihinde rastlanılamayacaktır".³⁷ Eğer öznenin tarihi bastırılanın bilince geri döndüğü yerse, bu noktada birşeyin varolmasına izin verilmemesi nedeniyle bir delik oluşacaktır. Bastırılan ve bastırılanın geri dönüşü ve bastırılanın anlamlandırılabilmesi şu koşulu gerektirir: İçerik "Bir şekilde

³³ Jacques Lacan, "Réponse au Commentaire de Jean Hyppolite sur la Verneinung de Freud", a.g.y., s.382.

³⁴ Jacques Lacan, a.g.y., s.387.

³⁵ Jacques Lacan, a.g.y., s.388.

³⁶ A.g.y., s.388.

³⁷ Jacques Lacan, a.g.y., s.388.

temel simgeleştirmenin ışığında doğmalıdır”.³⁸ Yani psikanalitik süreçte bastırılan içeriğe erişebilmenin koşulu, o içeriğin zamanında temel simgeleştirmeden geçmiş olmasıdır.

Bu böyle olmadığı takdirde Freud'un analiz ettiği Kurt Adam vakasında olduğu gibi, içerik gerçek düzleminde bir varsanı olarak geri döner. Kurt Adam vakasında iğdiş doğrulanamamıştır (*Bejahung*); onun yerine iğdiş reddedilmiştir (*Verwerfung*): “Burada özne için mümkün olanın sınırlarından ve dolayısıyla sözcüğün de olanaklarından koparılan iğdiş, gerçek düzleminde yeniden ortaya çıkacaktır”.³⁹

Kurt Adam metnindeki iğdiş sorunsalını anlayabilmek için metnin bazı öğelerine göz atalım. Çocuk bir buçuk yaşındayken anne ve babasının cinsel ilişkisine (*coitus a tergo şeklinde*) tanık olmuştur. Dört yaşındayken kurtlara ilişkin gördüğü rüya, bu cinsel sahneyi yeniden canlandırmıştır. “Sahne sonradan bir etki (*nachtraglich*) doğurmuş, bu arada bir buçukla dört yaş arasında canlılığından hiçbir şey kaybetmemiştir”.⁴⁰ Çocuk tanık olduğu birincil sahne sayesinde, annenin bir penise değil de, vajinaya sahip olduğunu keşfetmiştir. Böylelikle “iğdiş gerçeğinin kanıtı” ile yüzleşmiştir. Dadısının ona sözünü ettiği annesindeki “yara”, yani penissiz oluşu kanıtlanmıştır. Üç yaşında ablası tarafından baştan çıkarıldıktan sonra, dadısının önünde penisiyle oynamaya başlamıştır. Dadı çocuğa penisiyle oynadığı takdirde genital organında bir “yara” olacağını belirtmiştir. Çocuk da bu sözleri iğdiş tehdidi olarak algılamıştır.

Çocuk, ebeveynlerin cinsel ilişkisinde annenin cinsel konumuyla özdeşleşmiştir. Bu konum babanın anneye cinsel

³⁸ Jacques Lacan, a.g.y., s.388.

³⁹ Jacques Lacan, a.g.y., s.388.

⁴⁰ Sigmund Freud, “Extrait de l'Histoire d'une Névrose Infantile (L'homme aux Loups)”, *Cinq Psychanalyses*, Payot, Paris, 1973, s.356.

olarak egemen olması fantezisine karşılık gelmektedir. Cinsel farklılığı ve annenin cinsel konumunu tanımak yerine, iğdişi reddederek anal cinsel ilişki fikrine tutunmuştur. Freud bu konuda şöyle der:

*Onu reddetti dediğim zaman, bu ifadenin en dolaysız anlamı, bastırma bağlamında hiç bilmek istemediğidir. Onun varlığı üzerinde hiçbir yargıda bulunmamıştır. Adeta hiç yokmuş gibi davranmıştır.*⁴¹

Burada etkin olan nevrozu nitelendiren bastırma düzeneği değil de, iğdişin özne tarafından reddedilmesidir (*Verwerfung*). Nitekim Freud aynı metnin bir başka yerinde iki kavram arasında bir ayrım yapar: “Bastırma (*Verdrangung*), reddedici bir yargıdan (*Verwerfung*) farklıdır”.⁴²

Freud'un deyiimiyle çocuğun reddettiği şey beş yaşındayken varsanı olarak gerçek düzleminde geri döner. Bir gün çocuk bahçede ceviz ağacının kabuğunu bir jiletle keserek oynamaktadır. Küçük parmağını kestiğini fark edince birden müthiş bir dehşete kapılır. Parmağını sadece derisinin tuttuğunu görür. Hiç acı hissetmez ama çok kaygılanır. Yakınında bulunan dadısına hiç birşey söyleyemez. Sakinleşip de parmağına baktığında, yerinde olduğunu görür. Bu sahnede işaretlelenmesi gereken, hiçbir sözün devreye girememiş olmasıdır. Dadısı yakınında bulunmasına karşın, çocuk ona yaşamış olduğu dehşete ilişkin tek bir söz edememiştir. Nitekim varsanıyla nitelendiren özellik de bunun sözcüklerin, yani simgeselin sınırları dışında algılanmasıdır.

Özne iğdişi reddetmekle, onun varlığına ilişkin hiçbir yargıda bulunmamış gibi davranır. Jean Hyppolite, Freud'un

⁴¹ Sigmund Freud, “Extrait de L'histoire d'une Névrose Infantile (L'homme aux Loups)”, a.g.y., s.389.

⁴² Sigmund Freud, “Extrait de L'histoire d'une Névrose Infantile (L'homme aux Loups)”, a.g.y., s.385.

“Olumsuzlama” (*Die Verneinung*) adlı metnine dayanarak yargının kökenine ilişkin parlak bir çözümlemeyi gerçekleştirir. Doğrulamayla, bunun olanaklı kıldığı “olumsuzlamanın simgesel olarak yaratılması” arasında bir ayırım yapar. Olumsuzlamanın simgesel olarak yaratılabilmesinin koşulu şudur: Birşeyi olumsuzlayabilmek için ilk olarak onun varlığını doğrulamak gerekir. Olumsuzlama simgesi, yargının işlemlerini olanaklı kılar. Freud bu konuda şöyle der:

Yargı sayesinde birşeyi olumsuzlama aslında şu anlama gelir: “Bu, bastırmayı tercih ettiğim birşeydir”. Olumsuz yargı, bastırmanın entelektüel düzlemde yerine geçendir. Onun “hayır”ı, bastırmanın markasıdır. “Made in Germany” örneğinde olduğu gibi, kökenine ilişkin bir belgedir.

*Düşünce, olumsuzlama simgesi aracılığıyla, bastırmanın kısıtlamalarından kurtulur ve işlem için gerekli içeriklerle zenginleşir. Yargı işlevi esas olarak iki karar almalıdır. Birşeye bir özellik atfetmeli veya atfetmemelidir. Ve bir temsilin varlığının gerçekliğe karşılık geldiğini kabul etmeli veya itiraz etmelidir.*⁴³

Doğrulama yargısı, algılananın benlik sınırları içinde kabul edilmesinden ibarettir. Varlık yargısı (Jugement d’existence) ise “benlikte temsil olarak var olan birşeyin algıda (gerçeklikte) da yeniden bulunması” kararına karşılık gelir.⁴⁴ Diğer bir deyişle varlık yargısı, temsilin algıyla olan bağlantısına gönderme yapar.

Freud'un felsefi bir keskinlikle işaretlediği (bunu gerek Jean Hyppolite, gerek Lacan vurgular), temsil edilenin veya öznelin yalnız içeride değil, dışarıda da, yani dış dünyada da

⁴³ Sigmund Freud, “La Négation”, *Résultats, Idées, Problèmes*, Fransızca’ya çeviren: Jean Laplanche, Presses Universitaires de France, Paris, 1985, s.136.

⁴⁴ Sigmund Freud, “La Négation”, a.g.y., s.137.

var olmasıdır. Freudcu kurgulamada parlak olan da gerçekliğin, nesnenin buluşu üzerinde temellenmesidir. Öznenin dış dünyada algıladığı nesneleri temsil edebilme yetisi; bunların yitirilen ilk sevgi nesnesi, yani annenin yerine geçtiklerini göz önünde tutmak koşuluyla kavranılabilir. Hyppolite şöyle der: “Özne nesnelerin ilk algısından hareketle, onları temsil eder”.⁴⁵

Lacan gerçeklik dünyasının birincil simgeleştirme (*Bejahung*) sayesinde oluştuğunu belirtir. Yitirilen nesnenin yeniden bulunması üzerine kurulan bir gerçekliktir bu. Ama psikozlarda temel simgeleştirme gerçekleşmemiş ve simgeleştirmede bir bozukluk yaratmıştır.

⁴⁵ Jean Hyppolite, “Commentaire Parlé sur la Verneinung de Freud”, *Écrits*, s.884-885.

III. Bölüm
DELİLİK Mİ, PSİKOZ MU?

DELİLİK Mİ, PSİKOZ MU?

Delilik her ne kadar bu araştırmanın nesnesini oluştursa da, psikoz sorunsalının da önemli bir yeri vardır. Psikoz bilimsel bir kategori olarak bu konudaki tartışmalara ve yayınlara değinmektedir. Oysa deliliği bu bilimsel tartışmaların ötesinde, hepimizi ilgilendiren varlık düzeyinde bir sorun olarak değerlendirmekteyim. Deliliğe ilişkin bir söylemi üstlenmek hiçbir şekilde deliliğin övgüsü anlamına gelmez. Klinik alanda psikotikle çalışanlar hastanın çektiği acının yüksek bedelini bilirler. Hele hasta “psikiyatrik kariyerine” (Erving Goffman) başlamışsa, yani hastaneye kaldırılma ve hastaneden çıkma döngüsüne girmişse, artık özgür değildir. Yazgısı ötekilerin (ailesi, hekim, kurum...) onunla ilgili aldığı kararlara bağlıdır. Hasta kendini etrafındaki insanlardan geri çekmiştir. Hem iç dünyasında hem de dış dünyada yaşadığı karışıklık onu allak bullak etmektedir. Ve gerçekliğe ilişkin bir kargaşa yaşarken, bunun iç dünyasındaki durumun yansıması olduğunu görmekte güçlük çekmektedir. Bu konuda Lacan şöyle der:

(...) özne dünyanın bu düzensizliğinin şimdiki varlığının bir belirtisi olduğunu göremez. Ve yüreğinin yasası olarak yaşadığı, varlığının tersine çevrilmiş sanal imgesinden başka birşey değildir. Dolayısıyla varlığının bir döngüde hapsedilmesini herhangi bir şiddetle kırmak istediğinde, kendisine düzensizlik olarak gözüken darbe vurarak, toplumsal tepki yoluyla darbeyi kendine vurmuş olur.¹

¹ Jacques Lacan, “Propos sur la Causalité, Psychique”, *Écrits*, Seuil, Paris, 1966, s.172.

Hasta ancak psikoterapi düzeyinde gerekli yardımı alırsa, dış dünyadaki düzensizliğin kendi varlığının bir yansıması olduğunu anlayabilir. Bu durumu tek başına kavraması mümkün değildir. Yanı başında klinik çalışmanın eksenlerini sağlam bir şekilde oturtabilen bir tanık bulunmalıdır. Psikotiğin dünyasını nitelendiren düzensizlikle bağlantılı olarak terapötik alan, yoğun ve şiddetli duygulanımların -öldürücü bir öfke, aşk, nefret, haset- karşılandıkları yer haline gelir. Aşk ve nefretin örtüşmesi tedavinin yönetilmesinde bir takım sorunlara yol açabilir ki bunlar da Winnicott'un belirttiği gibi “analistin kaynaklarını tüketebilir” Her aktarımda beliren aşk ve nefret burada farklı bir niteliğe sahiptir. Bu duygulanımlar nesnenin oluşumu ve öznenin nesneden farklılaşması döneminden önce, çevrenin yeni doğan bebeğe uyum sağlamamasıyla bağlantılıdır. Bu konuda Winnicott şöyle der:

Gönderme yaptığım nefret ve aşkın örtüşmesi, ilksel libidinal dürtüyü daha karmaşık hale getiren saldırgan öğeden farklıdır. Ve nesneye yönelik ilk içgüdüsel dürtüler ortaya çıktıklarında, çevreye ilişkin bir kusur ve eksikliğin öznenin anamnezinde oluştuğu anlamına gelirler.²

Sanıyorum böyle bir açıklamadan sonra, deliliğe ilişkin romantik bir görüşe yer vermek istemediğim daha açıktır. Bu araştırmadaki hedefim psikiyatrik kurumlarda hekimin hastasıyla arasında yükselen duvarı görebilmek ve bu ilişkinin yüreğine varabilmektir. XIX. yüzyıldan beri psikiyatrik kurumun kendisi ve deliliğe ilişkin toplumsal temsiller, psikotikle hekim arasındaki engelleri nerdeyse aşılmaz hale getirir. Yüzyıllar boyunca inşa edilmiş bu temsilleri yapısökümüne tabi tutmak koşuluyla, psikotikle yeni bir zemin

² Donald W. Winnicott, “La Haine dans le Contre-transfert”, *De la Pédiatrie à la Psychanalyse*, Fransızca'ya çeviren: J. Kalmanovitch, Payot, Paris, 1971, s.50.

üzzerinde geliştirilebilecek bir terapötik ilişkinin niteliğini düşünmek mümkün olur.

Psikiyatrik kurumdaki hastaya yönelik pratiğı sorgularken, bu yapıyı dönüştürmek istemek gibi bir iddiam yoktur. Çünkü psikiyatrik kurum devlet açısından toplumsal bir işlev görür. Psikiyatrik pratik bir çelişkinin yeridir. İnsan acısıyla sosyopolitik bir sorun arasındaki çelişkiye karşılık gelir. Aynı zamanda sosyopolitik bir sorun ile teknik-bilimsel, yani tıbbi bir yanıt arasındaki çelişkiye de değinir.³ Bu araştırmamın tek katkısı bu soruna eleştirel bir bakış açısı getirmek olabilir. Böyle bir bakış, geleneksel yaklaşımlardan uzaklaşarak psikanalitik kuramın yörüngesinde ilerlemeyi arzulayan psikiyatr ve psikologların bu pratiğı yeniden düşünmelerini olanaklı kılabilir. Psikanalitik kuramın çerçevesinde konumlandığımızda, psikotikle yürütölen çalışmanın nevrotikle sürdüröülenden farklı olduğunu görürüz. Bu yüzden bu deneyim belli bir kuramsal ve klinik eğitimi gerektirir. Ama şöyle bir soru da sorabiliriz: Niçin psikotikle psikoterapi düzeyinde çalışmak isteyelim?

Herşeyden evvel böyle bir deneyimin politik bir boyutu söz konusudur. Çünkü bizi bir güç sorunuyla, diğzer bir deyişle psikotiğı tabi tutan psikiyatrik kurum ve söyleminin gücüyle yüzleştirir. Öznenin sözünü yadsıyan bu söylemin tersine, terapötik alan öznenin tuhaf, saçma sapan göztöken fikirlerini dile getirmesini sağlamalıdır. Kuşkusuz burada politik bir bakış kadar, etik ve estetik bir yaklaşımdan da söz edebiliriz. Etiğı, terapötik alanın içinde ve dışında aranılan güzellik duygusundan ayırabilir miyiz? Hastanın sözcüklerine ebelik eden analist, duygulanımların ve aşkın doğuşuna yol açtığında söz konusu olan güzellik değöl midir? Son bölümde tartıştığım Bayan Lucy'nin vakası psikozun sonuçta “bir aşk hasta-

³ Robert Castel, “La Contradicción Psiquiátrica”, *Los Crómenes de la Paz*, Siglo XXI, Meksiko, 1981, s.152.

lığı” olduğunu gösterir. Bu öyle bir aşktır ki ancak yıkıcılıkla onarma eğilimi arasında, umutsuzlukla umut arasında gidip gelen hastanın birçok kez bu döngüyü yinelemesinden sonra yaratılabilir.⁴ Aşk sadece hastanın yıkıcılığı karşısında analistin tekrar ve tekrar hayatta kalabildiğini göstermesiyle doğabilir. Bu alanda bir usta olan Winnicott şöyle der:

Özne nesneye “Seni yok ettim” der, ama nesne oradadır ve mesajı alabilmektedir. Bundan sonra özne şöyle der: “Merhaba nesne!” “Seni yok ettim.” “Seni seviyorum”. “Seni yok etmeme rağmen hayatta kaldığın için benim için değerlisin”.⁵

Kuşkusuz psikanaliz bir aşk pratiğidir. Metafor alanında bir aşk oyunudur ve varlığa hitap eder. Aşkın “hedefi doyurulmak değil, var olmaktır. Bu yüzden yalnız simgesel ilişkinin olduğu yerde aşktan söz etmek olanaklıdır”.⁶

Diğer yandan psikotikle sürdürülen klinik deneyim, analiste kör noktalarını kavramakta bir anahtar işlevi görür. Terapötik ilişkinin yarattığı gerginlik ortamında, analistin süregelen bir çabayla sınırlarını zorlayarak kendisini anlamaya çalışmasından kaynaklanan bir güzellikten de söz edebiliriz. Buradaki estetik boyut, Bion'un bilme arzusuna karşılık gelen dürtülerin devreye girmelerine, dolayısıyla bilgiye erişme sürecine gönderme yapar. Bu sürecin diğer bir adı da yiteltmedir. Aktarım alanında gösterenlerin birinden ötekine yer değiştirmeleriyle, hastayla analist arasında kesin bir ayırımdan söz edemeyiz. Her ikisini kapsayan bu alanı, Winnicott'un oyun ve kültürel görüngüleri konumladığı bir geçiş alanı olarak da nitelendirebiliriz.

⁴ Donald Meltzer, *Le Processus Psychanalytique*, Fransızca'ya çeviren: Jean Bégoin, Payot, Paris, 1971, s.117.

⁵ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, İngilizce'den çeviren: Tuncay Birkan, Metis Ötekini Dinlemek, İstanbul, 1998, s.115.

⁶ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre I, Les Écrits Techniques de Freud*, Seuil, Paris, 1975, s.304.

Maud Mannoni psikotiklerle ilgilenmediklerinden dolayı psikanalistleri eleştirir. Psikotiklerle çalışmamalarının ötesinde, klinik alanda kendilerini yeterince hastalarına adanmış olduklarını belirtir. Bu bağlamda psikanalitik pratik, zihinsel bir etkinlik ve yinelenen bir aynine dönüşmektedir.⁷ Nitekim Lacan'ın psikoza ilişkin görüşleri, kimi analistlerin bu pratikten uzaklaşmalarına yol açmıştır. Lacan psikozlarda egemen olan iki etmenden söz etmiştir. Birincisi hezeyanın indirgenemezliği, ikincisi de “babanın adı” metaforunun dışta bırakılmasıyla bu düzeneğin aşılabilir oluşudur.

Lacan'ın psikoza ilişkin bu görüşleri her ne kadar pratiği olumsuz bir şekilde etkilemişlerse de bu alanda Lacancı yapısal bir analizin değeri küçümsenemez. Ve böyle bir pusula olmaksızın psikotikle klinik deneyimi düşünmek olanaksızdır. Belki tüm sorun, bir kuşak analistlerin Lacan'ın öğretisini deneyimin ışığında dönüştürmeden, harfiyen uygulamaya çalışmış olmalarıdır. Deneyime kapalı bir kuram sadece analist açısından savunma işlevi görebilir. Böylelikle kuram, analisti sözde gizlenen şiddetten korumuş olur. Nitekim şizofrenle sürdürülen çalışmanın da bu şiddetten uzak kalması olanaksızdır. Hasta analistin kuramsal doğrularını sarsar. Analistin, toplumsal maskeler ve savunmalarından arınmış olarak kırılganlığıyla ortaya çıkmasını talep eder. Ama aynı zamanda analistin terapötik süreçte kendisine yol gösterebilecek kadar da güçlü ve kararlı olmasını bekler.

Psikotikle Konuşabilmek İçin Bir Dilin Yaratılması

Deliliğin derinliklerine dalabilmede bize yol gösterenler Lacancı analistler değildir. Bu konuda M. Klein, D. W. Winnicott, F. Dolto, F. Tustin, D. Meltzer gibi çocuk analistleri,

⁷ Maud Mannoni, *La Théorie comme Fiction*, Seuil, Paris, s.181.

W. R. Bion gibi İngiliz psikanalistleri ve antipsikiyatri akımından gelen R. Laing gibi İngiliz psikiyatrlarının öğretisi temel oluşturmıştır. Bu bağlamda şöyle bir soruyu sorabiliriz: Bir çocuk analistini psikotiklerle çalışmaya yetkin kılan nedir? Analist, çocuklarla deneyiminde sözcüğe dayanmayan bir dille çalışmasını öğrenir. Klinik deneyim özellikle dürtüler düzeyinde gerçekleşir. Her ne kadar çocuk kendini simgesel düzlemde yeterince ifade edemese de, tümüyle dil dünyasının içindedir. Çünkü bir iletişimde esas olan ruhsal ve ilişkisel boyut, dil dünyasının çerçevesinde konumlanır.

Analist çocukla çalışırken, kendi bedeninde hissettiklerinden hareketle ona imgeler ve sözcükler sunar. Böylelikle çocukta gösterenlerin birbirlerini izlemelerini sağlar. Ama bir seans sessiz bir şekilde de veya çok az sözcikle gerçekleşebilir. Bu sözcükler “yapmak” yerine, “varolmak” fiilini hayata geçirirler. Bu süreçte analistin, ötekinin varlığına açık olmasını sağlayan yetkinliği sınanır. Her karşılaşma kendine özgü içeriklerle yaratılır ve hayata geçirilir. Her seans yaratmayı, yeniden başlamayı ima eder, tıpkı bir yaşamda olduğu gibi. Her gün yaşamla olan kontrat yenilenir, yaşama arzusu yeniden canlanır.⁸

Simgesel düzeyde yeterince kendini ifade edemeyen yetişkin bir hastayla çalışırken, tıpkı çocuklarla deneyiminde olduğu gibi, analistin kendi beden imgesinden hareketle sözcükleri bulmaya çalışması; temsil etme ve düşünme yetisinin felce uğradığı kimi sınır vakalarda yararlıdır.⁹ André Green bunları “beyaz psikozlar” (*psychose blanche*) olarak adlandırır. Burada “blanche” sözcüğü hem beyaz renge, yani psikotik semptomların görülmediği bir duruma, hem de zihinsel boş-

⁸ Françoise Dolto, *Tout est Langage*, Paris: Vertiges de Nord/ Carrère, 1987, s.125.

⁹ André Green, *La Folie Privée*, Gallimard, Paris, 1990, s.79.

luk fikrine gönderine yapar. Bu durumlar zihinsel boşluğun ve temsil etme işlevlerinin ketlenmesinin nitelendirdiği temel psikotik bir çekirdeğe karşılık gelir. Bunlarda klinik düzlemde gözlemlenebilen psikotik belirtiler yoktur. Hasta hissettiğini dile dökebilse, çağrışımlar yapamadığını ve kendi düşünceleri arasında bağlantılar kuramadığını söylerdi. Adeta zihninin boş olduğu izlenimine kapıldığını ifade ederdi. Analist hastasıyla yaşadığı ilişkinin iki aşırı kutup arasında gelip gittiğini gözlemler. Bazı anlarda hastasıyla iletişim kurabilirken, diğer anlarda iletişimin koptuğunu hisseder. Bu etkileşimi bağlantıyı kuran ve bağlantıyı kesen bir elektrik düğmesinin münavebeli eylemleri benzetmesiyle temsil edebiliriz. Hastayla analist arasındaki kopukluk, terapötik bağlamda bir geçiş alanının, yani birleşme ve ayrılmayı simgeleyen bir ara alanın oluşamamasına karşılık gelir. Böyle bir olanaksızlık nereden kaynaklanır?

W. R. Winnicott bebeğin dört, altı, sekiz veya on iki aylıkken kullandığı bir örtüyü, yastık kılıfını, bez parçasını veya tüylü bir oyuncakçı geçiş nesnesi olarak nitelendirir. Bu nesne bebeğin anneye birlik olduğu bir ilişkiden, annenin dışsallığı ve farklılığının temel olduğu bir ilişkiye geçişini sağlar.¹⁰ Geçiş nesnesi somut varlığı olan gerçek bir nesneden ibaretir. Onu keşfeden de çocuktur. Çocuk keşfettiği nesneyi kullanır ve bu deneyimsel boyut esastır. Diğer bir deyişle, geçiş nesnesi içsel bir nesne değildir. Somut varlığıyla gerçek bir nesne olmakla birlikte, asıl işlevi bebekle annenin birleşmesini simgelemektir. Nesne kullanımı artık anneden ayrılmış olan bebekle annenin birliğini simgeler.¹¹

Geçiş nesnesi ne tam dışarıda, ne de tam içerde konumlanır. Çocuğun nesneyi kesinlikle dış dünyada konumlayabilme-

¹⁰ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*.

¹¹ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*.

sine kadar, hem iç gerçekliğin, hem de dış gerçekliğin bir parçasıdır. Nitekim çocuk nesneyi dış dünyada konumlayabildiği andan itibaren, nesne bir köşeye atılır ve unutulur. Yası tutulmadan çocuğun yaşamından silinir çünkü artık işlevini görmüştür. Geçiş nesnesi ve geçiş görüntüleri yanılısma dünyasına ilişkindirler. Dış dünyanın keşfedilmesinin ve yiteltmenin temelini oluştururlar. İşlevini yitiren geçiş nesnesinin yerini, bu kez oyun ve kültürel olgular alır. Böylelikle özne açısından geçiş görüntülerinden, oyun ve kültürel olgulara kadar uzanan deneyimsel bir süreklilik söz konusudur. Yetişkinin yanılısma dünyasını nitelendiren kültürel olgular arasında sanat, şiir, dostluk, din, hayal dünyası ve yaratıcılığı sayabiliriz.

Çocuğun geçiş nesnesini kullanabilmesinin koşulu; canlı, gerçek ve yeterince iyi içsel bir nesnenin var olmasıdır. İçsel nesnenin bu nitelikleri çocuğa gereken bakımı sağlayan dışsal nesneye bağlıdır. Dışsal nesnenin bakımı yetersiz olduğunda, çocuk içsel nesneyi zultüm edici olarak algılar. Zultüm edici nesnenin etkilerinden kendini korumak amacıyla, çocuk dış dünyadan çekilebilir. Böyle bir durumda oynama ve simge kullanma yetisi olumsuz bir şekilde etkilenir. Bu böyle olduğu takdirde çocukta ruhsal bir ölümden söz edebiliriz.

W. R. Bion simgesel oluşumun psikozda ne ölçüde etkilediğini açıklar. Düşünce süreçleri şizoid-paranoid konumdan itibaren zarar görürler, yıkıma uğrarlar. Bu aşamada yıkıcılık, bir yandan içsel ve dışsal gerçekliğe ilişkin artan bir bilinçle bağlantılı olan kişiliğin parçalara ayrılmasına karşılık gelir. Diğer yandan özdeşleşmeli yansıtma düzeneği aracılığıyla, bu parçaların nesnelerde yansıtılmalarına denk gelir. Bu süreç kimi nesnelere zultüm edici bir nitelik kazandırır. Ve öznenin ruhsal düzeyde zenginliğini ve canlılığını yitirmesine yol açar. Bu aşamada egemen olan sözel düşünce değil de, primitif bir düşüncenin varlığıdır. Primitif düşüncelere yönelik yıkıcı dır-

tülerin etkisiyle, duyumsal izlenimlerin bağlantı kurma işlevi zarar görür. Çocuk ancak duyumsal izlenimlerin birbirlerine örülmeleri sayesinde dış dünyayla ilişki kurabilir. W. R. Bion'un bu noktada geliştirdiği önemli fikir şudur: Düşünce ve dil, nesneler arasındaki bağları oluştururlar. Düşünce ve dilin yıkıma uğramalarıyla, simgeleştirme stirecine özgü olan bir özellik, yani iki nesne arasındaki benzerliği ve ayrılığı saptama olanağı, olumsuz bir şekilde etkilenir. W. R. Bion şöyle der:

*(...) iki nesne, her birinin kendine özgü nitelikleriyle kendini muhafaza edebildiği ve bu birleşmede yeni bir nesne oluşturabildiği bir şekilde bir araya gelemesler. Dolayısıyla terapötik etkileri açısından, benzerliklerinin belirgin olabilmeleri, hem de farklılıklarının muhafaza edilebilmeleri için iki nesneyi birleştirme yetisine dayanan simgelerin oluşumu daha zor bir hale gelir.*¹²

Hastanın temsil etme ve düşünme yetisinin ketlenmiş olduğu terapötik bir bağlamda, analist canlılığını muhafaza ederek iletişimi kurma çabası içindedir. André Green sınır durumlarda egemen olan bir paradoksa dikkatimizi çeker. Hasta hem analiste ilişkin ayrılık kaygısı yaşar, hem de kendi sınırlarının ihlal edileceği kaygısına kapılır. Bu durum özellikle hastanın düşünme süreçlerini olumsuz etkiler. Hasta ötekinden kaynaklanan iletişim girişimini bir ihlal olarak yaşadığında, bu ilişkiyi kimliğine yönelik bir tehdit olarak algılar. Ronald Laing psikotiğin yaşadığı bir kaygıya, yani yutulma kaygısına değinir.¹³ André Green bu tür ilişkinin yalnız aşk-nefret diyalektiği açısından değil, aynı zamanda düşünce açısından da sonuçlarını vurgular. Nesnenin, özne-

¹² W.R. Bion, "Differentiation of the Psychotic from the Non-psychotic Personalities", *International Journal of Psychoanalysis*, cilt 38, III-IV. Bölümler, s.269.

¹³ Ronald D. Laing, *The Divided Self*, Penguin Books, Londra, 1976, s.43.

nin ruhsallığında istilacı bir şekilde ortaya çıkması ve dolayısıyla hiçbir şekilde yokluğunun hissedilememesi, simgeleştirme ve düşüncin süreçlerini engeller. A. Green şöyle der:

*Gerçekten de hep istilâcı bir şekilde var olan ve sürekli kişisel ruhsal alanın içine giren nesne, sınır zorlayıcılığa karşı savaşmak için süregelen bir karşı yatırımı harekete geçirir. Bu karşı yatırım benliğin kaynaklarını tüketir veya dışa atarak gerçekleştirilen yansıtma benliği nesneden kurtulmaya zorlar. Nesne hiçbir zaman uzaklaştırılamadığı için düşünülemez.*¹⁴

Bu alıntıyla simgesel oluşumda nesnenin var oluşu kadar, yokluğunun (*absence*) da ne denli temel olduğunu görürüz. Oysa sınır vakalarda, simgeleştirmeye yol açacak nesnenin var oluşuyla ve yokluğuyla ilgili diyalektik hayata geçirilememiştir. Çocuk canlı ve yeterince iyi bir anneyi içselleştirebildiği ölçüde, annenin yokluğu önem kazanır. Yanından uzaklaşan annenin yeniden geriye döneceğini bilmenin güveniyle simgeleştirme olanaklıdır. Tıpkı “*Fort-Da*” oyununun örneklediği gibi, nesnenin var olması/yok olmasının harekete geçirdiği diyalektik, metafor yaratabilmeyi olanaklı kılar. Annenin yokluğunun yol açtığı bu oyunda, dil temel bir işlev görür. Freud torununun oynadığı oyunu gözlemlemek fırsatını elde etmiştir. On sekiz aylık torunu iple bağlanmış tahta bir çıkırık makarasını yatağının kenarına öfkeyle fırlattığında oyuncak gözden kaybolmaktaydı. Oyunağı ortadan yok edince “O” sesini çıkarmaktaydı. Annesi ve Freud onun “Fort” demek istediğini düşünmüşlerdi. *Fort* Almanca “Git!” anlamına gelir. Sonra oyunağı iple kendine çekerek, onun ortaya çıkmasını “A” sesiyle, yani “Da” ile selamlamaktaydı. *Da* Almanca “Burada” anlamının karşılığıdır. Aslında “O” (*Fort*) ve “A” (*Da*) fonemleri oyuna eşlik etmekten çok, çocuğun

¹⁴ André Green, *La Folie Privée*, s.78.

dışsal nesneyle, yani dış dünyayla ilişkisinin yapılanmasını olanaklı kılan dil boyutuna gönderme yapar.

Simgeleştirilenin, farklılığını muhafaza eden bir nesneyle benzerlik kurma çabasına karşılık geldiğini belirttim. Oysa sınır vakalarda simgeleştirme süreci, öznenin sürekli çifte bir mesaj (double-bind) ilişkisinde yakalanmasından dolayı engellenmiştir. Nesneyle benzerlik kurmak yakınlaşma anlamına gelir. Ama nesneyle yakınlık kurmak, onun tarafından yutulma, tahrip edilme tehlikesini de birlikte getirir. Çünkü öznenin ilişki şekli ötekinde eriyerek birleşmedir. Özne kendini geriye çektiği takdirde, bu kez ortaya çıkan iletişimsizlik boşluk durumunu yineler. Fazlasıyla dolu bir ilişkiyle boşluk arasında yakalanan özne, her durumda oyunu kaybeden biri olacaktır. Hastayla böyle bir ilişkinin birçok kez yinelenmesine karşın, analist güvenilir ve sabit bir çalışma çerçevesini sağlayabilmelidir. Bu da onun sanat ve hünerini gerektirir. Terapötik süreç çözümlenemeyen ve bu şekilde kabullenilmesi gereken bir paradoksun alanında ilerler. Bu süreçteki tehlikelerden biri analistin hastasını çok iyi, fazlasıyla iyi bir şekilde anlamasıdır. Bu da analistin hastayla fazlasıyla özdeşleşmesi anlamına gelir. Hasta bu ilişkiyi, analist tarafından yutulup emildiği bir ilişki şeklinde algılar. Böyle bir durum hastanın eyleme geçmesi, terapötik süreci yarıda kesmesi veya ruh halinin kötüleşmesiyle sonuçlanır.

Analist ile hasta arasındaki ilişki, farklılığın temel olduğu bir gerginlik zemini üzerinde yapılmalıdır. Hasta analiste duyduğu nefret sayesinde, analisti kendi dışında tutabilir çünkü aşk bu noktada nesne tarafından yutulma ve emilme anlamı taşır. Hasta henüz nesneden ayıramamıştır. Bu ancak nesneyi kullanarak mümkün olacaktır. Bu doğrultuda analist hasta tarafından nefret edilen bir nesne olarak konumlandırılmaya katlanabilmelidir. Dolayısıyla nefret aşktan önce gelir. Özne

şöyle der: “Seni yok ettim, seni yok etmeme karşın hayatta kaldın, seni seviyorum”. Analist aynı zamanda hastanın kendisinde uyandırdığı nefreti de yadsımamalıdır. D. W. Winnicott “Karşı Aktarımda Nefret” adlı yazısında şöyle der:

*Analist kendisine olumsuz duygular atfedilmesine hazırlıklı olmalıdır çünkü bu yerde konumlandırılmaya katlanabilmelidir. Herşeyden evvel kendinde gerçekten var olan nefreti yadsımamalıdır. Şimdiki durumda doğrulanan nefret ortaya koyulmalı ve olası bir yorum için adeta bir kenara koyulmalıdır.*¹⁵

Analistin kendi nefretini tanıyabilmesi, hastaya analiste karşı hissettiği duygulanımlar açısından bir özgürlük sağlar. Analist hastanın nefretini karşılayabilir ve aynı zamanda onun nesnel olarak kendisinde uyandırdığı nefreti tanıyabilirse, o zaman nefretin insanca yaşanılabilceği ve üstlenilebileceği ispatlanmış olur. Böylelikle hastanın ezici bir suçluluk duygusuyla kendini cezalandırmasına gerek kalmaz.

Analist hastasından kaynaklanan zihinsel boşluğa, onunla bağ kurma biçimleri olan düşünme yetisi, dikkati, düşüncesi ve sözcükleriyle bir yanıt vermeye çalışır. Hastayla olan ilişkisinde imgesel bir süreci başlatmak amacıyla, zihninde oluşan imgeleri söze dökerek, onlara yer verir. Böylelikle dilin imgeselle bağlantılandırılmasını amaçlar. Nitekim Melanie Klein bunu otistik bir çocuk olan Dick ile uygulamıştı. Oedipus karmaşasına dair bir yorumu sunarak, Dick'te imgesel sürecin başlamasını sağlamıştı. İmgesel süreç her türlü sözcük ve dilin koşuludur. Diğer bir deyişle, özne yalnız beden imgesi aracılığıyla ötekiyle iletişim kurabilir. Simgeselin yapılanmasında imgeselin aracılığı zorunludur. Buna karşılık

¹⁵ Donald W. Winnicott, “La Haine dans le Contre-transfert”, *De la Pédiatrie à la Psychanalyse*, Payot, Paris, 1971, s.50.

hiçbir şeyin söze dökülemediği bir durumda, analistin görevi bu olumsuzluğu dillendirmektir. Ortaya çıkabilecek bir sessizlik durumunda, analist yorum ve açıklamalarıyla bu boşluğu doldurmaya çalışmamalıdır. Bu böyle olduğu takdirde analist kötü nesnenin istilacı ilişkisini yinelemiş olur. Tersine analistin sözü “havadar” bir alanda ortaya dökülmelidir. Bu konuda Green şöyle der:

Tek çözüm yolu hastaya derinlemesine çalışmanın imgesini sunmaktır. Hastanın bize sunduğunu ne boşluk alanında, ne de fazla dolu bir alanda konumlamaktır. Havadar bir alan olmalıdır. Yani ne “bu hiçbir şey anlamına gelmiyor”, ne de “bu anlama geliyor”un alanı değil de, “böyle bir anlama gelebilir”in alanıdır. Potansiyel olanın ve bulunmayışın (absence) alanıdır.¹⁶

Terapötik bağlamda belirebilecek bir başka risk de analistin hastayla olan iletişiminin bir an kopmasıdır. Winnicott *Bir Analiz Parçası* adlı yapıtında, analistin uyukladığında veya kendi düşünce ve fantezilerine daldığında, hastada hafif bir kasılmaya yol açtığını belirtir. Bu kasılma hastanın bir an için analist tarafından koyverilmesi anlamına gelir. “Anne ve bebek düzleminde konumlanırsak, bu bebeği tutmaktaki kusura denktir. Yani zihinsel olarak hastayı bırakmak, onunla ilgilenmemektir”.¹⁷ Burada vurgulanması gereken, Winnicott'un analitik çerçeveyi ve aktarımın niteliğini anne-bebek ilişkisine dayandırarak yapılandırmış olmasıdır.

Yaşamın başlangıcını nitelendiren çaresizlik hali içinde bulunan bebeğe, anne tüm ilgisi ve desteğini sunar. D. W. Winnicott *Çocukta Olgunlaşma Süreci*'nde bebeğin açlık veya

¹⁶ André Green, *La Folie Privée*, s.80.

¹⁷ M. Masud R. Khan, “Préface”, *Fragment d'une Analyse*, Fransızca'ya çeviren: J. Kalmanovitch, Paris: Petite Bibliothèque Payot, 1983, s.30.

diğer içgüdüsel gereksinmelerinin karşılanması gereken biri olarak değil de, “akıl almaz sürekli bir kaygının sınırında” yaşayan bir varlık olarak kavranılması gerektiğini işaretler. Anne yavrusunu beşiğe dikkatsizce bıraktığında, yani onu koyverdiğinde bebek bir düşme hissi yaşar. Bu nedenle anenin ve de analitik çerçevede analistin tutma işlevinin önemi daha iyi kavrayabiliriz.

Düşüncenin felce uğratılması ve duygulanımların dondurulması, zulüm edici kaygılara ve özellikle boşluk hissine karşı savunma işlevi görürler. Buradaki boşluk psikotik depresyona ilişkindir. Normal koşullarda anne yavrusuna tüm ilgi ve desteğini vererek, onu tutabilir ve kapsayabilir. Oysa bebek bu dikkatten yoksun kaldığı takdirde kendini boşluğa düşmüş gibi hisseder. Memenin bedeninin bir parçası olmadığından aniden bilincine varır. Annesiyle oluşan imgesel süreklilikte bir kopma yaşar ve büyük bir öfkeye kapılır. Yaşamın başlangıcında söz konusu olan bu kayıp yalnız memenin değil, öznenin de bir parçasının yitirilmesine karşılık gelir. Memenin kaybı öznenin kimi bedensel deneyimlerinin, özellikle ağızla ilgili duyumların yitimini beraberinde getirir. Çocuk bu kaybı bedeninin kökünden bir parça koparılmışçasına yaşar. Beden o zaman parçalanma ve dağılma tehlikesi geçirir. D. W. Winnicott bu çözülme ve dağılma durumunu psikotik depresyon olarak nitelendirir.¹⁸ Psikotik depresyonun yol açtığı boşluk duygusu karşısında, içsel zulüm edici nesnenin dış dünyadaki bir nesneye yansıtılması özneyi korumaya yarar. Dış dünyadaki zulüm edici nesne, öznedeki saldırgan dürtüleri harekete geçirerek, boşluğun yol açtığı tahammül edilmez kaygıyı hafifletme işlevini görür. Bu paradoksa yakından bir göz atalım:

¹⁸ Frances Tustin, *Autisme et Psychose de l'Enfant*, Fransızca'ya çeviren: Mireille Davidovici, Seuil, Paris, 1977, s.55.

*Kendi deneyimimde gerilemeler, saldırgan şiddetlenmeler, hissedilebilir gelişmelerden sonra belli sürelerde yinelenen çökiintüler; içsel kötü bir nesneyle ilişkiyi her ne pahasına muhafaza etme gereksinmesinin belirtileridir. Kötü nesne gücünü kaybettiği zaman, onu yeniden ortaya çıkarmaktan, bir evvelkine kardeşiymiş gibi benzeyen ve öznenin özdeşleştiği başka bir kötü nesne olarak onu diriltmekten başka bir çözüm gözükmemektedir. Söz konusu olan kötü nesnenin yıkılamazlığı veya bu şekilde onun üzerinde kontrol kurma arzusu değildir. Asıl sorun kötü bir nesnenin yerine kullanılabilir iyi bir nesneyi koyacak yeterli zamanın henüz oluşmaması nedeniyle, kötü nesnenin ortadan kayboluşunun özneyi boşluğun dehşetiyle yüzleştirebileceği korkusudur. Nesne kötüdür; her ne kadar iyi nesne olarak var olmasa da, var olmaya devam etmesi iyidir.*¹⁹

Sessizlik

Psikotik depresyon sonucu, öznenin dış dünyadan yatırımını çekmesi boşluk ve hiçliğe yol açar. İletişimin kurulamadığı analitik bir bağlamdaki sessizlik bu boşluğu yinelemiş olur. Analitik çerçevede iki oyuncunun arasında açılan uçurumun sessizliğidir bu. Aynı zamanda ruhsal gerçeklikle dış dünya arasında kalan ara alanda konumlanamayan bir öznenin yaşadığı uçuruma dair bir sessizliktir. Bu ara alan aslında metafor yaratmanın ve dilin potansiyel alanıdır. Bu tür bir sessizliğin karşısında analistin yoğun bir şekilde düşünme, temsil etme ve imgeleme çabasından söz etmiştim. Dönüştürülmesi gereken bu olumsuz sessizlik, başka tür bir sessizlikten ayrıştırılmalıdır. Bu ikincisini varlığın sıfır derecesi olarak nitelendireceğim. Bu fikir A. Green'in önerdiği bir tanım-

¹⁹ André Green, *La Folie Privée*, s.97.

la örtüşür: “Sessizlik analistin potansiyel çalışma alanıdır”.²⁰ Bu bağlamda sessizlik simgesel düzlemde yaratmanın yeri ve zamanıdır. Yani yoğun ruhsal bir etkinliğin işaretidir. Sessizlik gerek hastada olsun, gerek analistte olsun, sözcüklerden imgelere, temsillere ve duygulanımlara kadar dilin çeşitli boyutlarına açık, dile gebe bir sessizliktir. Bu dil ki uzun vadede hastaya geri verilebilmeli, yansıtılabilmelidir. “Psikoterapi zekice ve uygun yorumlar yapmak değildir; genellikle hastaya kendisinin getirdiğini uzun vadede geri vermektir. Görülecek şeyi yansıtan yüzün karmaşık bir türevidir”.²¹

Bu bağlamda analistin kendi çağrışımlarına açık olduğu ve onları zamanı geldiğinde analizana iletmek için beklediği bir sessizlik söz konusudur. Bu noktada bir ayırım yapmak yerinde olur. J. Lacan analistin “bir ceset” haline gelmesinin zorunlu olduğundan söz eder. Yani analistin kişisel arzuları, değer yargıları ve beklentilerinin nötr bir hale getirilmeleri gerekir. Bu çaba analistin sessizliğiyle kendini ifade eder. W. R. Bion da analistin “anısız ve arzusuz” bir durumda konumlanmasının zorunluluğuna işaret eder. Burası bilinmeyenin noktasıdır ama her türlü bilginin de çıkış noktasıdır.²²

Her ne kadar analistin arzuları ve değer yargılarının nötr bir hale getirilmesi zorunluysa da, analitik süreçte canlı bir beden söz konusudur. Dinlenme durumunda olan analist neredeyse kendi nefes alma ritmini ve nabız atışlarını hisseder. Yani kendini nörovejetatif bir düzeyde algılar. Analizanın söz ve duygulanımlarına bedeniyle açık olduğu bir sessizlikte, analist hastanın biçimsiz (*formless*) içeriklerini karşılayabilir. Biçimden yoksun içerikler henüz bir bütünleşmeden geçememişlerdir. Winnicott hastanın erişememiş olduğu kendilik

²⁰ André Green, *La Folie Privée*, s.333.

²¹ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, s.145.

²² André Green, *La Folie Privée*, s.96.

duygusunu, erken çocukluğunda bütünleşme sürecinden geçememiş olmasına bağlar. Hakiki kendilik (*true self*) sessizdir. Bu nedenle özne kendilik duygusunu ne gözlemleyebilir, ne de anımsayabilir. Analist analizanın hakiki kendiliğinin ortaya çıkması için ona bir alan sağlamalıdır. Hakiki kendilik analizanın sessiz kaldığı anlarda veya bir fikri ifade ettiğinde kimi tümcelerin neredeyse fısıltı halinde söylendiğinde kendini belli eder. Yani analist bir süreci anlamak adına soruları, yorumları ve açıklamalarıyla analizanın kendilik alanını, gizli kalmasına gereksinme duyulan o alanı işgal etmemelidir. Aynı şekilde bir çocuk seansta gerçekleştirdiği plastik veya grafik bir temsili gizlemek, perdelemek istediğinde, analist bakmamayı ve görmemeyi yeğlemelidir.

Analist biçimden yoksun içerikleri kapsayıp, zamanı geldiğinde bir ayna gibi onları analizana yansıtır. Profesyonel bir çalışma çerçevesinin sağladığı güven ve onun getirdiği gevşeme ortamında, birbirleriyle bağlantısı olmayan düşünceler, fikirler, dürtüler ve duyular silsilesine yer vardır. Analist bunlara bir biçim vermeye veya tutarlılık kazandırmaya çalışmamalıdır. Yaratıcı deneyim ancak bütünleşmemişliğe özgü bir biçimsizlikten doğabilir. Bu konuda D. W. Winnicott şöyle der:

Öyle hastalar vardır ki bazen gevşemiş bireyin zihinsel durumundan kaynaklanan anlamsızlığı kendileri iletilmeden, yani bu anlamsızlığa onlar bir düzen vermeden terapistlerinin bunu fark etmesine ihtiyaç duyarlar. Nasıl düzenlenmiş kaos kausun inkârı demekse, düzenlenmiş anlamsızlık da çoktan bir savunmaya dönüşmüştür demektir. Bu iletiyi almayan terapist anlamsızlıkta bir düzen bulma yolunda boş bir çabaya girer; bunun sonucunda da hasta anlamsızlığı iletememenin çaresizliğiyle anlamsızlık alanını terk eder. Terapistin anlamsızlığın olduğu yerde bir anlam bulma ihtiyacı yüzünden, gevşeme fırsatı kaçırılmıştır. Hasta ortam-

*dan gerekli desteği alamayınca gevşeyememiş, bu da güven duygusunu ortadan kaldırmıştır. Terapist zeki bir analist olmaya, kaosta bir düzen görmeye çalışarak farkında olmadan mesleki rolünü terk etmiştir.*²³

Diğer bir deyişle analistin biçimsiz, düzensiz ve tutarsız düşünceler silsilesini analitik çerçeve kapsamında karşılayabilmesi gerekir. Ancak bu koşulla analizan açısından kendiliğe ilişkin yaratıcı bir deneyim olanaklıdır. Varolmak fiiliyle çok yakından bağlantısı olan bir deneyimdir bu. D. W. Winnicott'un sözünü ettiği yaratıcılık hayatın kendisiyle bağlantıdır. Böyle bir yaratıcı algılama, özneye hayatın yaşanılmaya değer olduğu duygusunu sağlar.²⁴

²³ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, s.77.

²⁴ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, s.88.

IV. Bölüm

DELİLİK, CİNAYET VE YASA

DELİLİK, CİNAYET VE YASA

Hukuk öğrencilerine verdiğim bir konferansta, Lacan'ın yasaya ilişkin bakış açısını hukuk alanındaki yasayla eklememeyi hedefliyordum.¹ Böylelikle psikoloji öğrencilerinin her zaman bana yönelttikleri bir soru üzerinde düşünmek olanaklıydı. Psikanalizdeki yasa, yani öznel düzlemdeki yasa, hukuk alanındaki yasayla bağlantılı mıdır? Yasanın öznel eksenine, nesnel eksenine eklemleme çabası beni cinayet üzerinde düşünmeye itti. Ve aynı zamanda yanmadan nasıl yaklaşacağımı bilemediğim bir metine, Louis Althusser'in yazmış olduğu *Gelecek Uzun Sürer* kitabına götürdü.

Yasanın Öznel Eksenine

Yasak, hukukî düzlemdeki tanımlarından evvel ailenin yüreğinde uygulanır. Yani ne kararnameyle düzenlenebilir, ne de bu konuda yasa konulabilir. Yasak, babanın sözünü taşıyan yorumcular tarafından mitik düzeyde iletilir. Bu bağlamda yorumculuk işlevi her zaman bir erkekle veya öz babayla özdeş değildir. Bir kadın, da baba yasaının yorumcusu olabilir. Baba bir yerdir, insan düzeni olarak kurumlaştırılanın işlerliğini sağlayan yapısal bir işlevdir. Dolayısıyla bu düzen her toplumun bir babayı kurgulamasını gerektirir. Bu çocuk için zorunludur. Doğal düzenin üzerine kurulan bir düzenden başka birşey olmayan kültür düzenine, çocuğun erişebilmesi için zorunlu bir kurmacadır bu. Bu konuda Pierre Legendre şöyle der:

Bu konferansı 1996 yılında San Juan'da (Porto Riko), Carlos Gil'in Hukuk Fakültesinde verdiği "Hukuk ve Edebiyat" dersi çerçevesinde sundum.

Kurmak yasağı geçerli kılmaktır. Ve yasak, kuşakların yayılması için gerekli olan farklılaşmayı mümkün kılmak amacıyla herkese düşen özveriyi zorla kabul ettirmekten başka birşey değildir.²

Farklılaşma zorunluluğu, insanın aile çekirdeğinden gerek ruhsal, gerek toplumsal boyutuyla oluşan bir özne şeklinde ortaya çıkmasına karşılık gelir. Bu etik bir zorunluluktur. Baba çocuğuna verdiği soyadıyla onun soy zincirinde, yani kuşaklararası süreklilikte simgesel bir kayıta kavuşmasını sağlar. Yani anneye ait olmadığını, farklı olduğunu işaretleyen bir kayıttır bu. Nestor Braunstein'a göre, babanın verdiği soyadı özneye yönelik bir çağrıdır.³ Diğer bir deyişle, erkek ve kızın babaya olan simgesel borcun ödenilmesine ilişkin bir çağrıdır. Bu baba ki ondan simgesel bağlamda doğduğumuz insandır. Çünkü insan yaşamı çifte doğumla işaretlenmiştir. Yalnız anneden değil, aynı zamanda babadan da doğulur, onun sözü taşınır. Ama babaya olan simgesel borcu ödemek; onun sözüne boyun eğmek, körü körtüne itaat etmek anlamına gelmez. Nitekim görülen odur ki simgesel borç ödenmediğinde, suçluluk duygusuyla babanın söylemine boyun eğilir. Simgesel borcu ödemek arzuya erişmenin bedelidir. Arzunun gerçekleştirilmesiyle ilk kez yaratılan yeni bir şeyin yazarı olmak tamamıyla özneye aittir. İşte bu nedenle arzu her zaman babanın adının aşılmasını gerektirir. Yani arzuyu kendi adına gerçekleştirmek, babanın simgelediği kurulmuş düzenin ötesine gidebilmek anlamına gelir. Aile, enstest yasağının etkisiyle ortaya çıkar. Yasak boyutu, insan ailesini, farklılaşmak amacıyla öznenin içinden geçmesi gereken bir savaş ve tutkular tiyatrosu haline getirir.

² Pierre Legendre, *Le Crime du Caporal Lortie*, Flammarion, Paris, 1989, s.137.

³ Nestor A. Braunstein, "La Paternidad y el Psicoanálisis" semineri, San Juan, Porto Riko, 1992.

Ateşten arzularla ahlâk arasındaki bu amansız savaşın, Althusser'in deyimiyle, belleği yoktur. Çocuk cinselliğine ilişkin yılları bellek yitimi örter. Bellek yitimi cinselliğin yalnız erinlikle birlikte doğduğunu düşündürecek kadar, çocukluk anılarını bilinç açısından erişilmez kılar. Ebeveynin enestüel fantezileri söze dökülmeyen ama çok canlı boyutuyla aile içi ilişkilerde var olurlar ve dolaşımdadırlar. Cinsel taciz durumlarında açıkça hayata geçerler. Aile hem baştan çıkarmanın, hem de yasağın sahnesi haline gelir.

Lacan açısından özneliliğin oluşumu normalleşme sürecinden geçer. Normalleşme özellikle hazzın simgeleştirilmesine karşılık gelir. İnsan cinselliği hazzın simgeleştirilmesiyle, yani hazzın insanlaştırılması, dillendirilmesiyle yapılır.⁴ Özne enest yasağından önce oluşan hazdan vazgeçmelidir. Böylelikle iğdişi kabul etmesinin sonucu olan bir hazzı erişebilir. Bu normalleşme süreci öznenin toplumsal alışveriş ağına girmesini olanaklı kılar. Nitekim konuşanlar arasında toplumsal bir bağ işlevi gören söylemin de görevi bu değil midir? Oysa iletişimin kuralları çerçevesinde, ötekiler için örgütlenen söylem, bir başka söylemi, yani bilinçdışı arzusun söylemini gizlemeye yarar.⁵ Bu bağlamda analiz süreci, normalleştiren günlük söylemin yarattığı yabancılaşmadan arınmanın yeri haline gelir. Analistin tüm sanatı öznenin analitik sürece kişisel bir sözle katılmasını sağlamaktır. Ancak bu koşulla özne günlük söylemin yarattığı engelleri aşabilir. Analistin ilk karşılaştığı direnç “herşeyden evvel başkalarının görüşünün söylemi olan söylemin direncidir. Ve her türlü psikolojik nesnelleştirme bu söylemi destekleyen bir durumda olacak-

⁴ Nestor A. Braunstein, *La Jouissance*, Point Hors Ligne, Paris, 1992.

⁵ Nestor A. Braunstein, “Lingüística (Lacan, entre el lenguaje y la lingüística)”, en *El Lenguaje y el Inconsciente Freudiano*, Siglo XX, Meksiko, 1982, s.165.

tır”.⁶ Psikolojik nesnelleştirme, özneyi kendi süreçleri açısından hem gözlemlenen hem de gözlemleyen olarak konumlayan bilmezlik (*méconnaissance*) yasasına tabidir. Yani özne psikolojik nesnelleştirme yoluyla kendine ait bildiğini, bilmezlikten gelerek kendine yabancılaşır. Çünkü Freud ve Lacan'ın öznesi bir bölünmenin tiyatrosudur. Bir yandan bilinçdışına karşılık gelen ve söylem oluşturan düşünceler zinciri, diğer yandan söylem zincirinin gelişiminde kendini tanıyamayan ve yabancı kalan benlik yer alır. Braunstein'a göre benlik:

*(...) sözcelerin (énoncé) öznesiyle konuştuğunu sanan ve kendisini benlik olarak bilenle özdeşleşmiştir. Fakat asıl konuşan, rüya örneğinin ayrıcalıklı bir biçimde gösterdiği gibi, benlik değil de, Ötekiye karşılık gelen sözcelemin (énonciation) öznesidir. Ya da başka türlü söylemek gerekirse altbenliktir. Bu da bilinçdışının Freudcu yaklaşımıyla değerlendirilmelidir.*⁷

Benlik ayna imgesi evresinden geçerek, yabancılaşma yoluyla oluşmuştur. Benzerin imgesi, özneyi tutan ve destekleyen “ortopedik” (Lacan'ın deyimidir bu) bir ögeyi sağlar. Bu ortopedik öge katı bir yapı, bir zırh işlevi görerek öznenin bedenini desteklemeye yarar. Bu yapı bebeğin kaçınılmaz olarak içinde bulunduğu çaresizlik döneminde zorunludur.

⁶ Jacques Lacan, “La Chose Freudienne ou Sens du Retour à Freud en Psychanalyse”, *Écrits*, Seuil, Paris, 1966, s.418.

⁷ Nestor A. Braunstein, “Lingüística (Lacan, entre el lenguaje y la lingüística)”, a.g.y., s.166. Burada sözce (*énoncé*) ile sözcelem (*énonciation*) terimlerini ayırtmak gerekir. Özne konuşarak dil dizgesiyle bütünleşir ve iletişim koşullarında sözcükler zinciri üretir. Bu üretimini bir sözce olarak nitelendiririz. Ama asıl bilinçdışı sözcelemin öznesidir. Yani söylemin boşluklarında ortaya çıkan sözdür. Moustafa Safouan'ın deyişiyle özne konuşurken ne dediğini bilmez. Sözcükler zinciri ancak psikanaliz sürecinde bilinçdışı içeriklerle bağlantılandırılarak anlam kazanır.

Tüm beden biçiminin aynada yansıtıldığı görsel bir *Gestalt* sayesinde, henüz yürüyemeyen ve konuşamayan çocuğun kendi bedenine imgesel düzlemde vâkıf olması mümkündür. Bu *Gestalt* dışsallaşmış biçimiyle çocuğun beden deneyimini dönüştürür. Daha sonra gerçekleşecek imgesel bütünlüğünün habercisi olur. İşte bu bütünsel biçim, *Gestalt*, o andan itibaren benliği bir kurmaca çizgisinde, bir yabancılaşma halinde konumlandıracaktır.⁸ Bu yüzden öznenin imgesel bütünlüğü hiçbir zaman tam olmayacaktır. Benlik özellikle bilmezliğin ve aldatıcı görüntülerin yeri haline gelecektir.

İmgesel ilişkinin ikircikliliği simgesel bir düzeni zorunlu kılar. Bu düzen evrensel bir yasa olan ensest yasağına göre, akrabalık ilişkilerini ve kadınla erkeğin birleşmelerini tanımlamaya ve örgütlemeye yarar. Dünyaya gelen kız ve erkeğin, ebeveynle ilişkisinde çocuk olarak konumlanmasını sağlar. Simgesel düzen öznenin dışında var olur, ondan önce gelir. Öznenin bir soy zinciri ve tarih içinde yerini bulmasını olanaklı kılar. Simgeler insan varlığını öyle bir şekilde sarar ve sarmalarlar ki daha dünyaya gelmeden önce, çocuğun, ebeveynin bilinçdışında bir yeri vardır. Örneğin yeni doğan bebek, yitirilen çocuğun yerini dolduracak, annesine yalnızlığında eşlik edecek, hiçbir zaman evlenmeyip ebeveyne bakacak veya ebeveyni kurtaracaktır... Özne kaderine damgasını vuran sözlerin nereden geldiğini bilmeden, onları taşıyacaktır. Bu sözler “hatta henüz olmadığı yere ve ölümünün ötesine kadar onu izleyeceklerdir”.⁹

⁸ Jacques Lacan, “Le Stade du Miroir comme Formateur de la Fonction du Je telle qu’elle nous est Révélée dans l’Expérience Psychanalytique”, *Écrits*, agy.; Bakınız Jacques Lacan, “Özne-ben” in İşlevinin Oluşturucusu olarak Ayna Evresi. Psikanaliz Deneyiminin Ortaya Koyduğu Biçimiyle”, Saffet Murat Tura, *Freud’dan Lacan’a Psikanaliz* içinde, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

⁹ Jacques Lacan, “Fonction et Champ de la Parole et du Langage en Psychanalyse”, *Écrits*, s.279.

Özne doğduğunda onu simgesel düzende konumlayan bir yere kavuşur. Bu yer onun bir kadın veya bir erkek olarak cinsel konumunu gerçekleştirmesine yarar. Cinsel konumun gerçekleştirilmesi Oedipus karmaşası olarak adlandırdığımız simgesel bir ilişkiyi katedebilmesiyle çok yakından bağlantılıdır. Yasa, yani temel enstest yasağı çocuğun karşı cinsiyetten ebeveyne duyduğu arzu nedeniyle devreye girer. Bu yasa bir simgeleştirme yasasıdır. Çünkü çocukluk deneyimleri bu yasa etrafında yapılanırlar ve tarihselleşirler. Böylelikle ruhsal bir yapı ve gerçekliğe erişebilen bir özne doğabilir. Çocuğun, enstestüel arzusunun nesnesi olan anneden vazgeçmesi için babanın sözü gereklidir. Oğlula birlikte bana danışmaya gelen bir annenin şu sözlerini anımsıyorum: “Oğlumun ve benim bizi temsil eden bir erkeğe gereksinmemiz var” Yani eşini yitiren anne yeniden evlenmek istiyordu. O ana değin babanın simgesel işlevini bu denli iyi tanımlayan bir ifadeye rastlamamıştım. Lacan bu konuda şöyle der:

Oedipus karmaşası; imgesel, çatışmalı ve enstestüel olan ilişkinin çatışmaya ve yıkılmaya mahkûm olduğu anlamına gelir. İnsanın en doğal ilişkiyi, erkeğin dişiyle olan ilişkiyi kurabilmesi için, üçüncünün müdahalesi zorunludur. Bu üçüncünün başarılı birşeyin imgesi, bir uyumun modeli olması gerekir. Söylediklerim yeterli değil: Bir yasa, bir zincir, bir simgesel düzen, söz düzeninin müdahalesi, yani babanın müdahalesi gereklidir. Özbaba değil de, baba olarak nitelendirilen. Durumun tümüyle patlamasını ve çarpışmasını önleyen düzen, bu babanın adının varlığı üzerine temellenmiştir.¹⁰

¹⁰ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre III, Les Psychoses*, Seuil, Paris, 1981, s.111.

Ödipal çatışmayı çocuğun karşı cinsiyetten ebeveyne duyduğu enestüel arzu ve aynı cinsiyetten ebeveynle olan rekabeti şeklinde tanımlasam bile, bu tanım Oedipus karmaşasının işlevini kavramaya yetmez. Bu bağlamda Oedipus karmaşası gerçeklikte var olan bir duruma, yani ebeveynin çocuk üzerindeki etkisine indirgenemez. Oedipus karmaşası etkisini enest yasağını temsil eden yasaklayıcı bir güce borçludur. Bu yasaklayıcı güç simgesel baba tarafından temsil edilir. Lacan açısından önemli olan babanın somut varlığından çok, sözüdür. Ama simgesel baba, etten kemikten birine, yani gerçek bir babaya gönderme yaparsa daha da iyi olur. Bir çocuk öz babasının yokluğunda, baba yasasının yorumcusu olabilen yetişkinler tarafından büyütülebilir. Lacan'a göre iğdiş sorunsalı, kızın cinsel farklılığı kavramasıyla duyduğu kaygının ötesindedir. Veya erkeğin kızın penise sahip olmadığını keşfettiğinde, annesinden vazgeçmediği takdirde kendisinin de aynı kaderi paylaşacağı kaygısının ötesindedir. İğdiş tehdit edici ve kaygı uyandıran bir olgu olarak tanımlayan Freud'un tersine, Lacan iğdişin özneye güven sağlayan bir işlev gördüğünü belirtir. Annenin, yavrusundan ayrışmasını sağlayan zorunlu simgesel bir işlemdir. Başka türlü ifade etmek gerekirse iğdiş, ister kız ister erkek olsun, annenin yavrusuyla olan organik bağa, yani enestüel bağa yöneliktir. Baba da bu bağın kesilme işleminin aracısıdır:

(...) iğdiş eylemi, baba tarafından üstlenilse de, gerçekte somut bir insanın eylemi değil de, babanın sözünün simgesel işlemidir. İğdiş eylemi kaçınılmaz bir şekilde babayı bir özne olarak tabi tutan yasa yoluyla işler.¹¹

¹¹ Juan-David Nasio, *Enseignement de Sept Concepts Cruciaux de la Psychanalyse*, Payot, Paris, 1992, s.55-56.

Baba, sözüyle çifte bir yasağın aracısıdır: Anneye yavrusunu yeniden rahmine geri döndüremeyeceğini, çocuğa da anneye sahip olamayacağını anımsatır. Bu bağlamda ensestüel arzunun gerçekleşmesi, simgeleştirilen bir düzenden başka birşey olmayan insan düzeninin de sonudur. Bu asal arzunun, yani ensestüel arzunun gerçekleşmesi her türlü insan düzenine son verir. Başka türlü ifade etmek gerekirse, anneyi yasak bir nesne haline getiren ensest yasası sayesinde, özne arzuya erişebilir. Dürtüsel devinim özneyi, arzunun birincil nesnesinin yerine geçecek nesnelerin sonsuz arayışına iter. Oysa özne hiçbir zaman anne nesnesinin yasaklanmasıyla yaratılan eksikliğin yerine, tam olarak oturabileceği bir nesneyi bulamaz. Bu zorunlu doyumsuzluk dürtüsel devinimi harekete geçirir. Özne durup dinlenmeden, gösterenlerden geçerek nesneyi aramaya koyulur. Bu arayış kaçınılmaz olarak simgeselden geçer. Çünkü hiçbir şey simgeselin dolayım-laması olmaksızın insan için var olamaz. Aşk ve cinsellik de bunun kanıtıdır. Aşkı, kendine özgü dili ve ritüelleri olmaksızın düşünmek mümkün müdür? Nitekim aşk da ötekini, bir söylem, bir kodun yeri olduğu için sevmektir. Bu nedenle arzunun nesnesi her zaman metonimik bir nesnedir:

(...) insan arzusunun nesnesi Ötekinin arzusunun nesnesidir ve arzu hep Öteki şeyin arzusudur. Tam tamına yitirilen temel nesneden eksik kalanın arzusudur ve Freud'un bize gösterdiği gibi nesne hep yeniden bulunmalıdır. Aynı şekilde metaforik anlamdan başka bir anlam yoktur. Çünkü anlam sadece simgesel zincirde bir gösterenin yerine başka bir gösterenin koyulmasıyla ortaya çıkabilir.¹²

¹² Jacques Lacan, Le Séminaire, Livre V, Les Formations de L'inconscient, Seuil, Paris, 1998, s.13.

Arzu hep ötekinin arzusuyla ilintili olarak hayata geçer. Bu fikri Hegel, efendi-köle diyalektiğinden hareketle geliştirmiştir. Özne arzulamak için ötekinin dolayımına gereksinme duyar ve ötekinin arzuladığı nesneyi arzular. Bu bağlamda arzu hep ikinci derecede bir arzudur, yani arzunun arzusudur. Arzunun gösteren tarafından dolayımlanması arzunun bir talep yoluyla ifade edilmesi anlamına gelir: Arzu “imlenen bir taleptir”.¹³

Yasanın Nesnel Ekseni

Bu bölümün başında yasanın öznel ekseninden, hukuki alana ilişkin nesnel eksenine nasıl geçildiğini araştırmak istediğimi belirtmiştim. Öznel eksenin ailedeki yasallık çerçevesinde düzenlendiğini tartışmıştım. Her iki eksen arasındaki bağlantıyı kavrayabilmek için, aralarındaki “yapısal alışverişi” (Pierre Legendre) göz önünde bulundurmak gerekir. İşte bu noktada psikanaliz, babanın yasasına gönderme yaparak özneye yaklaşır ve hukuki düzeydeki yasayla ilişkisini derinleştirir ve sorunsallaştırır.

Porto Riko'da Ruh Sağlığı Merkezinde çalışırken, suç işlemiş ergenlerin tedavi görmeleri için mahkeme tarafından Çocuk ve Ergen Kliniğine gönderildiklerine tanık olmuştum. Davranış bozukluklarından yasanın çiğnenmesine kadar uzanan zinciri, bir tahrik olarak nitelendirebiliriz. Sınır getirebilecek bir babanın yokluğunda, hukukî merccklerin sınır işlevini hayata geçirebilmeleri için ergenin başvurduğu bir tahriktir bu. Sınır işlevi neye karşılık gelir? Legendre şöyle der:

Tam tamına yorumcunun görevi işte budur: çağdaş insanlıkta veya başka durumda ve her zaman, insan türünün kaderine bağlı bir işlev olan sınır işlevinin geçerliliğini kul-

¹³ Jacques Lacan, *Les Formations de L'inconscient*, 269.

maktır. Sınırların ilki -her insanın hemen anladığı- cinayeti engellemektir. Ama cinayetin arkasında cinayetten başka birşey belirir. Babayı öldürme sorununa kaçınılmaz olarak eşlik eden ve soy zincirine ilişkin kurumsalın enstest yasağı olarak nitelendirdiği bağlamda, öznenin ayrışmasıdır söz konusu olan. Öznel ve toplumsal düzlemde sınır işlevinin anlamı nedir? Tam olarak şu demektir: farklılaşma buyruğunu harekete geçirmek, yani ötekilik mantığını hayata geçirmek, benzer ve ötekilik sorununu ele almak.¹⁴

Cinayet

Enstest durumunda olduğu gibi, cinayeti de us (*rationalité*) ve yasallık düzeninin çiğnenmesi olarak görebiliriz. Her toplum kendi yasallık ve us düzenini kurucu bir imge sayesinde, devlet ve hukuk gibi kurumlar aracılığıyla tanımlar.¹⁵ Bu kurumların hedefi usu iletmek ve yasayı devam ettirmektir. Bu açıdan bakıldığında, cinayeti yasa ve dilin sınırlarında kalan bir eylem olarak nitelendirebiliriz. Simgeleştirilemez ve temsil edilemez oluşu, bu eylemi dilin sınırında konumlar. Bu nedenle cinayet “bir yorumun, sözün, ivedilikle toplumsal düzeyde yeniden hayata geçirilmesini zorunlu kılar”.¹⁶ Bu bağlamda Louis Althusser'in *Gelecek Uzun Sürer* adlı yapıtında sözün işlevini inceleyeceğim. Althusser'in eşini öldürdükten sonra kaleme aldığı kitap, toplumsal bağın yeniden hayata geçirilmesi işlevini görmüştü çünkü eşini öldürmekle bu bağ kopmuş ve insan düzeni çiğnenmişti. Bir itiraf metni olan bu kitabı incelerken, yazarın sunduğu olgulara sadık kalacağım. Ancak bu koşulla yazarın kendi sesini bastırabilecek

¹⁴ Pierre Legendre, *Le Crime du Caporal Lortie*, Traité sur le Père, s.154.

¹⁵ Pierre Legendre, *Le Crime du Caporal Lortie*, Traité sur le Père, s.57.

¹⁶ Pierre Legendre, *Le Crime du Caporal Lortie*, Traité sur le Père, s.97.

psikanalitik bir yorumun şiddetinden kaçınmak mümkündür. Althusser'in yaşadığı trajedinin boyutu böyle bir yaklaşımı yeğlememe yol açmıştır. Althusser'in yazısının yüreğine yapılan bu yolculukta, başka bir itiraf metni karşıma çıkmıştı. İki metin arasında yitiz kırk beş yıl geçmiştir. 1835 yılında Pierre Rivière, yirmi yaşındayken annesi, kız kardeşi ve erkek kardeşini boğazlamıştır. Annesi tarafından aşağılanan babasının onurunu kurtarmak amacıyla bu cinayeti işlemiştir. Sorgu yargıcının talebi üzerine, Pierre Rivière cezaevinde cinayetin öyküsünü yazmıştır. Rivière bu metnin cinayetten evvel zihninde yazılı olduğunu belirtmiştir. Diğer bir deyişle, cinayetin düşünülemezliği adeta onu temsil edebilecek ve kavranılmasını sağlayacak sözleri zorunlu kılmıştır.

Michel Foucault, Pierre Rivière'in metnini arşivlerde yaptığı araştırma sırasında keşfeder. Pierre Rivière'in işlediği cinayete ilişkin yazdığı metin, *Annales d'Hygiène* dergisindeki bir makalede belge olarak kullanılmıştır. Bu makalede tartışılan, insan öldürmeye ilişkin monomani (*monomanie homicide*) tanısıdır.¹⁷ Nitekim Pinel'in öğretisinin çizgisinde yürüten Esquirol, Orfila, Marc, Pariset, Rostan, Mitivié ve Leuret gibi o dönemin ünlü psikiyatrları, 1835 yılında sundukları raporda Pierre Rivière'e monomani tanısı koyarak, onun idam edilmesini engellemişlerdir. Akıl bozukluğu nedeniyle ona hukukî bir sorumluluğun atfedilemeyeceğini savunmuşlardır. Psikiyatrlar bu tanıyı destekleyen çeşitli psiko-patolojik öğeleri saptamışlardı: Çocukluğundan beri bu gençte akıl bozukluğuna ilişkin göstergeler gözlemlenebilmiştir; cinayetlerden sonra akıl bozukluğu daha az yoğun olmakla birlikte, devam etmiştir; cinayetlere neden olan etmen hastanın heze-

¹⁷ Michel Foucault, *Moi, Pierre Rivière Ayant Egorgé Ma Mère, Ma Soeur et Mon Frère. Un Cas de Parricide au XIX. Siècle*, Gallimard/Julliard, Paris, 1973, s.265.

yana kapılmış olmasıdır.¹⁸ 1836 yılı psikiyatrik kavramların ceza hukuku alanına uygulanmalarına ilişkin tartışmanın yer aldığı döneme karşılık gelmektedir. Foucault'nun dikkatini çeken, kendi çevresinde aptal, hatta zekâ özürlü olarak bilinen ve basın dünyasının “azgın” olarak tanıttığı bu gencin kaleme aldığı metnin güzelliği ve dramatik özelliği idi. Pierre Rivière'in metni, hekimlerin kendi aralarındaki kuramsal çatışmaların ve hekimlerle yargıçların arasındaki güç kavgasının merkezi haline gelmişti. Bilirkişilerin kendi aralarındaki kavgaları sürerken, Pierre Rivière cezaevinde korkunç acısına son verecek günü bekliyordu. Cinayetleri işlediği andan itibaren kendini öldürmeye kararlıydı, çünkü “kendi cinayetimin temsili dayanılmazdı”. Yalnız kendini öldürerek cezasını ödeyebileceğini ve canavarlığına son verebileceğini düşünüyordu. Nitekim dört yıl sonra, 1840'da cezaevinde kendini asmıştı.

Başka bir zaman ve mekânda, bu kez Althusser'in hukukî-adlî sorumsuzluğu saptanmıştı. Yine adlî tıbbı değin bilirkişilerin raporları böyle bir kararda etkili olmuşlardı. 1980 yılının Kasım ayında Louis Althusser, zihinsel bir konfüzyon durumunda hayat arkadaşı Hélène'i boğmuştu. Deliliği nedeniyle yargılanmamış ve Sainte-Anne psikiyatri hastanesine kaldırılmıştı. Fransız Ceza Yasası 1838 yılından beri demans halinde, ya da “baskı altında” birini öldüren suçlunun hukukî sorumsuzluğunu, normal bir insana tanınandan ayrı tutmaktaydı.¹⁹ Anımsarsak 1838 yılı Pierre Rivière vakasının tartışıldığı yıldır. Sanık bu durumda yargıç karşısına çıkarılmadığı için suçuna ilişkin olgular üzerinde konuşamamakta ve kendini savunamamaktaydı. Hukukî himaye (*tutelle juri-*

¹⁸ Michel Foucault, *Moi, Pierre Rivière Ayant Egorgé Ma Mère, Ma Soeur et Mon Frère*, s.207.

¹⁹ Louis Althusser, *L'Avenir Dure Longtemps*, Stock/Imec, Paris, 1992, s.15.

dique) altında bulunan ve dolayısıyla yasal haklarını kullanma özgürlüğünden yoksun kalan Althusser, kayıp bir insan haline gelmişti. Kayıp olmak ölmekten beterdi çünkü özne Althusser'den hiçbir iz kalmamıştı. Ne zamana kadar psikiyatrik hastanede kapalı kalacağını bilmiyordu. Belki de tüm yaşamı boyunca hastanede kalması gerekiyordu. Bir tutuklu cezaevinde doldurması gereken zamanı bilir çünkü cezasının süresi başından beri saptanmıştır. Oysa Althusser'in hastanede ne kadar zaman kalacağına ilişkin hiçbir fikri yoktu. Psikiyatrik bir kurumda kapatılma süresinin saptanmasının, hekimlerin kararına bağlı olduğunu biliyoruz.

Althusser'in İtiraf Metni

Althusser'in metni, insanların dünyasında kayıp haline gelmiş olmasına bir yanıttı. Mahkemede suçuna ilişkin kendini savunamaması ve kamuya yönelik bir açıklama getirememesi, onu bu metni kaleme almaya itmişti. Kitabında varlığına damgasını vuran duygulanımların tarihine yer vermişti:

*Uyarıyorum: okuyacağınız ne günlüktür, ne de özgeçmiş. Her şeyi feda edip, yalnızca yaşamıma damgalarını vuran ve biçimini veren temel duygulanım ve etkilenim durumlarının üzerimdeki etkisini yakalamak istedim. Ben kendimi bu biçim içinde tanıyorum, sanırım başkaları da orada beni tanıyabilecektir.*²⁰

Bu bağlamda bu bir itiraf metnidir. Dostları, kendisi için olumsuz sonuçlar doğurabilecek böyle bir projeye girişmeme-

²⁰ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Sürer*, Fransızca'dan çeviren: İsmet Birkan, Can Yayınları, İstanbul, 1998, s.38. Alıntının ikinci cümlesini şöyle çevirmek daha uygun olur: "Geri kalan her şeyi feda edip, yalnızca varlığıma damgasını vuran ve biçim veren duygulanımların etkisini yakalamak istedim".

si yönünde onu uyarmışlardı. Althusser, Pierre Rivière'in itirafından başka, o ana kadar benzeri olmayan bir itirafla ötekilerin kendi trajik deneyimi üzerinde düşünmelerini diliyordu. Pierre Rivière ile Althusser arasında garip bir rastlantı söz konusuydu. Althusser böyle bir metni yazarak, tüm yaşamını adadığı bir incelemesi, yani devletin ideolojik aygıtlarına ilişkin araştırması üzerinde de düşünmek istiyordu. Beklenmedik ve şaşırtıcı bir şekilde yüzleşmek zorunda kaldığı ve etkilerini etinde hissetmiş olduğu aygıtlardı bunlar. Althusser, yazdığı itiraf metninin bir benzeri olmadığını düşünmekte haklıydı. Kendi deliliğine ilişkin yürek parçalayıcı tanıklığını artık *Deliliğin Tarihi*'ne gönderme yapmadan kavrayamayız. Nitekim Althusser'in kendisine ilişkin bakışın keskinliği ve saydamlığı, Foucault'nun kitabında ortaya attığı fikri destekler görünmektedir. “Nietzsche ve Freud'dan beri çağdaş insan, eğer kendi derinliklerinde her gerçeğin yanıtını bulabiliyor ve şimdi kendine ilişkin bildiklerinden hareketle akıl bozukluğunun (*déraison*) tehdit ettiği yerde, kırılganlığın göstergelerini okuyabiliyorsa, bunun tersine XVII. yüzyıl insanı düşüncesinin dolaysız mevcudiyetinde aklın ilk biçimiyle kendini ilan etmesinin kesinliğini keşfediyordu”²¹. Diğer bir deyişle, günümüzde akıl bozukluğunun tehdit ettiği noktada, kendi kırılganlığımıza ilişkin bir bakış olanaklıdır. Böylesine bir bakış XVII. yüzyıl insanı için mümkün değildi.²² Hakikatle olan ilişkiyi ancak akıl ile aklını yitirmişliğin sınırında yakalayabiliriz. Derrida topolojiye ilişkin en şaşırtıcı ve rahatsız edici sorunların her zaman sınırda ortaya çıktıklarını belirtir. Althusser kendi dramı üzerinde yazmaya karar verdiğinde, Jean-Jacques Rousseau'nun akıl almaz

²¹ Michel Foucault, *L'Histoire de la Folie*, Gallimard, Paris, s.209

²² Jacques Derrida, “Être Juste avec Freud”. *L'Histoire de la Folie à l'Age de la Psychanalyse*, *Penser la Folie*, Gallilée, Paris, s.154-156.

yürekliliğini de düşünmeden edememişti. Rousseau *İtiraf*lar adlı kitabını şu sözlerle açar:

*Öyle bir iş tasarlıyorum ki şimdiye kadar ne eşi görülmüştür, ne de kimse onu bu şekilde gerçekleştirmeyi aklından geçirecektir. Benzerlerime, tabiatın bütün gerçeği içinde bir insan göstermek istiyorum, bu insan da, ben kendim olacağım.*²³

Althusser, Rousseau'nun bu sözlerinde kendini başkalarına tüm saydamlığıyla tanıtmaya arzusunun yattığını düşünmüştü. Bu Althusser'in de arzusuydu. Yalnız bu sözlerle birşey daha katmak istemişti: “Ne anladığımı ya da anladığımı sandığımı, neye artık tümüyle egemen olamadığımı ve ne iken ne olduğumu”.²⁴ 1985 yılının Mart ayında Althusser dostlarına iletmek amacıyla kendi tarihini yazmaya karar verdi. Yakınları Althusser'i bir akraba veya dost olarak bilirken, eşini öldürmüş biri olarak benimsemeleri güçleşmişti. Bu suçun temsil edilemediği yerde, yalnızca uzmanların teknik terim ve tanımlamaları yer almıştı. *Gelecek Uzun Sürer* Althusser yaşadığı sürece basılamamıştı, çünkü o hukukî sorumluluğunu yitirmiş ve devletin velâyeti altına girmişti. Althusser 22 Ekim 1990'da vefat etmişti. Althusser'in yeğeni ve tek mirasçısı François Boddaert, felsefecinin özgeçmişine ilişkin iki metnin (1976'da yazdığı *Olgular* ve 1985'de kaleme aldığı *Gelecek Uzun Sürer*) yayımlanması için girişimde bulundu. Bu iki metin 1992 yılında bir kitap halinde yayımlandı. Yapıtın editörleri Corpet ve Moulier Boutanc, Althusser yaşadığı sürece basılamayan metnin bir mit haline dönüştüğünü belirtmişlerdi. Mit fikri, Fransa'da işlenen bir cinayetin et-

²³ Jean Jacques Rousseau, *İtiraf*lar I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, s.3. Bu metni bana sağlayan Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesi Nami Başer'e de bu vesileyle teşekkür etmek isterim.

²⁴ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Sürer*, s.38.

rafında XIX. yüzyılda halkın yaratmış olduğu öyküleri anımsatmaktadır.²⁵ Bunlar ülkede işlenen cinayetlere ilişkin bir nevi halk belleğini oluşturmaktaydılar. Cinayetin, devlet gücü ve kurumlarının devreye girmeden, mitler ve efsaneler yoluyla iletildiği öykülerdi. Foucault'ya göre, cinayet halkın belleğinde gerçek anlamda bir olaydır. Çünkü bir yandan iktidarla halk arasındaki ilişkiyi, diğer yandan cinayet eylemiyle yasa arasındaki ilişkiyi dolaysız bir şekilde ortaya koymaktadır. Cinayetin en önemli özelliği yasanın sınırlarında konumlanmasıdır. Althusser'in metni basılmadan önce dostları ve aydınlar arasında adeta bir mit oluşturmakla birlikte, yayımlandıktan sonra bu metinden fazla söz edildiğini iddia edemeyiz. Bir insanın öldürülmesi karşısında duyulan dehşet, Althusser'in kimliğini bu eylemle bağdaştırmayı olanaksız kılmaktaydı. Bu konu üzerinde yazabilmek temsil edilemez ve düşünülemez olan birşeyi açıklama işlevi görmekteydi. Böylelikle Althusser açısından söz almak, toplumsal bağı yeniden kurmaya yaramıştı. Eşini öldürdüğü için kopan toplumsal bağın yeniden kurulması için bir yorum, bir söz gereklidir. Yargıç, savcı gibi yasanın yorumcularının ve aynı zamanda suçu işleyeninin de sözü gereklidir. Bu bağlamda Althusser kendi kitabında çifte anlamda başoyuncuydu: Hem eşini öldürmüş biri olarak, hem de kitabın yazarı olarak. Ama yine de ona düşen en önemli başoyunculuk, kendi yaşamında başına gelenleri anlamak için gösterdiği olağanüstü çabaydı. Yani ona tüm yaşamı boyunca nefes aldırmayan, zulüm edici bir ölünün, yani amcasının fantezisinden kurulabilmiş olması.

²⁵ Michel Foucault, *Moi, Pierre Rivière, Ayant Egorgé Ma Mère, Ma Soeur et Mon Frère*, s.271.

Şimdi Althusser'in hangi koşullarda dünyaya geldiğini yakından görelim. 1918'de Cezayir'de doğmuştu. Babası Charles ona savaşta ölen kardeşinin adını koymuştu. Ölen amcası Louis Althusser, felsefecinin annesiyle nişanlanmıştı. Annesi hep bu adamı sevmişti. Amca savaşta ölüncü Charles, Lucienne'e evlenme teklif ederek kardeşinin yerini almaya çalışmıştı. Althusser ölü amcasına gönderme yapan adından hep nefret etmişti:

Bu Louis adından uzun süre nasıl da nefret ettim! Fazla kısa buluyordum onu, sonundaki tek ünlü “i”, bana batıyor, yaralıyordu... Herhalde benim yerime biraz fazla “evet” de diyordu, ve ben, benim değil annemin arzusunu “evetleyen” bu “evet”e karşı başkaldırıyordum. Ama daha önemlisi, bu ad “lui” de diyordu, ve adsız bir üçüncü kişiyi çağırır gibi çınlayan bu üçüncü kişi adlı benim tüm kendi kişiliğimi üstümden alıyor, arkamda duran o adamı aklıma getiriyordu: lui (o) Louis'ydi.²⁶

Althusser bir ölünün gölgesinde yaşamıştı. Annesi ona baktığında onu değil de, hâlâ sevdiği fakat hayatta olmayan adamı görmekteydi:

Bana baktığı zaman herhalde beni değil, arkamda, ebediyen ölümle damgalanmış düşsel bir göğün sonsuzluğunda, ötekini; adını taşıdığım ama kendisi olmadığım, Verdun gökle-

²⁶ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Sürer*, s.47. Burada çevirmenin getirdiği iki açıklamayı iletmek istiyorum. Fransızca'da “Louis” ile “oui” (evet) sözcüklerinin söyleniş benzerliği vardır. Diğer yandan “Lui” ise Türkçede “o” anlamına gelen ve “Louis” ile eşsesli olan şahıs zamiridir. Yukarıda alıntıladığım bölüme yanlış çevirilmiş son cümleyi eklemedim. Çevirilen “Lui, c’était Louis, mon oncle, que ma mère aimait, pas moi” (*L’avenir Dure Longtemps*, s.34) cümlesini şöyle çevirmiştir: “lui (o) Louis'ydi, yani annemin sevdiği ama benim sevmediğim amcam”. Burada doğru olan “annemin sevdiği, ben değil amcamdı”.

*rinde ölen öteki Louis'yi ve hâlâ yaşayan bir geçmişin duru göğünü görüyordu. Bakışları beni delip geçiyordu; ben de, kendi gözümden, üzerimden aşır ölümün uzak diyarında ben olmayan ve benim asla olmayacağım bir Louis'nin yüzüyle buluşan bu bakışların içinde kayboluyordum.*²⁷

Biraz ilerde de şu fikri belirtir:

*Ama öte yandan, çok erken fark ettim ki ...bütün bedenimle sevdiğim bu anne benim aracılığımla benim ötemdeki bir başkasını seviyordu.*²⁸

Annesi oğlunu canlı bir varlık olarak algılamaktan çok, onu ölen sevgilisiyle özdeşleştiriyordu. Bu da Althusser'in bir beden içinde tüm canlılığıyla var olmasını engellemekteydi. Bir ölünün yerinde konumlandırıldığından dolayı hayatta kalmanın suçluluğunu yaşayan Althusser, annesini nefret ettiği babasından kurtarmak amacıyla kendini ona adamıştı. Annesinin kendisini olduğu gibi sevebilmesi için, onu “baş-tan çıkarmanın” yolunu bulmuştu. Eğer annesinin arzusunu gerçekleştirirse, onun kendisini sevebileceğini düşüntüyordu. Bu da ölü amcası gibi temiz ve saf, akıllı başında bir adam olmaktan ve edebiyat alanına atılmaktan geçmekteydi. Fakat annenin arzusunu gerçekleştirmek, özne olarak yok olmak ve annesinin arzusunun nesnesi olarak yabancılaşmak anlamına gelmekteydi. Babasına gelince hiç bir zaman kendisine düşen işlevi yerine getirememişti. Gece yattığı zaman kurtlar gibi inler ve çocuk Louis'i dehşete sürüklerdi. Üniversitedeki hocaları kimi zaman onun için imgesel bir babayı temsil etmişlerdi. Ama o zaman da Althusser, “babanın babası” olarak konumlanmaktaydı. Ancak bu şekilde yanında hiçbir zaman baba olarak hissedemediği ebeveynle olan sorunu çözebil-

²⁷ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Sürer*, s.62.

²⁸ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Sürer*, s.64.

mekteydi. “Var olmayan bir babayla ilişkilerimi, kendime hayali bir baba uydurmak, ama ona karşı da kendi babasıymış gibi davranmak suretiyle -oldukça aykırı biçimde de olsa- düzene koymaktı yaptığım”.²⁹

1946 yılında Althusser, H  l  ne'le tanışmıştı. H  l  ne Rusya'da Yahudilere yönelik kıyımlardan kaçan bir aileden gelmekteydi. Annesi hiçbir zaman kızını sevememişti. H  l  ne   ocuklu  ğundan beri annesinin kendisine yansıttığı imgeyle   zdeşleşmişti: “Dışlandı  ı için nefret edilen, kara-kuru ve vahşi, hep kızgın ve şiddete eğilimli (tek savunma yolu), yola getirilmesi olanaksız dik başlı bir hayvancık”.³⁰ H  l  ne'in en büyük korkusu, nefret ettiğı k  tti ve şiddetli annesine benzmekti. Oysa baba sevecen bir insandı. H  l  ne on bir yaşına geldiğinde, babası kansere yakalanmıştı. Babasına bakmak ona düşmüştü   ink  i annesi tüm sorumluluğu ona bırakmıştı. Nitekim hekimin talebi üzerine, babasının acılarına son vermek için yüksek dozda morfin iğnesi vuran da o olmuştu. Annesi kansere yakalanınca, aynı durumu yeniden yaşamak zorunda kalmıştı. Ona bakmış ve bir kez daha   lt  mc  l iğneyi vurmuştu. Böylelikle annesinin ona yansıttığı k  tti kız imgesi, annesini ve taparcasına sevdi  ı babasını “  ld  rt  rken” kanıtlanmıştı. H  l  ne 1930 yılında Fransız komünist partisinin   yesi olmuştu. Büyük politik baskıların egemen olduğu bir dönemde, yürekliliği ve g  z  peklili  iyle olağanüstü bir militandı. Aynı zamanda çok kültürlü bir kadındı. Dönemin   nl   ressam ve yazarlarıyla tanışmıştı. Andr   Malraux, Louis Aragon, Paul Eluard'la yakın dostluk kurmuş, Lacan'ı da tanımıştı. H  l  ne'de sıradışı bir dinleme yeteneği ve içgörüyü keşfeden Lacan, onun olağanüstü bir psikanalist olabileceğini düşünmüştü. Annesi ve babasının sevgi ve ilgisinden yoksun

²⁹ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Sürer*, s.99.

³⁰ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Süreler*, s.129.

kalan Althusser için, H       hem iyi bir anneyi, hem de iyi bir babayı temsil etmekteydi. Althusser'in H      'e ili       s         yakından g      :

Hélène benim için hem iyi bir anne (sonunda!), hem de iyi bir baba olduğundandı bu: benden daha yaşlı ve kıyaslanmayacak kadar deneyim yüklü olan bu kadın beni bir annenin çocuğunu, mucizeyle kazandığı evlâdını sevdiği gibi seviyordu. Aynı zamanda iyi bir baba gibi de, çünkü beni düpedüz gerçek dünyaya, hiç giremediğim bu sonsuz dünyaya sokuyordu; aynı zamanda, bana duyduğu dokunaklı arzuyla da, erkeklik rolümü üstlenmeme rehberlik ediyordu. Beni bir kadının bir erkeği sevdiği gibi de seviyordu.³¹

Fakat Althusser H  l  ne ile yaşadığı ilk cinsel deneyimden sonra dağılmış ve büyük bir kaygının uçurumuna s r klemiti. Dönemin  nl  psikiyatrist ve psikanalisti olan Pierre M  le ona *demans prekos* tanısını koymuş ve Saint-Anne Psikiyatri Hastanesine kaldırılmasını istemişti. Althusser tedaviye olumlu tepki vermemiş, tam tersine durumu daha da k tti-le mi ti. Bunun  zerine H  l  ne, Julian Ajuriaguerra'nın onu muayene etmesini sağlamıştı. Ajuriaguerra da Althusser'e çok ağır bir melankoli tanısı koymuş ve elektroşok tedavisi önermişti. Althusser yirmidört tane elektroşok tedavisi g rm  ti. Bu tedaviyi gerçekleştiren kişi hastaların “Stalin” olarak nitelendirdikleri biriydi. Teker teker hastaların yatağına gidip herkesin önünde, sırası gelen hastaya, getirdiği elektrikli kutunun kolunu indirerek  okları uygulardı. Bunun  zerine hastada  rk tt c  bir sara nöbeti ba g sterirdi. Stalin hastadaki sara nöbetinin bitmesini beklemeden, öteki hastaya geçerdi. Bundan daha acımasız bir sahne olabilir mi? Yalnız-

³¹ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Süreler*, s.144-145.

ca bu sahneyi düşünmek ve yazmak bende sıkıntı uyandırmaktadır. Bu konuda Althusser şöyle der:

*Durumun vehameti şuradaydı ki, Stalin daha uzaktan sö-
kiin eder etmez kurbanları çırpınmaya, kıvrınmaya başlı-
yorlar, o da şoku yiyen hastanın krizinin bitmesini bile bek-
lemeden bir sonrakine geçiyordu. Kemik kırılması (özellikle
bacak kemikleri) tehlikesi bile doğuyordu. Dilimizi kopar-
mamak için ağzımıza bir peçete alıp dişlerimizi ona geçir-
mek gerekiyordu; ben bu işte hep aynı pis -biricik- peçetemi
kullandım. Yıllar boyu onun o iğrenç ve dehşet verici tadı
damağımdan çıkmadı, çünkü bu ne idüğü belirsiz tat “kü-
çük ölümün” habercisiydi. Komşularımın başına gelenleri
bir güzel seyrettikten sonra benim de sıram geliyordu. Sta-
lin sessizliğini hiç bozmadan yaklaşıyor ve kaskı başıma
geçiriyordu; ben ise dişlerimi sıkıp ölmeye hazırlanıyordum.
Sonra bir şimşek çakıyor ve her şey yok oluyordu. Biraz son-
ra uyandığımda...her defasında “Nerdeyim ben?”, “Bana
ne oldu?” gibi sorular soruyordum. Tedavi ilerledikçe be-
nim korkum (ölüm korkusu) da büyüyordu. Sonunda iyice
dayanılmaz oldu, bu idam törenini bütün gücümlle reddet-
tim; ama bu kez beni karyolaya sımsıkı bağladılar.³²*

1947 ile 1980 arasında Althusser on beş kere psikiyatrik hastaneye kaldırılmıştı. Bunların ilki ve sonuncusu en ağır ve en uzun olanlarıydı. Althusser bu yıllarda yaşadığı depresyona ilişkin üç tema saptamıştı: 1. Hélène, psikanalisti ve dostları tarafından terkedilme korkusu; 2. Gerek Hélène, gerek diğer kadınların sevgi taleplerinin onda yarattığı kaygı. 3. Yazılarının kendi sahteliğini ortaya koyacağı korkusu. Bu korkusu gerçek anlamda varolduğunu hissedememesinden kaynaklanmaktaydı. 17 Kasım 1980 günü Althusser zihinsel

³² Louis Althusser, *Gelecek Uzun Siirer*, s.138.

konfüzyon durumunda karısını öldürmüştü. Onu Saint-Anne hastanesine götüren, École Normale'in hekimi Dr. Étienne olmuştu. Fransa'da böyle durumlarda hastanın ilk olarak Saint-Anne psikiyatri hastanesine bağlı polise götürülmesini zorunlu kılan bir kararname vardır. Yere atılmış bir şilteden başka hiçbir mobilyanın bulunmadığı bir tecrit odasında, hastanın çıplak bir şekilde yirmi dört saat boyunca gözlemlenmesi gerekmektedir. Dr. Étienne tüm riskleri alarak Althusser'i Saint-Anne Psikiyatri Hastanesine götürmüştü. Ağır vakalarda böyle bir müdahaleye olanak vardı. École Normale'den mezun olmuş ve dönemin Adalet Bakanı Alain Peyrefitte, École Normale'in müdürü Jean Bousquet'ye büyük tepki göstermiş ve Dr. Étienne'in niçin normal işlemi uygulamadığını sorgulamıştı. Nitekim bu bakanlığa bağlı en yüksek düzeydeki idarî makamlar, sonradan Althusser'in taşrada bir tımarhaneye hayat boyu kapatılması için Saint-Anne Psikiyatri Hastanesinin hekimleri üzerinde baskı uygulamışlardı. “Althusser'in olayını kesin olarak bitirmek amacıyla” bu tür girişimlerde bulunmuşlardı.³³ Neyseki 1981'deki seçimler sosyalistleri iktidara getirmişti. Ölüm cezasının kaldırılması için savaşılmış, ilerici bir avukat olan Robert Badinter de Adalet Bakanlığına atanmıştı. Althusser'in dostları ve aydınlar, basının felsefeciye yönelik zehir saçan saldırılardan korumak amacıyla, onun etrafında bir çember örmüşlerdi. Althusser'in ailesinden hiç bir yardım göremeden bu sorumluluğu üstlenmişlerdi. Zaten felsefecinin babası vefat etmişti, annesi de oğlunun trajik kaderine tamamiyle kayıtsız kalmıştı. Althusser'in Saint-Anne'daki hekimi, basının saldırıları karşısında felsefeciye gelen mektupları yasaklamıştı. İftira dolu mektupları okuduğu takdirde, Althusser'in durumunun daha da ağırlaşmasından korkmuştu. Gazetecilerin psikiyatri has-

³³ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Sürer*, s.285.

tanesine girerek onun fotoğrafını çekmelerini engellemek amacıyla da viziteleri bir süre için durdurmuştu. Haziran 1981'de doktorları Althusser'i, daha iyi bir hastanesi olan Soisy-sur-Seine'e göndermeye karar vermişlerdi. Althusser'in bu hastaneye nakli, onun isteği göz önünde bulundurulmadan gerçekleşmişti. Kendisi böyle bir yere gitmeyi arzulamamıştı. Dostlarından uzak yeni bir ortamda yapayalnız kalmaktan korkmaktaydı. Oysa dostları onu hiçbir zaman yalnız bırakmadılar. Psikanalisti de haftada bir kere onu ziyarete gelmekle, Althusser'in tedavisini sürdüren psikiyatri desteklemek amacıyla onunla düzenli görüşmekteydi.

Bir gün hastaneden çıkmak zorunda kalacağı fikri Althusser'i dehşete düşürmekteydi. "Bu gerçekliğin benim erişme alanımın dışında kalacağını düşünüyordum".³⁴ Hastane onu dış dünyadan tecrit eden ve koruyan bir sığınak, bir kale idi. Fakat büyük bir yalnızlık ve derin bir kaygı da bunun bedeliydi. Dostları yeniden dış dünyayla bağ kurabilmesini sağladılar. Nikos Poulantzas ve Michel Foucault hastanede onu ziyarete gelenlerden birkaçıydı. Psikiyatrik hastaneye kaldırılan kişinin kronik bir "akıl hastası" haline gelmesiyle, delilik hali arasındaki paylaşım çizgisinin ne denli ince olduğunu vurgulamak isterim. Althusser bu çizgiyi aşmayıp kronik bir akıl hastasına dönüşmemişse, özne olarak gösterdiği insanüstü çabaya (acaba bu noktada küllerinden, yani ölümünden ortaya çıkan bir öznen söz edebilir miyiz?) ve de dostlarına borçludur. Dostları onu desteklemek için bir insan zinciri oluşturmuşlardı. Ama Althusser'in yerinde başkası olsaydı, büyük olasılıkla yaşamı boyunca akıl hastanesinde kalmaya mecbur edilirdi. Soisy'deki doktoru, hastasının zamanı geldiğinde dış dünyayla yüzleşip yüzleşemeyeceğinin

³⁴ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Sürer*, s.291.

kaygısını yaşarken, Althusser başka bir süreçten geçmekteydi. Bu süreç yasa ilişkindi. Dostları Althusser'in ayakkabı, çorap, gözlük, kalem, kazak, anahtar gibi tüm nesnelerini kaybettiğini gözlemlemekteydiler. Althusser sonradan bu davranışını anlamlandırabilmişti:

Dışsal nesnelere ilişkin bu garip davranışın bilinçdışı anlamını şimdi anlıyorum. Bu, bilinçdışı başka bir kaybın, içsel nesnenin yani sevilen varlık, Hélène'in kaybının somutlaşmasıydı; Bu kayıp, başka birini, birincil olan, anneminkini yeniden canlandırıyordu. İçsel nesnenin kalıbının kaybı, bilinçdışı düzeyde farklı dışsal nesnelerle ilgili olarak alabildiğince yinelenen bir düzenekle somutlaşıyordu. Adeta tüm yatırımlarımı yöneten dışsal nesneyi kaybetmekle, tüm yatırımlarımın bilinçdışı kalıbını yitirmekle, farklı dışsal nesnelerle her türlü yatırım yeteneğini de sonsuza dek yitirmiş oluyordum. Herşeyi kaybediyordum çünkü yaşamımdaki Bütünü kaybetmiştim ve onun yasını tutuyordum.³⁵

Althusser bu yası kendine ve sevdiklerine yönelik bir yıkıcılıkla yaşamaktaydı. Onu ziyarete gelen dostlarına sürekli kendini öldürmekten söz etmekteydi. Kanıtlamaya çalıştığı da fizyolojik, nörolojik, kimyasal, psikiyatrik, psikanalitik ve özellikle psikanalitik hiçbir yardımın ona yararlı olamayacağıydı. Aralarında çok değerli felsefeciler bulunan dostlarına, felsefî kanıtlarla kendisinin umutsuz bir vaka olduğunu göstermek istemekteydi. Dostları umutlarını yitirerek ve ona hiçbir şey söylemeden, yanından ayrılmaktaydılar. Althusser dostlarını bu tür bir sınavdan geçirmekle neyi hedeflemekteydi? En sevdiği insanları tahrip edebildiği ölçüde, kendi yıkım ve ölümünü de kanıtlamış olacaktı. Hélène'in kaybına ilişkin yas tek değildi. Bu aynı zamanda

³⁵ Louis Althusser, *L'avenir Dure Longtemps*, s.267-268.

kendisini bir özne olarak yitirişinin de yasıydı. Bu kayıp; Hélène, dostları, psikanalisti ve yapıtı gibi kendisi için çok değerli olan herşeyi yıkmak isteği şeklinde yinelenmekteydi. Althusser'in yıkıcılığı üzerine bir kadın arkadaşının bilge dolu sözleri, yaşadığı yasın sevdiği kadının kaybının da ötesinde olduğunu anlamasını sağladı. Bu yas kendisiyle bağlantılıydı. Doğduğu andan beri ve her zaman bir ölünün, yani amcası Louis'in gölgesinde yaşamış olmanın yasıydı. Böylelikle Hélène için tuttuğu yas, kendisiyle ilgili daha derin ve süregelen bir yasa erişmesini sağladı. Dostlarını sınavdan geçirirken ve onlarla olan sevgi bağlarını yıkmaya çalışırken, köklü bir biçimde kendi ölümünü yinelemekteydi. Bu yas sürecinin sonunda hayata doğuşu da ancak ölümden, yani varolmamaktan geçerek gerçekleşebilmişti.

Althusser 1983 yılının Temmuz ayında, dostlarının kır evinde tatilini geçirmek üzere hastaneden çıktı. Tatil sona erdiğinde Althusser kendini iyi hissetmemekle birlikte, doktoru tüm riskleri üstlenerek onu yeniden hastaneye kaldırmadı. Althusser ayakları üzerinde durabilene kadar, dostları gece ve gündüz nöbetleşerek yanından ayrılmadılar. Varlığı müthiş bir paradoksun yeri haline geldi: Eşini öldürme eyleminin ve itiraf nitelikli kitabının yazarlığını gerçekleştirdikten sonra, yaşamının da yazarı haline gelebildi. Ancak yaşamının sonunda hayata doğabildi ve sonsuzluk boyutunu yakalayabildi. Kitabının son cümleleri de şunlardır:

Demek ki yaşam, tüm dramlarına karşın, hâlâ güzel olabilmiş. Altmış yedi yaşındayım; kendim için sevilmediğimden gençlik tanımamış olan ben, şimdi kendimi hiç olamadığım kadar genç hissediyorum. Bu iş yakında bitecek olsa da.

Evet, bazen gelecek uzun sürüyor.³⁶

³⁶ Louis Althusser, *Gelecek Uzun Sürer*, s.302.

V. Bölüm
PSİKOZUN TEDAVİSİ

PSİKOZUN TEDAVİSİ

Bu bölümde psikozun tedavisine ilişkin sorunları psikotik çocuklar ve yetişkinlerle olan klinik deneyimimden hareketle değerlendireceğim. Kuşkusuz çocuk psikanalizi alanındaki pratiğim, psikotik yetişkinlerle gerçekleştirdiğim klinik çalışmaya bir zemin oluşturmıştır. Çocuk psikanalizi pratiği, dürtülerin ön plana çıktığı bir düzlem etrafında yapılır. Psikanalistin, çocukta konuşan bedensel dili deşifre edebilmesi gerekir. Bu pratik psikanaliste yalnız dürtülerin sessiz ve sözsüz düzleminde çalışmayı öğretmekle kalmaz, aynı zamanda ona başka bir deneyim daha kazandırır. Psikanalist tedavi sürecinde çocuğun ruhsal oluşumunun ilk aşamalarından itibaren ortaya çıkan kaygılarına tanık olur ve bunları derinlemesine işleyebilir. Çocuk psikanalizinden edindiği deneyim, yetişkinlerle olan çalışmasında da geçerlidir çünkü özneyi kökenleriyle kavramayı, kavramlaştırmayı olanaklı kılar. Psikozun tedavisini tartıştığımda, yine de pratiğimi en iyi açıklamaya yarayan deliliğe ilişkin deneyimdir. Psikozdan ziyade deliliğin kendisi bu kitabın inceleme nesnesidir. Gerek hastayı, gerek analisti kapsayan bir terapötik ve insanî deneyime gönderme yapar. Hayatla ölümün, sözle sessizliğin, umutla umutsuzluğun sınırında konumlanan bir deneyime analistin bedeni ve ruhuyla katılmaması olanaksızdır. Ancak bu şekilde psikanalist hastasıyla birlikte hayat ve ölümün gizemli labirentlerinde dolaşabilir. Porto Riko'da, Ruh Sağlığı Merkezi'nde çalışırken tedavisini üstlendiğim Bayan Lucy ile gerçekleşen çalışma, (bu vaka altıncı bölümde tartışılacaktır) delilik alanında konumlandığı için acılı ama bir o kadar da

tutkulu olan ilk klinik deneyimimdir. Tedavi sırasında hasta-
da oluşan imgesel süreçlere belli bir rahatlıkla yaklaşabilmiş-
tim. Ama bu süreçler üzerinde düşünmek ve bunları kavram-
laştırmak söz konusu olunca, kuramsal düzeyde yapısal nite-
likli göndermelerin eksik kaldığını görmüştüm. İşte bu nok-
tada terapötik süreci kavramlaştırmak için Lacan'ın yapı-
tına başvurmak zorunlu olmuştu.

Gérard Miller, Lacan'ın psikozlara ilişkin öğretisi üzerinde
düşünürken şöyle bir fikir ortaya atar: Bu öğreti imgesel sü-
reçleri bir yapıyla, yani dille eklemlmeyi olanaklı kılmakta-
dır. Bu bakış açısı psikozda imgesel görüngülerin önemini
yadsımaz. Kimi psikanalitik ekollerin psikozlarda imgesel
görüngüleri vurguladığını biliyoruz. Lacan'ın bu alandaki
katkısı, psikozlarda imgesel görüngülerin “gösterenin, özne-
nin imgeseli üzerindeki tetikleyici etkilerine” karşılık geldik-
lerine ilişkin açıklamasıdır.¹

Lacan 1955-1956 yılında sunduğu *Psikozlar* seminerinde,
paranoyayı ilksel görüngülerden (*phénomènes élémentaires*)
hareketle araştırır. Çünkü psikozun yapısının bu görüngüler-
de ortaya çıktığını düşünür.² Aralarında varsanıların da bu-
lunduğu ilksel görüngüleri, psikotik öznenin bedenine nüfuz
eden ruhsal ve sesli görüngüler olarak tanımlayabiliriz. Başlı-
ca özellikleri öznenin bunları gerçekmiş gibi yaşamasıdır.
Burada çarpıcı olan, öznenin tamamıyla özdeşleştiği benlikle
konuşmasıdır. Özellikle sözel varsanılar (*hallucination verbale*)
ortaya çıktıklarında, özne kendi benliğiyle konuşmaktadır.
Adeta eşi (*double*) kendi etkinliği üzerinde fikir yürütmekte-

¹ Gérard Miller ve ötekiler, “Approches et Repères Dans la Clinique
Psychanalytique des Psychoses”, *Ornicar?*, no. 34, 1985, s.80.

² Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre III, Les Psychoses*, Seuil, Paris,
1981, s.163.

dir.³ Bu gerçeklik duygusu, öznenin reel düzlemiyle yüzleşmesinde simgesel bir dolayım olmadan yoksun kalmasından kaynaklanır. Bu nedenle Lacan psikozlarda reel'in, simgeselin yerine geçtiği sonucuna varır. İlksel görüngüyü tanımak “psikozlarda çekirdek ögeyi bulmak” anlamına gelir. Çünkü psikozlar ilksel görüngülerin oluşmasıyla düzenlenirler.⁴

Lacan paranoya üzerinde hazırladığı ve 1932 yılında yayımladığı hekimlik tezinde, üstadı Clérambault'dan esinlenerek ilksel görüngüler terimini kullanır. Aimée vakasında paranoya ya egemen olan düzenekleri incelediğinde, ilksel görüngüleri psikozu belirleyen etmenler olarak tanımlar. Lacan, Aimée vakasında hezeyanın oluşumunu ve şiddetlenmesini yapılandıran ilksel düzeneğin yoruma karşılık geldiğini görür. Hezeyanın ortaya çıkmasından evvel, çevreye yabancılaşma duygularının ve karşısındakinin düşüncelerini tahmin etmek gibi semptomların egemen olduğunu saptar. İlksel görüngüler hezeyana zemin oluşturacak semptomlara karşılık gelseler de, aynı yapıya hem hezeyanın bir kısmında (ilksel görüngü), hem de bütününde rastlamak olanaklıdır. Lacan'ın hekimlik tezini hazırladığı andan beri vurguladığı bir nokta vardır:

O dönemden beri ilksel görüngülerin, hezeyanın tüm kurgulanmasının temelinde yatandan daha ilksel olmadıklarını kesinlikle vurguladım. Bunlar damarlarının birbirine eklendikleri biçimin belli bir ayrıntısının görüldüğü bir yaprağın bir bütüye göre ilksel olduğu kadar, ilkseldirler. Bitkinin tümüne ortak olan birşey, bütünü oluşturan kimi biçimlerde tekrarlanır. Aynı şekilde hezeyanı bileştiren, güdüleyen ve konuların oluşumu düzeyinde ve ilksel görüngü düzeyinde benzer yapılarla karşılaşırız. Diğer bir deyişle,

³ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.23.

⁴ Eric Laurent, *Estabilizaciones en las Psicosis*, Manantial, Buenos Aires, 1989, s.12.

*gerek kısımları, gerek bütünü olsun, hezeyanda etkin olan hep aynı yapılandırıcı güçtür.*⁵

Psikozlar seminerini sunduğu 1956 yılında, Lacan nevrozlarla psikozlar arasındaki farklılığı saptamak ister. Hedefi ikisi arasındaki ilişkileri, simetrileri ve karşıtlıkları göz önünde bulundurarak, psikozlar için bir yapı oluşturmaktır. Psikoza bir hastalık, disosiyasyon veya psikolojik düzeyde bir eksiklik ve kusur olarak tanımlayan geleneksel psikiyatriyi düşünürsek, Lacan'ın yöntemi gerçek anlamda bir yenilik getirir. Psikozları ve nevrozları dil alanında konumlayarak eklemlemek, sözü olan bir özneyi ön plana çıkarır. Ama psikozlara ilişkin bu yapısal yaklaşım, psikotikle sürdürülen deneyimde, yani pratik alanda bir paradoksu da barındırır. Freud'un psikotiğin tedavisine ilişkin çekincesi, Lacan'ın bu konudaki fikirlerinde yankı bulur. Lacan şöyle der:

*Tersine psikanaliz psikotiğin hezeyanına eşi benzeri olmayan bir onay getirir. Çünkü genel olarak analitik deneyimin işlediği düzlemde onu meşrulaştırır. Ve psikotiğin söyleminde, bilinçdışının söylemi olarak keşfettiğini bulur. Bununla birlikte psikanaliz, deneyimde başarılı olamaz. Benlikten çıkan psikotiğin söylemi -her ne kadar eklemelenmiş olsa da, büyük ölçüde tersine çevrilmiş ve olumsuzlama (Verneinung) parantezine konulmuş olduğunu kabul edebiliriz- indirgenemez, işlenilemez ve iyileşemez bir şekilde kendini açığa vurur.*⁶

Psikanalizin kapılarını pratik alanda psikoza kapatan Lacan'ın bu fikirlerinin tersine, psikotikle sürdürülen ve Lacancı kuramdan esinlenen başka terapötik deneyimlerden söz etmek olanaklıdır. Willy Apollon, psikotikle yapılan psikanalitik çalışmada öznenin hezeyanlı sözünü çıkış noktası alarak,

⁵ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.28.

⁶ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.149.

hezeyana nüfuz etmenin gerekli olduğunu belirtir. Böylelikle klinik deneyim, hezeyanı destekleyen fanteziyi ortaya çıkarmaya yönelir. Bu noktada Françoise Dolto da Apollon ile aynı fikirdedir. Dolto *Bedenin Bilinçdışı İmgesi* adlı yapıtında psikotikle sürdürülen terapötik deneyimde, bilinçdışı fantezinin kurgulanmasının temel olduğunu işaretler. Tedavi sürecini hezeyanın egemen olduğu bir zamandan, arzusun egemen olduğu zamana geçiş olarak nitelendirebiliriz. Böylelikle öznenin bir yaşam projesi oluşturması ve topluma uyum sağlaması olanaklıdır. Hezeyanın gelişiminin temelinde yatan kessinlik ve inanç doğrultusunda bir kuşkunun yaratılmasını sağlamak amacıyla, analist öznenin hezeyanını ona katılmadan dinler: “Hezeyanda gerçek bir gedik açan bu kuşku, psikotikleşen kişide yardım ve iyileşme talebini güdümlenmiş içsel parçalanmanın yerinde konumlanır”.⁷

Lacan *Psikozlar* seminerinden sonra, psikozlara ilişkin bakış açısını değiştirir. İlksel görüngülerden, fantezinin temel olduğu bir görüşe kayar. *Psikozlar* seminerinde hiç tartışılmayan bir konu çocuk psikozudur. 1964'de sunduğu *Psikanalizin Temel Dört Kavramı* adlı seminerinde bu konuyu, çocuğun annesinin bilinçdışı fanteziyle bağlantısı yönünden ele alır. 1964'de çocuk psikozunu zekâ özürlülük ile eklemleme çabası içine girer. Annesiyle olan ilişkisi doğrultusunda zekâ özürlü bir çocukta psikozun oluşabileceğini belirtir. Anne, zekâ özürlü çocuğunu arzusunun dayanağı işlevine indirgediği ölçüde psikotik boyut devreye girebilir.⁸ Ama yine de psikotikle zekâ özürlü arasında bir fark vardır. Zekâ özürlü toplumsal söylemin içinde belli bir şekilde konumlanabilmesine

⁷ Willy Apollon, “Psicoanálisis y Tratamiento de Psicóticos”, *Tratar la Psicosis*, Polemos, Buenos Aires, 1997, s.63.

⁸ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre XI, Les Quatre Concepts Fondamentales de la Psychanalyse*, Seuil, Paris, 1973, s.215.

karşın, psikotik bu söylemin dışında kalır.⁹ Lacan'ın çocuk psikozunu zekâ özürlülük ile *Psikanalizin Temel Dört Kavramı* seminerinde eklemleme çabası; Maud Mannoni'nin 1964'de yayımlanan *Zekâ Özürlü Çocuk ve Annesi* adlı yapıtına bir yanıt oluşturunuyordu.¹⁰ 1967 yılında Maud Mannoni, çocuk psikozu üzerine düzenlediği bir kongreye Lacan'ı davet eder. Bu etkinliğe katılanlar arasında Winnicott ve İngiliz anti-psikiyatri hareketinin öncülerinden Ronald Laing ve David Cooper da bulunmaktaydılar.¹¹ Lacan etkinliğin kapanış konuşmasını yapar. 1967 yılında Maud Mannoni'nin başka bir kitabı yayımlanır. *Çocuk, "Hastalığı" ve Ötekiler* adlı yapıtında psikotik çocuk, annenin bilinçdışı fantezisindeki konumu açısından ele alınır.¹² Lacan annenin çocuğuyla kurduğu ilişkiye dair düşüncelerini, Jenny Aubry'ye 1969'da yazdığı iki mektupta iletir.¹³ Bu mektuplarda, Lacan çocuğun aile söylemindeki iki olası konumuna dikkatimizi çeker. Birincisinde çocuk, nevrotik semptomlar aracılığıyla ebeveynin sıkıntısı ve rahatsızlığının sözcüsü haline gelir. İkincisinde ise çocuk annenin bilinçdışı fantezisinin nesnesi olarak konumlanır ve annenin hazzının nesnesi işlevini görür. Bu durum çocuk psikozunda geçerlidir.

Lacan *Psikozlar* seminerinde çocuk psikozuyla yetişkin psikozunu eklemlemeye çalışmaz. Çünkü onun asıl varmak istediği nokta yetişkinde psikozu başlatan etmenleri saptat-

⁹ Eric Laurent, *Estabilizaciones en las Psicosis*, Manantial, Buenos Aires, 1989, s.41.

¹⁰ Maud Mannoni, *L'enfant Arriéré et sa Mère*, Seuil, Paris, 1964.

¹¹ Maud Mannoni ve ötekiler, *Psicosis Infantil*, Nueva Vision, Buenos Aires, 1980.

¹² Maud Mannoni, *L'enfant, sa "Maladie" et les Autres*, Seuil, Paris, 1967.

¹³ Jacques Lacan, "Deux Notes sur l'Enfant", *Ornicar?*, no. 37, Nisan-Haziran 1986.

maktır. Diğer bir deyişle, Lacan yetişkin psikozunu ele alırken onu çocukluktan başlayan bir süreklilik içinde değerlendirmez.¹⁴ Yani otizm ve çocuk psikozlarının ergenlik ve yetişkinlikte şizofreniye doğru bir evrim gösterebileceğini göz önünde bulundurmaz. Lacan açısından psikozu başlatan etmen, öznenin içinden çıkamadığı ve çıkış kapısı bulamadığı belirli bir olayın öznenin tarihinde konumlanmasıdır:

*Bütün taburelerin dört tane ayağı yoktur. Kimileri üç taneyle ayakta dururlar. Ama o zaman başka bir tanenin eksik kalmaması gerekir yoksa çok kötü olur. Bilmeniz gereken çağdaş kalabalığın yalnız adamcıklarının küçük dünyasını tutan imleyen dayanak noktaları (les points d'appui signifiants) sayıca çok sınırlıdır. Başlangıçta taburenin yeterli ayakları olmayabilir. Ama yine de belli bir ana kadar, yani öznenin biyografik tarihinin belli bir kavşağında, hep var olan bir eksiklikle yüzleşmesine kadar ayakta durur. Bu eksikliği adlandırmak için şimdiye değin Verwerfung terimiyle yetindik.*¹⁵

Simgeleşme düzlemindeki eksikliğin yerini dolduran (*suppléance*) bir kurgu sayesinde, o ana değin toplumda konumlanabilmiş bir özne, yaşamının belli bir kavşağında psikotikleşebilir. Lacan simgeleşme düzlemindeki eksiklik fikriyle, öznenin yasayla bağlantısındaki bir eksikliğe değinir.¹⁶ Eşi benzeri olmayan bir durum o ana değin özneyi tutan ve simgesel düzlemdeki eksikliğin yerine geçen kurguyu zorlayıp kırabilir. Ruhsal binanın yıkımı özneyi kendi çevresine ilişkin bir geri çekilmeye iter. Öznenin dürtülerine karşı kurduğu tüm savunma ve engeller yıkılırlar. Özne dürtülerin istilasına uğrar. İşte hezeyan bu kaos bağlamında ve dürtüle-

¹⁴ Eric Laurent, *Estabilizaciones en las Psicosis*, s.9.

¹⁵ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.228-229.

¹⁶ Willy Apollon, "Introducción", *Tratar la Psicosis*, s.13.

rin istilasına karşı devreye girer. Bu bağlamda hezeyan bir simgeleştirme çabasıdır. Hezeyanın hastalığa değil de, bir metaforun kullanılması sayesinde bir iyileşme çabasına karşılık geldiğini bize ilk öğreten Freud'dur. Yaşamının belli bir kavşağında, öznenin içinden çıkamadığı bir olayın psikoza başlattığı fikri, bir kopma ve süreksizlik görüşünü vurgular. Yani burada söz konusu olan çocuk psikozyyla yetişkin psikozy arasındaki süreklilik değildir. Böylelikle Lacan göstere-ne merkezi bir yer tanımış olur “çünkü gösteren süreksizliğin kendisidir”.¹⁷ Psikozy sorunsalını bir hastalık veya disosiyasyon olarak kavrayan geleneksel psikiyatrinin tersine, Lacan psikozy gösteren düzlemine oturtmuş olur. Oysa geleneksel psikiyatri kişiliğin dengesini bozan bir kayıp ve eksiklikten söz ederek, benliğe ve onun sentez oluşturma işlevine gönderme yapar. Benliğin sentez oluşturma ve uyum sağlama işlevini vurgulayan benlik psikolojisini de, Lacan'ın ne denli sert bir şekilde eleştirdiğini biliyoruz. Lacan ayna evresinde yapılan imgesel benliği nitelendirenin aldatıcı görünüşler ve tutkular olduğunu belirtir. Yani benlik uyumdan çok, bir uyumsuzluğun yeridir.

Ronald Laing *Yarılan Kendilik* kitabında, psikozy eksiklik, bozukluk veya disosiyasyon olarak nitelendiren yerici terimlerin, akıl dünyasıyla delilik dünyasını ayırma işlevini gördüklerini ifade eder. Lacan açısından özne; gösterenlerin, yani simgesel düzenin etkisiyle doğar. Ama psikozy nitelendiren reddetme (*forclusion*) durumunda, özellikle simgesel düzeyde eksik bir gösteren söz konusudur.¹⁸ Konuşmayı reddeden psikotik bir öznenin tedavisi bile, onu dil düzeyinde

¹⁷ Willy Apollon, *Tratar la Psicosis*, s.9.

¹⁸ Jacques-Alain Miller, “Esquizofrenia y Paranofa”, *Psicosis y Psicoanálisis*, İspanyolca'ya çeviren: Diana Rabinovich, Buenos Aires: Manantial, 1993, s.22.

konumlayarak gerçekleşebilir. Bu da Lacan'ın vardığı önemli bir sonuçtur. 1967 yılında Mannoni'nin düzenlediği çocuk psikozu kongresinde Lacan, tedavi ettiği bir çocuğun mütizmini sözel öncesi olarak nitelendiren Sami-Ali'yi eleştirir. “kulaklarını tıkayan bir çocuk ..sözel sonrasında değil midir? Çünkü kendisini sözden korumaktadır”.¹⁹

Şizofreni Sorunu

Lacan tüm psikoz sorunsalını paranoyadan hareketle eklemeler. Şizofreni konusunu incelemeyi. Jacques-Alain Miller şizofreni teriminin Lacan'ın sözlüğünde yer almadığını belirtir. Lacan'ın bu terime tek gönderme yaptığı yapıt *Dalgın (L'étourdit)* adlı metindir. Lacan burada “şizofrenik olarak adlandırılan” kimseye değinir ki bu da onun psikiyatrik bir kategoriye sorgulama biçimidir. Bütün bu tartışmada yine de psikanalistlerin gözden kaçırmaması gereken nokta, psikanalizin psikiyatriye olan borcudur. Psikanalizin gelişiminde psikiyatrinin yerini tanımak, deliliği ve psikiyatrik kurumun eleştirisini odak noktası alan bir kitapta bir paradoks gibi gözükebilir. Psikanalistin eğitiminde, psikiyatrik kurumda psikotikle edindiği klinik deneyim temeldir. Bu deneyim de psikiyatrinin bir bilgi alanı olarak doğuşunun ve yapılanmasının tarihinden ayrı tutulamaz. Lacan *Psikozlar* seminerinde Kraepelin'den beri psikiyatrinin şizofreniyle paranoya arasında geliştirdiği karşıtlığın altını çizer. Her iki terime ilişkin araştırma, ruhsal hastalıkların sınıflandırılması alanında farklı yollar izlemiştir. Psikanalistler şizofreniye daha büyük bir ilgi duyarken, Freud'un durumunda tersi söz konusu olmuştur. Lacan haklı olarak Freud'un paranoyaya olan ilgisini

¹⁹ Jacques Lacan, “Discurso de Clausura de las Jornadas sobre Psicosis Infantil”, *Psicosis Infantil*, s.157.

sorgular: “Niçin tersine Freudcu doktrin açısından paranoya biraz ayrıcalıklı bir duruma, bir düğüm ve hatta direnç gösteren bir çekirdek durumuna sahiptir?”²⁰ Freud şizofreni kavramının araştırılması akımına yabancı değildir. Bleuler ve onun öğretisinin çizgisinde yürüten Jung'un temsil ettiği Zürih ekolünün, şizofreni üzerinde gerçekleştirdiği çalışmaları yakından izler. Freud paranoya ile şizofreni alanına karşılık gelen parafreni arasında bir ayrım yapar. Kraepelin'in ruhsal hastalıkları sınıflandırmaya ilişkin araştırmalarından sonra, artık şizofreniden söz ettiğimizde bir tek hastalık veya sendroma değil de bir hastalıklar grubuna değinmekteyiz.

Kraepelin *demans prekos* terimini dördüncü baskıya ulaşan kitabında, 1893 yılında demans prekos, katatoni ve paranoid demans gibi hastalıkları bir grupta toplamak amacıyla, kullanmıştı. Paranoid demans kolaylıkla dizgeleştirilemeyen paranoyalar sınıfına aittir. Freud bu tanıyı Schreber'in vaka-sında saptamıştı. Kraepelin'in sekizinci baskısı, Bleuler'in şizofreniye ilişkin incelemelerinden dolayı değişikliğe uğrar. Böylelikle şizofreni terimi demans prekosun yerine geçer. Bu tartışmada unutulmaması gereken nokta Bleuler'in, Freud'un fikirlerinden hareketle kavramsal değişiklikler yaratmasıdır. Bu bağlamda Bleuler'in şizofreniye ilişkin görüşü “psikanalitik söylemin bir ürünüdür”.²¹ 1911 yılı psikanalizin etkisiyle şizofreninin yeniden tanımlandığı yıldır. Jacques-Alain Miller paranoya ile şizofreni arasındaki tartışmada halen geçerli olan yeni bir bakış açısını ve dolayısıyla yön değişikliğini bu tarihsel anda konumlar. Bleuler şizofreniyi; çağrışımlar, duygulanımlar ve gerçeklik duygusundaki temel bozuklukların

²⁰ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, s.12.

²¹ Jacques-Alain Miller, “Esquizofrenia y Paranoía”, s.11.

ürünü olarak tanımlar.²² Duygulanımlarda bir bozukluk yoktur, ama disosiyasyon düzeneği yüzünden işlevi olumsuz etkilmiştir. Bu kavramsal çerçeve içinde otizm, şizofrenin başlıca semptomlarından birini oluşturur. Bleuler şizofrenin kavramlaştırılmasında Freud'un geliştirdiği düzeneklere önemli bir yer vermekle birlikte, yine de hastalığı beynin organik bozukluğunun bir sonucu olarak tanımlar. 1911 de Freud paranoyada etkin olan başlıca iki düzeneği açıklamaya çalışır. Birincisi semptomların oluşumuna, ikincisi de bastırmaya karşılık gelir. O anda Freud paranoyadaki bastırma düzeneğine gönderme yaptığında kavramsal olarak bir yanlışlık yapar. Çünkü bastırma nevrozlara özgü bir düzenektir. Parano-yak semptomların oluşumunda Freud merkezi bir öğeyi, yani yansıtmayı saptar:

*İçsel bir algı boğulmuştur. Ve onun yerine, bu algının içeriği belli bir kılık değiştirdikten sonra, dışarıdan bir algıymış gibi bilince varmıştır. Zulüm etme hezeyanında (délire de persécution) kılık değiştirme, duygulanımın tersine dönmesine karşılık gelir. İçerde aşk olarak hissedilmesi gereken, dışarıdan kaynaklanan nefret şeklinde algılanır.*²³

Freud daha ileriki sayfalarda, bastırılmış içsel bir algının dışarı yansıtıldığını iddia etmenin doğru olmadığını ifade eder. Asıl belirtilmesi gereken şudur: “İçerde yok edilen dışarıdan gelir”.²⁴ Freud’un sözünü ettiği bastırmayı nitelendiren etmen “libidonun daha evvel sevilen insan -ve şeylerden- geri çekil-

²² Paul Bercherie, Los Fundamentos de la Clínica. Historia y Estructura del Saber Psiquiátrico, Manantial, Buenos Aires, 1986, s.157.

²³ Sigmund Freud, “Remarques Psychanalytiques sur l’Autobiographie d’un Cas de Paranoïa (Le Président Schreber)”, *Cinq Psychanalyses*, Paris, PUF, 1973, s.311.

²⁴ Sigmund Freud, “Remarques Psychanalytiques sur l’Autobiographie d’un Cas de Paranoïa”, a.g.y., s.315.

mesidir”.²⁵ Paranoyak özne dış dünyaya olan yatırımını geri çeker: “kurtulan libido benlikte yoğunlaşır ve benliğin şişirilmesi ve büyütülmesinde kullanılır”.²⁶ Etkilerinin doğrudan gözlemlenemediği bu süreç sessiz bir şekilde yer alır. Libido, benliğin cinsel nesne olduğu bir evreye, yani narsisizm evresine geri döner. Ruhsal gerçeklikte meydana gelen bu yıkım, dış dünyada meydana gelen bir felaket şeklinde dışarıya yansıtılır. Ruhsal yıkımın meydana gelmesinden sonra, özne dış dünyayı hezeyan aracılığıyla yeniden yapılandırmaya çalışır: “*Patolojik olgu olarak gördüğümüz hezeyan oluşumu aslında bir iyileşme ve yeniden yapılandırma çabasından ibarettir*”.²⁷

Libidonun dış dünyadan geri çekilerek benliğe dönmesi, hem paranoyada hem de şizofrenide geçerlidir. Başkan Schreber üzerine 1911'de yazdığı metinde, Freud paranoyaya ilişkin fikirlerinin, demans prekosla ilgili görüşünü de etkilediklerini belirtir. İkisi arasındaki ayrımı saptarken, paranoyanın bağımsız bir hastalık olarak kavranması gerektiğini ileri sürer. Kimi zaman paranoyak özellikler şizofrenik özelliklerle birleşseler de, paranoyayı bağımsız klinik bir olgu olarak değerlendirmekte yarar vardır. Schreber'in hastalığının tanısına karşılık gelen paranoid demans, işte bu iki hastalığa ilişkin özelliklerin birleşmelerine karşılık gelir. Varsanılar şizofreniye, yansıtma düzeneği de paranoyaya ilişkindir. Freud *parafreni* teriminin şizofreni yerine kullanılmasını önerir. Bu terim “nedeni belirlenmemiş bir içerik olarak paranoyayla bağlarını ifade eder”.²⁸

²⁵ Sigmund Freud, “Remarques Psychanalytiques sur l’Autobiographie d’un Cas de Paranoïa”, a.g.y., s.315.

²⁶ Sigmund Freud, “Remarques Psychanalytiques sur l’Autobiographie d’un Cas de Paranoïa”, a.g.y., s.316.

²⁷ Sigmund Freud, “Remarques Psychanalytiques sur l’Autobiographie d’un Cas de Paranoïa”, a.g.y., s.315.

²⁸ Sigmund Freud, “Remarques Psychanalytiques sur l’Autobiographie d’un Cas de Paranoïa”, a.g.y., s.319.

O halde parafreninin (Bleuler'in şizofreni terimine karşılık gelir) Freud açısından özgüllüğü nedir? Parafrenide libido dış dünyadaki yatırımından geri çekilerek, çocuksu otoerotizm evresine geri dönmüştür. “Sonuç olarak takılma (fiksasyon) paranoyada olduğundan daha gerideki bir noktada, yani otoerotizmden nesne aşkına giden gelişimin başlangıcında konumlandırılmalıdır”.²⁹ Oysa paranoyada libidonun narsisizm evresine geri döndüğünü görmüştük. Narsisizm, otoerotizmle nesne aşkı arasında kalan bir evredir. Parafreninin evrimi paranoyaya göre daha olumsuzdur. Çünkü içsel yıkım, paranoyada olduğu gibi yeniden bir yapılanmaya yol açmaz. Libidonun dış dünyadan çekilmesinin sınırı yoktur. Paranoyada hezeyan, içsel yıkımın meydana gelmesinden sonra, dış dünyanın yeniden yapılanma çabasına karşılık gelir. Libido yansıtma düzeneği sayesinde, geri çekildiği insanlara yeniden yönelir. Paranoyayı nitelendiren düzenek yansıtma iken, parafreniye egemen olan varsanıdır. Karl Abraham'a göre demans prekosun başlıca özelliği libidonun dış dünyadan yoğun bir şekilde geri çekilmiş olmasıdır. Bu olgudan hareketle Freud bastırma işlevinin libidonun geri çekilmesiyle gerçekleştiği çıkarsamasını yapar. Freud'un burada kullandığı bastırma teriminin sadece bu tartışma çerçevesinde ele alınması gerekir. Varsanısal ajitasyon bastırmaya karşı yürütülen bir çatışma olarak görülebilir. Nesnelerden geri çekilen libidonun, varsanılar yoluyla yeniden nesnelere yöneltilmesi, bir iyileşme çabasına karşılık gelir.³⁰ Gözlemcilerin hastalık olarak yorumladıkları bu iyileşme çabası, paranoyada olduğu gibi yansıtma düzeneğini değil de varsanı düzeneğini devreye sokarak gerçekleşir.

²⁹ Sigmund Freud, “Remarques Psychanalytiques sur l'Autobiographie d'un Cas de Paranoïa”, a.g.y., s.312.

³⁰ Sigmund Freud, “Remarques Psychanalytiques sur l'Autobiographie d'un Cas de Paranoïa”, a.g.y., s.312.

Böylelikle Freud paranoya ile şizofreni arasındaki klinik ayrımı, libidonun iki takılma (fiksasyon) noktasından hareketle gerçekleştirir: Birincisinde narsisizm, ikincisinde otoerotizm söz konusudur. Jung açısından şizofreniyi, libidonun otoerotizm evresine geri döndüğü olarak değerlendirmek kabul edilmez bir görüştür. Jung gerçeklik işlevinin yok edilmesine yol açan etmenin, libidonun otoerotizm evresine geri döndüğü olduğunu kabul etmez. Bu konuda Jacques-Alain Miller şöyle der:

*O halde psikanalitik söylemin sınırı olarak kalacak libidonun niteliğine ilişkin temel ayrım, gerçekten şizofreni sorunu, yani demans prekos veya şizofreni etrafında gerçekleşecektir.*³¹

Freud'un şizofreniyi kavramlaştırmasında ve Lacan'ın da aynı soruna yaklaşımındaki ortak özellik, libido teriminin ön plana çıkarılmasıdır. Oysa Bleuler ve Jung'un temsil ettiği psikiyatrik yaklaşımda böyle bir görüşe yer yoktu. Lacan şizofreni sorunsalını, bedenın söylemle olan bağlantısı doğrultusunda ele alır. Daha evvel belirttiğim gibi psikotik özne dil alanında konumlanmakla birlikte söylemin dışında kalır. Söylem toplumsal bir bağdır ve öznenin kendisine ilişkin bir temsilden hareketle simgesel alışverişlerde ötekilerle ilişki kurmasını sağlar. Lacan'ın yapıtında bedene ilişkin statüyü inceleyelim. Özne konuşan bir varlık olmasına karşın inkâr edilemeyen bir gerçekliğe sahiptir. O da varlığın dayanağının canlı bir organizma oluşudur. Bu organizmanın simgesel statüsüne erişmesini, yani bir beden haline gelmesini organizmayı içine alan (*incorporer*), kapsayan simgeselin bedene borçludur. Lacan bu fikri 1970 yılında *Radyofoni* metninde işler. Sadece simgeselden sonra cisimsiz, bedensiz (*incorporel*), özdeksel olmayan (*immatériel*) bir varlık ortaya çıkabilir. Lacan şöyle der:

³¹ Jacques-Alain Miller, "Esquizofrenia y Paranoía", a.g.y., s.17.

*İlk olarak hiçbir şekilde metafor olarak alınmaması gereken simgeselin bedenine dönüyorum. Kanıtı da sadece simgeselin bedeninin, saf anlamıyla bedeni ayırmaştırmasıdır. Yani simgeselin bedeninde dayanağını bulan bedenin varlığı, kendisini ayırmaştırmanın dil olduğunu bilmez. Hatta o kadar ki konuşamayıp oluşamazdı. Birinci beden ikincisini içine alacak şekilde etkili olur.*³²

Şizofrenik öznedeki simgesel düzlem, babanın adının reddedilmesi nedeniyle organizmayı kapsayamamıştır. Bedenin simgesel tarafından kapsanamaması, bedenin hazzı üzerinde bir etki yaratır. Ötekinin alanında konumlanamayan ve söylem tarafından düzenlenemeyen otoerotik bir haz özneye egemen olur. Unutmayalım ki söylemin işlevi haza engel oluşturmaktır.³³ Şizofrenide bedenin statüsünü incelemek ve hangi ölçüde bunun paranoyadakinden farklı bir tablo çizdiğini görmekte yarar vardır. Psikotiğin dil alanında konumlandığını, fakat söylemin dışında kaldığını ileri sürmüştüm. Durum böyleyse şizofrenik öznenin bedeniyle olan ilişkisinin özgüllüğü nedir? Başkan Schreber vakasına ilişkin tartışmada, Freud'un şizofreniyle paranoyayı nasıl ayırmıştığını görmüştük. Şizofrenide libido dış dünyadan çekilmiş ve otoerotizm evresine geri dönmüşken, paranoyada birincil narsisizm evresine geri dönmüştür. Birincil narsisizm, otoerotizm ile nesne aşkı arasında kalan bir evredir. Libido'nun dış dünyadan çekilmesi ve otoerotizm evresine dönmesiyle şizofrenik öznenin ruhsal gerçekliğinde oluşan yıkım, paranoyaya göre çok daha geniş kapsamlıdır. Çünkü paranoyada olduğu gibi, hezeyan sayesinde dış dünyanın yeniden yapılanması çabasına yol

³² Jacques Lacan, "Radiofonía", *Psicoanálisis. Radiofonía & Televisión*, Fransızca'dan çeviren: Oscar Masotta ve Orlando Gimeno-Grendi, Anagrama, Barselona, 1977, s.18.

³³ Jacques-Alain Miller, "Esquizofrenia y Paranoía", a.g.y., s.24-28.

açmaz. Paranojada ise durum çok farklıdır. İnsanlardan geri çekilen libido, zulüm hezeyanında (*délire de persécution*) temel olan yansıtma düzeneği aracılığıyla yeniden onlara yöneltilmiştir. Böylelikle haz Ötekinin alanında konumlanır. Oysa şizofrenik öznenin hazzı Ötekinin alanında konumlanamaz. Çünkü otoerotik haz, yani nesnesi olmayan bir haz söz konusudur. Hazzı düzenlemeye yarayan simgesel işlevin yokluğunda, şizofreninin mekanikleşmiş bedeni otoerotik hazzı engelleme işlevi görür. *Aynadan Ötekinin* adlı kitabımda tartıştığım Daniel vakasında makineler özneyi, insan dünyasının değişikliklerinden koruyan güvenli bir evrene karşılık geliyorlardı. Bruno Bettelheim da *Boş Kale*'de "makine-çocuk" vakasını getirir. Şikago Ortojenik Okuluna kabul edildiğinde, Joey dokuz buçuk yaşındaydı. Uzaktan kumandayla hareket eder gibi gözüken bu çocuk Bettelheim'ın ilgisini çekmişti: "Bu makine-çocuk sadece işlediği zaman bizimle birlikteydi; makine-çocuk durduğunda onun hiçbir varlığı söz konusu değildi. Orada yokmuş gibi davranan Joey, anında tüm çarklarıyla durmadan işleyen bir makineye benziyordu".³⁴

Varlığın dayanağının canlı bir organizma olduğunu gördük. Bu organizma simgesel beden tarafından kapsandığı ölçüde bir bedene kavuşur. Ama bu simgeleşme süreci canlıyla özne arasındaki uyumsuzluğu hafifletmez. Her ne kadar canlının erkek veya kadın olarak belirli bir cinsel işlevi olsa da öznenin hazzı temelinde cinsellikten arınmıştır. Temel haz, yani bedenin hazzı aslında otoerotik bir hazdır. Sadece ikinci bir zamanda, yani özne Oedipus sınavından geçtiğinde ve iğdiş yasasına tabi olduğunda hazzı cinselleşir. İğdiş yasası otoerotik hazzın normalleşmesini sağlar. Yasaklama yoluyla

³⁴ Bruno Bettelheim, *The Empty Fortress*, The Free Press, New York, 1972, s.235.

hazzın, bedenin dışında konumlanmasına yol açar.³⁵ İğdiş yasası temelinde ensest yasağına gönderme yapar. Özne anneye ilişkin ilksel hazdan vazgeçmelidir. Öznenin Oedipus sınavını aşmasıyla yasaklanan ilksel hazzın yerine, vaat edilen bir haz (Lacan'ın fallik olarak nitelendirdiği haz, yani cinsel haz) geçmelidir. Lacan açısından iğdiş, ilksel hazzın reddedilmesine karşılık gelir. “Hazza arzusun Yasasının tersine çevrilmiş ölçeğinde erişebilmek için, hazzın reddedilmesi gerekir”.³⁶ Arzusun Yasası neyi ima eder? Lacan'ın hazla arzu arasında saptadığı karşıtlığın anlamı nedir? Yasa ilksel hazzın yasaklanması zemini üzerinde temellenir. Diğer bir deyişle, arzusun işler hale gelmesini sağlayan iğdiştir. Hiçbir zaman tam olarak erişemediği dürtüsel doyumun arayışında, özne Ötekine yönelik bir talep alanından geçer. Böylelikle söylem oluşturan gösterenlerin yerdeğiştirme alanına girmiş olur. Özne Ötekine yönelik talebinde “kaçınılmaz olarak Ötekiindeki bir gösteren eksikliğiyle karşılaşır. Arzusunun bir gizem olduğu bu Öteki ki arzulayandır ve işaretlenmiştir”.³⁷ Sözüün dolambaçlı yolunu almakla beden hazzı, yani libidosu boşalır. Böylelikle haz beden dışı statüsüne erişir. *Nesne a*, yani arzuya neden olan nesne (*objet cause du désir*), yitirilen hazzın ölçütü haline gelir. Diğer bir deyişle, bu eksiklik özneyi hareketlendirir, dış dünyadaki nesneler etrafında arzusun yaratılmasına yol açar. Eksik kalan haz, yinelenme otomatizmi (*automatisme de répétition*) bağlamında arzuyu harekete geçirirken, onu gösterenin geçitlerinde devreye sokar.

Lacan açısından Fallus, ensest yasağının gösterenidir. Bu yasağın birincil ve mutlak nesnesi annedir. Yasaklama, bir

³⁵ Nestor Braunstein, *La Jouissance*, Point Hors Ligne, Paris, 1992, s.28.

³⁶ Jacques Lacan, “Subversion du Sujet et Dialectique du Désir dans l’Inconscient Freudien”, *Écrits*, Seuil, Paris, 1966, s.827.

³⁷ Nestor Braunstein, *La Jouissance*, s.91.

işareti ve bir özveriyi ima eder. Özveri bir simge olan fallusa karşılık gelir. Lacan Fallus ile fallus arasında bir ayrım yapar. Daha evvel belirttiğim gibi, Fallus ensest yasağına, yani iğdişe gönderme yaparken, fallus hazzın yerini simgeler. Hazzın yerini simgeleyen de dikleşmiş erkek organıdır.³⁸ Ama burada önemle vurgulanması gereken, fallusun arzu edilen imgenin eksik kalan kısmını simgelemesidir. Yani fallus dikleşmiş erkek organına gönderme yaparken, her iki cinsiyette bu tam imgeye göre eksik kalanı simgeler. Bir kadın açısından dikleşmiş penis imgesi arzulanan bir nesneye karşılık gelir; fallus kadının sahip olmadığı ve arzulanmış bu organı simgeler. Erkek açısından da fallus simgesi, yani sertleşmiş penis imgesi bir eksikliğe gönderme yapar. Çünkü erkek her zaman dikleşmiş bir penise sahip değildir. Ensest yasağının, yani hazzın mutlak yasaklanmasının göstereni olan Fallus (simgesel düzlem) ile imgesel bir gösteren olan fallus arasında bir ayrım yapmak gerekir. İmgesel bir gösterenden söz etmek bir çelişki gibi gözükebilir. Çünkü göstereni hep simgesel bağlamda düşünmeye alıştık. İmgesel gösteren olarak fallus, öznenin yitirilen nesne etrafındaki arayışını yönetir. Ve bu arayışı bir olanaksızlıkla işaretler. Yitirilmiş nesnenin yerine geçen arzu nesnelere, olumsuz, yani iğdişin damgasını vurur. Simgesel Fallus ise yasaklanan hazzın gösterenidir. Ve öznenin dürtüsel doyum arayışında, geçmesi gereken yasal yolları belirler. “hazza ilişkin erişilebilen herşey yasaklanmıştır ve bedenin dışında, gösteren zinciri boyunca yer değiştirmelidir”.³⁹

Lacan “Psikozun Olanaklı Her Türlü Tedavisine Hazırlık Sorunundan” (“D'une Question Préliminaire à Tout Traitement

³⁸ Jacques Lacan, “Subversion du Sujet et Dialectique du Désir”, *Écrits*, s.822.

³⁹ Nestor Braunstein, *La Jouissance*, s.71.

Possible de la Psychose”) adlı metninde şu fikri ifade eder: “Öznenin koşulu (nevroz veya psikoz) Ötekinde olan bitene bağlıdır. Orada olup biten, bir söylem olarak eklemelenmiştir (bilinçdışı Ötekinin söylemidir)”.⁴⁰ Ötekinde, yani babanın adı olarak nitelendirdiğimiz yerde bir gösterenin eksikliği psikotik öznenin koşuludur. Baba metaforu terimi babanın adı olarak adlandırılan konumda, herhangi bir gösterenin ikame edilmesi etkinliğine (*mouvement de substitution*) karşılık gelir. Babanın adı olarak nitelendirdiğimiz tek ve merkezi yerin, bu yerde konumlanan çeşitli gösterenlerden ayırdedilmesi gerekir. Psikoz babanın adı göstereninin reddedilmesine karşılık gelmez çünkü böyle bir gösteren yoktur. Burada asıl söz konusu olan babanın adının yerine, bir gösteren koyma etkinliğinin işleyememiş olmasıdır. Psikozu başlatan etmen, babanın adı olarak nitelendirdiğimiz tek ve merkezi yerde konumlanan gösterene özne bir çağrı yaptığında, burada gösterenin ikame edilmesi etkinliğinin işleyememiş olmasından dolayı, öznenin hiçbir yanıt alamamasıdır. Lacan şöyle der:

*Babanın Adının çağrıldığı noktada... Ötekinin konumunda sadece bir delik yanıt verebilir. Metaforik düzeydeki eksiklik nedeniyle, bu delik fallik anlamın (signification phallique) karşılığına gelen yerde bir deliğe yol açacaktır.*⁴¹

Babanın adı göstereninin işlemez oluşu, simgesel düzlemin dışında kalmasındandır. Bu yerde yanıt veren gerçek (*réel*) bir babadır. Başka bir deyişle, simgeselin dışında kalan Bir-Baba, yani gerçek bir baba reel düzleminde geri dönmüştür. Baba metaforunun işleyememesi nedeniyle iğdiş, hazzı engelleyemez. Haz özneyi işgal eder. Babanın adının yerine

⁴⁰ Jacques Lacan, “D’une Question Préliminaire à Tout Traitement Possible de la Psychose”, *Ecrits*, s.549.

⁴¹ Jacques Lacan, “D’une Question Préliminaire à Tout Traitement Possible de la Psychose”, a.g.y., s.558.

bir gösteren konulamamasıyla gösterilenler, yani anlam düzeyinde oluşan delik, gösterenlerin kopuk bir şekilde birbirlerini izlemelerine yol açar. Böylelikle psikotiğin imgesel dünyasında giderek artan bir parçalanma meydana gelir. Şizofrenide bir akıntıya kapılırcasına sürüklenen gösterenlerin başıboşluğuna tanık oluruz. Oysa paranoyada hezeyanın oluşturduğu metafor, babanın metaforunun boş bıraktığı yerde konumlanarak, yırtılan simgesel örgüyü yamalama işlevi görür. Hezeyan sayesinde gösterenle gösterilenin sabitleşmesiyle, bu işlev gerçekleşir. Normal söylemde ise gösterenle, anlam düzeyinde ona karşılık gelen gösterilenleri bir arada tutan sabit noktaları Lacan “kapiton noktaları” şeklinde (*points de capiton*) nitelendirir. Kapitonun sözlük anlamı şilte, yastık, yorgan gibi şeylerin dolgusunu yer yer dikişle bastırmaya karşılık gelir.⁴² Aynı şekilde söylem düzeyinde gösterenlerin oluşturduğu ağı bir kumaş olarak düşünlürsek onları sabit tutan bir parça, bir kapiton vardır; o da gösterilendir.

Lacan bir öznde psikoz tanısının ancak klinik bağlamda psikozun ortaya çıkmasıyla konulması gerektiğini belirtir. Bu da çocuk psikozuyla yetişkin psikozunun nasıl eklemleneceğine ilişkin karmaşık bir tartışma alanını açar. Lacan'a göre çocuklukta ortaya çıkan bir psikozun, yetişkinlikteki bir psikozla yol açacağı fikri geçerli değildir. Çocukluğunda psikotik belirtiler göstermiş bir özne, belki simgeleşme düzeyindeki eksikliği telafi eden bir kurguyla ayakta durabilmiştir. Sadece tarihinin belli bir kavşağında özne her zaman var olmuş bu eksiklikle yüzleştiğinde psikoz ortaya çıkabilir. İşte o zaman böyle bir tanıyı koymak mümkün olur. Bir sonraki bölümde tartışacağım Bayan Lucy vakası, çocuklukta yaşanan güçlüklerle yetişkinlikte beliren psikotik semptomları eklemleme olanağı verecektir.

⁴² Mehmet Ali Ağakay, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1962, s.514.

VI. Bölüm

BAYAN LUCY VEYA VAROLMANIN ACISI

BAYAN LUCY VEYA VAROLMANIN ACISI

Terapötik çalışmaya başlamamızdan altı yıl önce, eşinden ayrılan Bayan Lucy intihar girişiminde bulunmuştu. Eşinden ayrı yaşadığı dönemde başka bir erkekle birlikte yaşamış ve ondan bir çocuğu olmuştu. Gebeliği sırasında yeniden eşine dönmüştü. Birinci görüşmede bu konuyla ilgili olarak “Vicdan azabı çekiyordum” demişti. Evlilik dışı bir kız çocuğunu dünyaya getirmesiyle Bayan Lucy'nin ruhsal durumu bozulmaya başlamıştı. Eşinin ailesi tarafından reddedildiğini, onların kendisine zulüm ettiğini düşünmekteydi. Çocukluğundan beri kendisini “hasta” olarak nitelendirmesine karşın, ayakta kalmayı başaran Bayan Lucy'yi asıl sarsan olay, kızının evlilik dışı doğmasıydı. Böylelikle kızı da belli bir yere kadar annesinin tarihini yinelemekteydi. Çocuk özbabasının değil de, Bayan Lucy'nin eşinin soyadını taşımaktaydı ve onu kendi babası olarak bilmekteydi. Terapötik süreçte Bayan Lucy bu konuyu benimle çalıştıktan sonra kızına gerçeği söyleyebilmişti. Bayan Lucy de evlilik dışı bir ilişki sonucu dünyaya gelmişti. Ne babasının, ne de annesinin soyadını taşımaktaydı. Babası evli bir adamdı. Annesi de yasa dışı bir ilişkiyi temsil eden bu çocuğu, yani kendi çocuğunu tanımak istememişti. Böylelikle doğduğu andan itibaren Bayan Lucy hem annesi, hem de babasından kaynaklanan çifte bir yadsımayı yaşamıştı. Görüşmelerden bir tanesinde “Ben doğduğum andan beri lânetlendim” demişti. Diğer yandan babaya ilişkin çifte reddedilme yaşamıştı. İlk olarak öz babası anne gebe kaldığında bebeğin varlığını tanımayı reddetmişti. Gebeliğinin ikinci ayında Bayan Lucy'nin annesi, yeni tanıştığı erkek arkadaşına başka bir erkekten çocuk beklediğini söylemeyerek, onunla

yaşamaya başlamıştı. Erkek arkadaşına çocuğun ondan olduğunu söylemişti. Erkek arkadaşı hakikati keşfettiğinde, çocuğun doğumundan sonra anneyi terk etmişti. Böylelikle babaya ilişkin iki kayıp Bayan Lucy'nin kaderine damgasını vurmuştu. Birincisinde annenin gebe kalmasından sonra öz baba uzaklaşmıştı. İkinci kayıp da de annenin gebeliğinin ikinci ayıyla dokuzuncu ayı arasında var olan erkek arkadaşın, doğumdan sonra anneyi ve bebeği terk etmesine karşılık geliyordu. Diğer bir deyişle, bebek annenin yaşadığı bu iki kayıptan da sorumluydu. Çocukluğunda yetim kalmış anne açısından bu kayıplar kuşkusuz çok anlamlıydılar.

Bayan Lucy'yi, annesi ve öz babası olarak bildiği üvey babası yetiştirmişti. Bayan Lucy'nin annesi eşinden ayrıldığında, on üç yaşında gerçeği şiddetli bir şekilde tanımıştı. Ayrılma-
dan önce sarhoş üvey baba tehditler savurarak, eşini ve kızını aramaya eve gelmişti. Anne ve kız bir dolaba saklanmışlardı. Üvey baba, kendi öz kızı olmayan Lucy'ye cinsel ilgi duyduğunu bağırarak söylemişti. Bayan Lucy bu sözcüklere dolabın karanlığı ve sessizliğinde tanık olmuştu. Kökenleri üzerine söylenilen bu sözler o anda tepki verememiş, onları anlamlandıramamıştı. O andan itibaren dolabın içindeki karanlık ve sessizlik, kendi varlığına ilişkin yaşadığı uçurumu simgelemişti. Bayan Lucy'nin tanık olduğu bu sözler onda bir anıyı çağırştırmıştı. Yedi yaşındayken üvey babasının baştan çıkarıcı bir davranışını anımsamıştı. Bu özel koşullarda üvey babasının kendi kökenlerine ilişkin sözleri, onda bir travma yaratmıştı. O anda hakikati keşfettiğini iddia edemeyiz çünkü hakikatin kendisi simgesel düzlemle bağlantılıdır. Bayan Lucy işittiklerini anlamlandıramamıştı. Annesi de kızının doğumuna ilişkin sessizliğe son verecek ve onun kökenlerini aydınlatacak hiçbir girişimde bulunmamıştı. Yedinci seansta “Ben hastaydım ve bilmiyordum” demişti. Ona hastalığının hangi döneme ait ol-

duğunu sorduğumda, on üç yaşında üvey babasının öz babası olmadığını keşfettiği ana değindiğini belirtmişti.

Bayan Lucy kendi gebeliği sırasında evine dönerek eşiyle yeniden birlikte yaşamaya başlamasından dört yıl sonra, ikinci kez intihar girişiminde bulunmuştu. O dönemde psikotik bir kriz nedeniyle psikiyatrik hastaneye kaldırılmıştı. Semptomları arasında dine ilişkin fikirler ve referans fikirlerinin egemen olduğunu, tedavi gördüğü Ruh Sağlığı Merkezindeki dosyasından okumuştum. Psikiyatrik hastane deneyiminden sonra, birçok kez Psikiyatrik Acil Servise başvurarak yardım istemişti. Yakınları Bayan Lucy'nin onlara saldırgan ve düşmanca bir tavır takındığını bildirmişlerdi. Bayan Lucy gerek ailesine, gerek kiliseye olan sorumluluklarını yerine getirme çabasının onu hastalandırdığını ilk görüşmemizde belirtmişti. Bayan Lucy ile terapötik bir çalışmayı başlatmam, onun psikiyatrik hastaneye kaldırılmasından iki yıl sonra gerçekleşmişti. Psikoterapi sürecinin başlangıcına damgasını vuran öge Bayan Lucy'nin ailesine ilişkin şüpheydi. Bu ögeyi Lacan'ın deyimiyle yoruma ilişkin ilksel görüngü olarak nitelendireceğim. Eşinin ailesinin ona zulüm ettiğini düşündürüyordu. Aynı zamanda yakınları tarafından reddedilip, sevilmemekten korkuyordu. Eşinden bir erkek ve iki kız çocuğu olmuştu. Kızlarının cinselliğine ilişkin fikirleri hezeyan nitelikliydi. Evlilik dışı kızı ise ailenin en küçüküydü. Bayan Lucy'nin eşine karşı tavrı saldırgan, oğluna olan tutumu da onun erkekliğini yaralayıcıydı. Dört çocuğunun en büyüğü olan ve o dönemde ergen olan bu erkek çocukla ilişkisinin, deliliğinin çözümünde ve hakikatin ortaya çıkmasında nasıl kilit bir işlevi olduğunu göreceğiz.

Terapötik çerçevenin kurulması zaman almıştı. Birlikte terapötik bir çalışmayı gerçekleştirme kararı aldığımızda, Bayan Lucy psikiyatrik bir hasta olarak “kariyerini” (Erving

Goffman) başlatmıştı bile. Psikiyatrik hastaneye kaldırılmış, daha sonra gündüz hastanesinin programına katılmıştı. Ayrıca ilaç tedavisi görüyor ve gereksinme üzerine Psikiyatrik Acil Servise başvuruyordu. Diğer bir deyişle kurumun çeşitli hizmetlerini kullanarak, dillendiremediği, yani simgeleştiremediği birşeyi her seferinde eylem düzleminde, yani gerçek (*réel*) düzleminde ifade etmekteydi. Psikoterapi sürecinde, Bayan Lucy'nin parçalarını bir araya getirmeye çabaladığı yap-bozu bir arada tutan ortak bir izlek varsa, o da hakikat-yalan boyutuydu. Yap-boz sözcüğü İspanyolcada “rompecabezas” sözüne karşılık gelir. Harfiyen çevirmek gerekirse “kafa kırmak” anlamına gelir ki Bayan Lucy de bu sözcüğü gerçek (*réel*) düzleminde kullanıyordu. Kafa kırma çocukluğunda yaşamış olduğu fiziksel ve simgesel şiddet ortamına değiniyordu. Ebeveynler çocukları döverek ve hırpalayarak, kafalarını kırıyorlardı. Bu sözcük bana aynı zamanda şöyle bir fikri de çağırıyordu: Dünyaya gelmesinden çok önce bir çocuk, ilk olarak ebeveynin zihninde düşünür. Bu sözüyle belki Bayan Lucy kendi doğumuna ilişkin hem annesi, hem babasında bir arzunun yokluğuna da değiniyordu. Süreç içinde Bayan Lucy'nin oluşturduğu hakikat boyutu; dünyada varoluş nedeniyle, doğması veya ölmesine ilişkin ebeveynin bilinçdışı arzusuyla bağlantılıydı. İkinci görüşmede “Kendimle yüzleşmekten korkuyorum” demişti. Ötekinin bakışında nasıl kendini görebilirdi ki? Çocukluğundan beri annesinin gözlerinde okuduğu arzu ölümüne ilişkindi. Nitekim kökenleri üzerinde düşünmek öldürücü bir sorundu. Başlangıçtan beri annesi ve babasının kendi varlığını reddederek kaderine böylesine bir damga vurdukları bir bağlamda, kendi kökenleri üzerinde sorgulamaya hakkı var mıydı? Böylelikle terapötik çalışma hakikate yaklaşılacak ve ondan uzaklaşılacak bir yer haline gelmişti. Bayan Lucy seanslarına kimi zaman geç geliyor, kimi

zaman da hiç gelmiyordu. Seanslara vaktinde gelmesini ve simgesel bir ödeme yapmasını talep ettim. Ruh Sağlığı Merkezinde hizmetler ücretsiz verildikleri için, ben de emeğimin karşılığı ondan bir posta pulu istedim. Giderek bir çalışma çerçevesi oluşmaya başladı. Terapötik çerçeve başka bir çerçeveye, yani sosyal dünyadakiyle da örtüşüyordu. Hasta kendisine ücretli bir iş bulmuştu. On beş günde bir yer alan seanslardan, haftada bir ve daha sonra haftada iki seansa geçtik. Terapötik sürece beklenilmedik bir yön veren trajik bir olay nedeniyle seansları haftada ikiye çıkarmak durumunda kaldık. Bayan Lucy seanslardan birinde “Sorumluluk almak olumlu birşey” dedi. Bu fikir psikoterapisine dair bir sorumluluk üstlenmesi gerektiğine ilişkin beklentime gönderme yapıyordu. Diğer yandan bu deneyim de bana ilk kez delilikle konuşmayı öğretiyordu. Bayan Lucy ile yaptığım çalışma, deliliğin kendi dilini bulabildiği terapötik bir alanda analist olarak konumlanabilmemi sağladı. Hastanın dilini yok sayan psikiyatrik bir kurum bağlamında, sözcük boyutuna sahip çıkabilmek için gerek Bayan Lucy, gerek ben sabır ve inatla çabalıyorduk. Bunu Bayan Lucy psikiyatrik bir hasta kimliğinden kurtulmaya çalışarak, ben de terapötik çerçeveyi korumaya çalışarak gerçekleştiriyorduk. Kurumsal güçlere karşı psikoterapi çerçevesini korumak, akıntıya karşı kürek çekmek gibi bir şeydi. Psikiyatrik kurumdaki temel mantığın, deliliği iyileştirmekten çok onu yönetmeye karşılık geldiğini biliyoruz.

On üçüncü seansta eşi ve kendisinin bir trafik kazası geçirdiklerini bildirdi. Direksiyon kırılmış ve otomobil kontrolünü kaybederek, bir duvara çarpmıştı. Kaza sırasında Bayan Lucy eşine hiçbir şey söyleyememiş, sadece dua etmişti. Kazadan sonra eşinin işine dönmesini istemişti. Kendisi tek başına ve titreyerek yürümüştü. Yolda bir yakınıyla karşılaşmasına karşın yalnız kalmayı tercih etmiş ve kiliseye giderek tanrıya şük-

ran borcunu ifade etmek istemişti: “Onun beni bu denli sevdiğini bilmiyordum”. Burada dikkati çeken iki noktayı vurgulamak gerekir. Birincisi Bayan Lucy'nin kaza sırasında bu sahneye anlam verebilecek bir tek söz edememiş olmasıydı. Tera-pötik süreçte bana ilettiği travmatik sahnelerde değişmeyen bir şey varsa, o da yaşadığı olay sırasındaki sessizliği, yani bu konuda bir duygu veya düşüncesini ifade edememesiydi. Eşiy-le birlikte geçirdikleri trafik kazasının tek başına yüzleşilmesi gereken bir sınav olduğunu düşünmüştü. Kaza sonrası eşinin ve kendisinin hayatta kalmaları tanrının onları ne denli sevdiğinin bir kanıtıydı. Kaza öncesi eşini başka bir erkekle aldatmış olmasından dolayı, bu kanıt bütünü önem kazanmıştı. Eşini aldatmış olmanın suçluluğuna karşın hayatta kalabilmişti, yani tanrı onu sevmekteydi. Buradaki suçluluk duygusu en son kertede kendi doğumu ve varlığına ilişkin bir suçluluktur.

On üçüncü seansla on dördüncü seans arasında, Bayan Lucy tedaviye başladığından beri ilk krizini yaşadı. Bu kriz geçirdiği trafik kazasıyla bağlantılıydı. Benim Ruh Sağlığı Merkezinde bulunmadığım bir gün Acil Servise başvurmuştu. Orada çalışan personele onu öldürmeye kalkıştıklarını, fakat tanrının buna izin vermediğini ve onun yaşamasını istediğini söylemişti. On dördüncü seansta eşi ve çocuklarının ondan gizlice bir şeyler düzenlediklerini belirtti. Krizin baş gösterdiği gün büyük kızının yaş günüydü. “Acaba ona baktığımda onun gibi olmadığımı mı gördüm?” şeklinde kendini sorguladı. Bir sonraki seansa gelmedi. On beşinci seansta çok korktuğunu dile getirdi: “Hiçbir şey göremiyorum. Sadece karanlık var”. Bu konuda ona bir soru yöneltince, küçüklükten annesinin onu cezalandırmak üzere karanlık bir odaya kapattığını söyledi. Çocukluğundaki bir sahneyi anımsadı: “Bir gün eve bir satıcı geldi. Ben ona bakıyordum. Annem bakmamı yasakladı”. Kafasını çevirdiğinde annesiyle o satıcının kucaklaştıklarını gör-

dü. Annesi o dönemde evliydi. Çocuk Lucy'nin bakma isteği, dünyaya gelişine ilişkin birincil sahneyi kurgulama çabasına karşılık geliyordu. Birincil sahneye hiçbir zaman vâkıf olamamıştı. Bu eksiklik karanlık ve sessizliğe denkti. Kendisini ötekinin aynasında görebilmek ve bir aile öyküsü içinde konumlanabilmek ona yasaktı. Dünyaya gelişine ilişkin hiçbir şeyi bilme hakkına sahip olmaması yetmiyormuş gibi, bu yöndeki her türlü çabası da gerçek düzeyde bir iğdiş veya sakatlanma deneyimiyle sonuçlanıyordu. İğdiş deneyimine ilişkin iki sahneyi anımsadı. Birincisinde üç yaşındaydı. Annesi gebeydi. Çocuk Lucy annesinin karnındaki bebeğe zarar vermek istemesine, annesinin karnı üzerine atlamıştı. Annesi bir kayışla onu döverek burnunu kırmıştı. Hastanede onu tedavi etmişlerdi. İkinci sahne üvey babaya ilişkindi. Üvey babası çocuk Lucy'nin elbise satışından kazandığı parayı teslim etmediği için ellerini yakmak istemişti. Çocuk Lucy ellerini korumaya çalışırken, kirpikleri yanmıştı. Gözleri zedelendiği için üç ay boyunca karanlıkta kalmak zorunda kalmıştı. Anne çocuğunu istismar etmek nedeniyle suçlanmaktan korktuğu için kızını ne hastaneye götürmüş, ne de okula yollamıştı.

Yirmi ikinci seansta bana iletmişti bir yaralanma ve iğdiş sahnesi, on beşinci seansta anlattığının bir devamı olarak görülebilir. Altıncı sınıftayken sınıf arkadaşlarıyla “kızılderili” oyununu oynarken, bir arkadaşı bir bıçakla parmağını yaralamıştı. Bayan Lucy bana parmağındaki yara izini gösterdi ve şöyle dedi: “Benim evimde, kızılderililer gibi, bıçaklar uçuşurdu” Başka bir gün o da okulda bir arkadaşının sırtında bir şişeyi kırmıştı. Bu yüzden bir süre okul yönetimi, onun derslere katılmasını yasaklamıştı. Annesi, bu durumu üvey babasına bildirmemesi için uyarmıştı. Üvey babası olan bitenleri öğrendiği takdirde, onu şiddetle cezalandırabilirdi. O

akşam üvey babasının onu dövebileceği düşüncesiyle dehşete kapılarak, kan kusmuştu.

Yirmi dördüncü seansta oğlu seyahatten döneceği için mutlu olduğunu belirtti. Eve dönüşünü kutlamak istedi. Oğlunun ortadan kayboluşunu ölümüne atfeden ve sonradan hayatta olduğunu öğrenen bir babanın, evlâdının eve dönüşünü kutladığı İncildeki bir öyküye değindi. Bu seanstan itibaren ölü çocuk teması kurgulanmaya başladı. Aynı zamanda trafik kazasından önce eşini nasıl aldattığını da anlattı. Bu olayı duygularına hiç yer vermeden çok olağan bir şeymiş gibi anlatırken, kocasını aldatmasını bir “suç eylemi” olarak nitelendirdi. Ben de ona bu olağan görünen olayla, suç fikri arasındaki kopukluğa dikkatini çektim. Suç sözcüğü, annesinin kızına bakmasını yasakladığı satıcıyla öpüşme sahnesini çağrıştırdı. Diğer bir deyişle evli olan annesinin satıcıyla öpüştüğü sahne, birincil sahnenin yokluğunda onun dünyaya gelişinin imgesi haline gelmişti. Oysa çocuk Lucy'nin tanık olduğu bu sahneyi nitelendiren yasa dışı oluşuydu. Annesi evliyken başka bir erkekle ilişki kurmuştu. Kızının bu durumu üvey babasına bildirmemesi için de kucaklaştığı erkeğe kızının bakmasını yasaklamıştı. Nitekim Bayan Lucy'nin annesi ile özbabası arasındaki ilişkisi de yasa dışıydı. Fakat kökenlerine ilişkin bu soruna asıl travmatik nitelik kazandıran onun evlilik dışı dünyaya gelmesinden çok, bu konu üzerinde sorma ve bilme yasağının getirilmiş olmasıydı. Başka türlü ifade etmek gerekirse, bu öyle bir sorundu ki üzerinde hiçbir şey söylenilemezdi. Bu da Bayan Lucy'yi insanlık dışı bir statüde konumlandırıyordu. İnsan yavrusunun ilk hakkı simgesel olarak tanınmak ve dolayısıyla insan düzenine katılabilmektir.

Yirmi yedinci seansta Bayan Lucy oğlunun evde sakladığı silâhı keşfetmesi üzere onu polise ihbar ettiğini belirtti. Ama ihbar ettikten sonra oğlunun onu öldürmesinden korkmuştu.

Öldürme fikrini -oğlu tarafından öldürülmek veya oğlunu öldürmek- dile getirdi. Bu fikir babanın simgesel işlevini yürütemediği bir bağlamda, anne ile oğul arasındaki ensestüel ilişkiye gönderme yapıyordu. Oğlu birçok kez annesine cezaevine düşeceğini bildiğini ifade etmişti. Adeta bu sözlerle simgesel düzeyde kendisini sınırlayabilecek tek gücün hukukî düzeyde yattığını ve hapishanenin kendi kaderi olduğunu dile getirilmekteydi. Bayan Lucy de evlilik dışı bir ilişki sonucu en küçük kızından gebe kaldığında, daha evvel ayrılmış olduğu eşine dönerek yaşamının nasıl bir hapishaneye dönüştüğünü ilettili. Bayan Lucy'nin dile getirdiği bu fikirlerin temelinde, ensestüel bir aşk ilişkisinin oyuncularını nasıl hapsettiği yatıyordu. Bu seanslardan itibaren “suç”, “hapishane”, “öldürmek”, “ensestüel aşk” gibi gösterenlerin etrafında yapılanan ruhsal bir evrenin doğuşuna tanık oldum ve bu da gelecek olayların habercisiydi. Yirmi sekizinci seansta oğlunu, “birisini öldürebileceği” korkusuyla ihbar etmeyi düşündüğünü söyledi. Yeniden hapishane fikri ön plana çıkmış oluyordu. Üç aydan beri kadınlar cezaevini ziyaret etmekteydi. Onlara en büyük hapishanenin insanın içinde taşıdığına karşılık geldiğini ifade etmişti. Öldürme fikriyle bağlantılı bir sahneyi anlattı. Dokuz aylık bir bebekken annesi onu banyo küvetinde boğmaya çalışmıştı. Anneannesi bebeğin çığlıklarını duyarak yanına koşmuş ve onu kurtarmıştı. “Ama ben ölemezdim. Hayatımda kaç kez ölmem gerektiği halde ölmedim”. Tüm yaşamında yaşadığı dehşet duygusunu annesinin onu öldürmeye çalıştığı anla bağlantılandırdı. “Annemin bana bütün yaptıklarının listesini çıkarsam, benim de çocuklarıma yaptıklarıma denktirler. Bunu yazamam. Hepsi aklımda” Burada ilginç olan nokta Bayan Lucy'nin ilkokulda okuma ve yazmayı öğrenmesine karşın, yetişkin olarak okuyamaması ve yazamamasıydı.

Yirmi sekizinci seansın ertesinde Bayan Lucy yeni bir kriz geçirmişti. Polis, oğlunu silahlı bir soygun sırasında yakalamış ve yaralamıştı. Ruh Sağlığı Merkezine vardığımda onu Acil Serviste ziyaret ettim. Gerilemiş bir haldeydi ve yanında oyuncak bir bebek vardı. Bu krizi nedeniyle tedaviye bir ay ara vermek zorunda kaldık. Yeniden çalışmaya başladığımızda, kendi deliliğinin veya “kötü” kısmının terapötik çalışmanın bir parçası olması gerektiğini belirttim. Krizleri genellikle benim Merkezde olmadığım günlere rastlıyordu. Böyle zamanlarda da Acil Servise başvuruyordu. Onun deliliğini görüp, bu nedenden dolayı onu reddetmemden korkuyordu. Otuz dokuzuncu seans oğlunun bir kaza sonucu arkadaşının ölümüne sebep olduğu trajik olaydan beş gün sonra yer aldı. Bayan Lucy'nin kendi evinde bir çocuğun ölümü ilk kez onun gerçekliğe erişmesine yol açmıştı. Bu trajik ölümü yadsımaya çalışan eşinin tepkisine değinirken şöyle dedi: “Ben gerçekliği kabulleniyorum” Yaşamının çok güç anlarına psikotik krizlerle yanıt vermiş olmasına karşın, artık bir daha hastalanmayacağını biliyordu. “İnsanlar benim artık hastalanmayacağımı bilmiyorlar” Gerçeklik düzeyinde bir çocuğun ölümü, ona tüm yaşamı boyunca zulüm etmiş birşeyden, yani “ölü çocuk” sahnesinden kurtarmıştı. Ve ilk kez kendisini görebilmesi ve gerçekliği tanınması mümkün olmuştu. Çocuğun ölümüyle, Bayan Lucy'nin ruhsal evreni yeni bir yapılanmadan geçti. İlk kez Bayan Lucy bazı çocukluk anlarına erişebildi. Ölüm sahnesindeki kan, çocukluğundaki üç sahneyi anımsattı. Birinci sahnede yedi yaşındaydı. Trafik kazası sonucu zarar görmüş bir otomobile yaklaştığında otomobilin içinde başı kopmuş bir bebek görmüştü. Bayan Lucy'nin terapötik çalışmayı nitelendirmek için kullandığı sözleri anımsayalım. “Kafakırma” Başı kopmuş bebeğin imgesi, kendi parçalanmış bedeninin imgesiydi. Kafa tüm insanî olanın ve

tüm maneviyatın simgesiydi. Kafasız bir beden vahşi bir hayvansallığın resmiydi. Bir çocuk Öteki tarafından tanınmadığında, kendini tüm hayvansılığıyla algılar. Baş kopmuş bebek sahnesi başka bir sahneyi çağrıştırdı. Bu ikinci sahnede de baş ile beden arasında bir kopma söz konusuydu. On iki yaşındayken çocuklara baktığı bir apartman dairesinde, bir adamın kendisini asmış olduğunu anımsadı. Ama intihar sahnesinde kan izi olmadığını da sözlerine ekledi. Daireden koşarak çıkmış ve evine döndüğünde hiç kimseye bir şey söyleyememişti. Üçüncü sahnede dokuz yaşındaydı. Uzun ışıkları yanan bir otomobil gözlerini kamaştırmıştı. Otomobil ona çarpmış ve bacağından yaralamıştı. Annesinin cezalandırabileceği fikri onu dehşete düşürmüştü. Yine annesine bu konuda hiçbir şey söyleyememişti. Annesi onu hastaneye götürmüştü. Ama elbisesi yırtıldığı için de kızını dövmüştü. Hastanedeki hekim, zamanında varmasalardı bacağına kaybedebileceğini belirtmişti. Yaşadığı diğer travmatik olaylarda olduğu gibi, bu üç sahnede de göze çarpan, olaylara ilişkin hiçbir duygulanımı dillendirememiş olmasıydı. Bir yandan duygulanımlarını dile dökememezliğin yarattığı sessizlik, diğer yandan ebeveynin her cezalandırmasında yeniden yaşadığı kendi yıkımı ve imhasıydı. Bunlar onu kendi ölümüne, yani varolmamasına gönderme yapmaktaydı.

Kırk birinci seansta kendi canavarlığını derinlemesine çalışmaya başladı: “Annem nasıl intikam almak istemişse, ben de aynı şekilde intikam aldım”. Annesinin yaşamıyla kendisinin arasındaki benzerlikleri vurguladı. Ben de oğlunun onun en kırılgan yanına darbeyi vurarak, ondan intikam almış olduğunu belirttim. “Ben altmış üç kiloyum. Ama şimdi bir kiloymuşum gibi hafif hissediyorum kendimi” Ben de ona: “Bir bebek gibi” şeklinde yanıt verdim. “Evet, yeni doğmuş bir bebek gibi” dedi. Diğer bir deyişle, bu süreçte simgesel

olarak doğuşu bakışımın aynasından geçiyordu. Bir kaza sonucu arkadaşının ölümüne yol açan oğlu yüzünden, toplumla yüzleşmesinde utanç hissediyor ve acı çekiyordu. İşte bu tür duygulanımların damgasını vurduğu bu süreçte, onu destekleyen bakışım hastam açısından hayatî bir önem taşıyordu. Kırk üçüncü seansta görme ve bakma teması ortaya çıktı. Geçmişte insanları hipnotize ederek onların üzerinde kontrol kurduğunu ve onları nasıl dövdüğünü anlattı. Hipnotize etme fikrini aktarım alanıyla bağlantılandırırdığımda şöyle bir çağrışım getirdi: “Eskiden ben deli gibiydim, insanları görmüyor ve onlara saldırıyordum. Şimdi ötekilerin gözünde kendimi sakın görebiliyorum”. Kırk birinci seansta onun beni hipnotize etmek istediğini söyledim. O seansta uyumamak için kendimi zor tutmuştum. Sonradan onun yansıtmalı özdeşleşme düzeneğiyle, kendi duygulanımlarını benim içime koymaya çalıştığını düşünmüştüm. “Siz beni hipnotize etmeye çalıştınız. Bana egemen olmak isteyerek, içime deliliğinizi koyma çabasına girdiniz. Hiçbir zaman kendimi o denli yorgun hissetmemiştim” dedim. Sözlerim onda suçluluk duygusu yaratmıştı. Ben de şöyle yanıtladım: “Tam tersine buraya deliliğinizi sokmanın çok önemli olduğuna inanıyorum. Eskiden yüzünüz normal bir ifade taşıırken, duygularınız deliydi” Bayan Lucy şöyle bir yanıt verdi: “Birçok kez size bakmaya cesaret etmedim çünkü arkanızda duran kıza bakmak istemiyordum (arkamda Lacan'a ilişkin bir afiş vardı ve o afişte kitap okuyan bir kız vardı). Ben böyleydim. Okurdum ve öğrendim. Ben kendi kendime soruyorum. Ben kötü bir kız mıydım? Annem kafaları kırardı. Kafamı koparabilir, beni öldürebilirdi”. Ben de onun sözlerine şöyle bir karşılık verdim: “Sizin taşıdığınız kız artık kötü değildir çünkü ona bakan biri var burada. Bu afişte olduğu gibi bu kız şimdi benim yanımda”.

Bilinçdışı Fantezinin Kurgulanması

Willy Apollon psikotiğin psikanalitik tedavi sürecini, semptomların oluşmasından fantezinin kurgulanmasına bir geçiş olarak tanımlar. Buradaki semptom nevrotik değil de, psikotik bir tabloya gönderme yapar ve şu işlevi görür: “semptom bir şekilde Ötekinin özneye sahip çıkışının tarihini yazar”.¹ Vahşi dürtülerin eziyet ettiği bu beden özneye değil de, Ötekiye aittir. Özneye egemen olan, onu istilâ eden Ötekidir bu. Bu bağlamda özneye nüfuz edip, onu içerden yönetmeye çalışan Ötekiye ilişkin tarihin işaretlerini taşıyan bu bedenin, biyolojik bir organizmayla ilgisi yoktur. Bu biyolojik organizma ki, Apollon'a göre, psikiyatrik müdahalenin nesnesidir. İşte psikoz durumunda hazzın kapladığı bir bedenin özgül haritasından söz edebiliriz. Bedenin Öteki tarafından istilâsı, hezeyana dayanan özgül bir yazıyı, yani hazzın haritasını oluşturur. Apollon psikotiğin hazzına ilişkin bir sorgulamada bulunur. Zulüm eden, istilacı Ötekiyle bağlantılı olarak bir yazı şeklinde ortaya çıkan bu bedenin hazzı, Lacan'ın deyimiyle bir “artık-haz” mıdır? Yoksa dilin tutunduğu hakikat, yap-bozun kilit bir parçası mıdır?”² Bayan Lucy'de bu yap-boz, kendi tarihinin hayatî parçalarının kurgulanmasına karşılık geliyordu. Bu kurgulama ki karanlığın yüreğine yapılan bir yolculuktan geçiyordu.

Süreç içinde Bayan Lucy arzulayan bir özne olarak aktarım alanında konumlanır. Hakikatin tutkulu ve yürekli arayışından geçerek, kendi tarihinin parçalarını, yani “kafa-kıranın” (*rompecabezas*) parçalarını kurgulamayı başarır. Bu arayış gerçek anlamda ölümün damgasını taşıyordu. On sekizinci seansta

¹ Willy Apollon, “Psicoálisis y Tratamiento de Psicóticos”, *Tratar la Psicosis*, s.71.

² Willy Apollon, “Psicoálisis y Tratamiento de Psicóticos”, *Tratar la Psicosis*, s.71.

şöyle dedi: “Size borçluyum (Bana her seansta ödediği pulu unutmuştu). Herhalde kendime borçlu olmalıyım. Bu yer benimdir. Tek bana ait olan budur”. Bu sözleriyle onun ne ölçüde arzulayan bir özne olarak dil ve sözcüğün alanına sahip çıktığını görebiliriz. Psikotikle sürdürülen psikanalitik tedaviyi, semptomların oluşumundan fantezinin kurgulanmasına bir geçiş olarak nitelendirdim. Fantezinin kurgulanması hastanın travmayı özümleyebildiği ölçüde olanaklıdır. Bayan Lucy'nin durumunda simgesel düzeyde özümsememeyen, yani anlam dışı olarak ortaya çıkan ve ruhsallığında delikler oluşturan çocukluk sahneleri ve anı parçalarının aktarımda dillendirilmeleriyle travma yapılır.³ Bayan Lucy'yi dilsiz bırakan travmatik olaylar, psikoterapi sürecinde bir yapıya kavuşur. Bu yapılaşma simgesel bir alanda, yani gösterenin bedeni (*le corps du signifiant*) içinde gerçekleşen bir çalışmaya denk gelir. Bu simgesel alanda psikanalistin bedeni öznenin hem yıkıcı dürtülerini, hem de hezeyan nitelikli yansımalarını kapsayıcı bir işlev görür. Aynı zamanda hastanın fantezilerinin de yansıtıldığı yerdir. Okuyucu Lacan'ın bakış açısından hareketle, reddedilmiş (*forclusion*) ve dolayısıyla simgeselin dışında kalan bir şeyi yapılandırmanın hangi ölçüde mümkün olduğunu sorgulayabilir. Serge Leclaire'in reddetme düzeneğine ilişkin alıntısını yeniden görelim: “Reddetme başlangıçtan beri açılan bir nevi delik olup hiçbir zaman kendi özünü bulamaz”.⁴ Eğer reddetme özünü hiçbir zaman bulamayan ilksel bir deliğe karşılık gelirse, o zaman psikanalist psikozun yapısal sınırları içinde nereye kadar çalışabilir? Psikoza özgü yapısal sınırlara gönderme yaparak böyle bir çalışmanın mümkün olamayacağı

³ Willy Apollon, “Psicoálisis y Tratamiento de Psicóticos”, *Tratar la Psicosis*, s.73-75. “El Psicótico Enfermo del Padre”

⁴ Serge Leclaire, “A la Recherche des Principes d'une Psychothérapie des Psychoses”, *Évolution Psychiatrique*, Nisan 1958, s.406.

şeklinde yanıt verilebilir. Bu durumda endişe yaratan psikanalistlerin psikotiklerle çalışmak istememeleri değildir. Sonuçta her psikanalistin kendi çalışma ve müdahale alanını seçmeye hakkı vardır. Asıl sorun klinik öğretiyeye dayanmayan bir konumu savunmaktır. Bu klinik alan ki gerçeği (*réel*) simgeleştirme çabasında, analistin kendisinden bir şeyler yitirdiği bir çatışma alanıdır. Analist ancak etik bir tavrı zorunlu kılan bir pratikten hareketle, psikotikle nereye kadar çalışabileceği veya çalışamayacağını değerlendirebilir.

Bayan Lucy psikoterapi sürecinde bir çocuğu öldürme fantezisini kurgular. Bu fantezi gerçek bir olguya dayanıyordu. Dokuz aylıkken annesi onu boğmaya kalkışmıştı. Böylelikle “bir çocuk öldürme” fantezisinin merkezinde yatan, annesinin girişimiydi. Bu olay, Bayan Lucy'nin travmasına damgasını vurmuştu. Tartışmış olduğum geçmiş seanslara dönersek, Bayan Lucy'nin eşiyle geçirdiği trafik kazası bir tiyatro anlamında sahneyi açan olaydı. Kuşkusuz süreç içinde zamanları, kesintileri ve noktalamaları oluşturan benim ve bunun bir yoruma karşılık geldiğinin bilincindeyim. Ama bu yorum aktarımda oluşan deneyime dayanmaktaydı. Bu da anı parçalarının düzenlenmesine karşılık geliyordu. Kocasını aldatmış olmasından dolayı bir cezalandırılma olarak yaşadığı trafik kazasından sağ çıkışı, tanrının onu sevdiğinin bir kanıtıydı. Aktarımda tanrının yerinde, onu seven bendim. Nitekim tanrı olarak nitelendirilen varlık daha çok bir insanı andırıyordu. Trafik kazasının onda yarattığı duygulanımlar örgüye damgasını vururken (kazadan sonra bir kriz geçirir ve büyük bir korkuya kapılır), annenin bir satıcıyla öpüşme sahnesi örgütün çerçevesini sağlar. Çocuk Lucy'nin bakması yasaklanan bu sahne travmatikti. Çünkü bu sahneye, dolayısıyla birincil sahneye bakma yasağı, bir kız çocuğu olarak ruhsal gelişimini mümkün kılan simgesel eksenlerin yadsınmasına karşılık geliyordu. Aktarımda çocuk-

luğundaki bu yasak sahneye bakma ve bunu bana anlatma cesaretini gösterdi. Böylelikle bu cinsel sahne, aktarımda kurgulanacak olan ve dağınık parçaların bir araya getirileceği bir tarihi yapılandırdı. Tarihleştirme sürecinde her ne kadar sözcük boyutu temelse de, asıl önemli olan sözcüğün aktarımın bedeninde demir atmasıdır. Yirmi dördüncü seansta kendi oğluyla bağlantılı olarak “ölü evlat” temasını işledi. Bu temayı daha iyi kavrayabilmek için anne-oğul ilişkisine bir göz atalım. Oğul küçüklüğünden beri anneden kaynaklanan yıkıcı yansımaların nesnesiydi. Bayan Lucy'nin yıkıcılığı oğlunun erkekliğini yaralayıcı ve hatta iğdiş edici şekilde ortaya çıkıyordu. Oğlunun ergenliğe girişiyle anneye olan tepkiler başgöstermişti. Bunlar suç niteliği taşıyan davranış bozuklukları olarak ortaya çıkmaktaydılar. Anne tedavi sürecinin başında oğlu için benden yardım istemişti. Bir kez oğluyla görüşmüş, ama hiçbir iletişim kuramamıştım. Oğlunun suç niteliğindeki davranışı, annesine ve annenin yasasına açıkça bir meydan okumaydı. Bir gün Bayan Lucy oğluna şöyle demişti: “Sen ne kadar çabalasan da beni delirtemeyeceksin”. Bu sözler neredeyse yaşamının en büyük sınavıyla yüzleştiğinde söyleyeceği sözlerin (“İnsanlar benim artık hastalanmayacağımı bilmiyorlar”) habercisiydiler. Oğlunun arkadaşının ölümüne karşın aklını yitirmeyeceğinden emindi.

Oğlunun suçu Bayan Lucy'nin psikoterapi sürecinde kurguladığı tarihiyle bağlantılandı. Bayan Lucy de birçok nedenden dolayı suçluydu: kocasını aldatmıştı, kızı, kendisi gibi evlilik dışı bir ilişkiden doğmuştu... Kadınlar cezaevini ziyaret ettiğinde, onlara en büyük hapishanenin insanın yüreğinde taşınıldığını ifade etmişti. Annenin tarihiyle oğlunun öyküsünün birbirine geçmesi, neyin nerede ve nasıl başladığını bilmemizi güçleştirir. Acaba oğlunun suçundan dolayı islahevine düşmesi, annenin kendi suçluluk duygusuna iliş-

kin ruhsal olguları kapsamaya ve bütünleştirmeye yarayan bir çerçeve mi sağlıyordu? Ama Bayan Lucy'nin en büyük suçu dünyaya gelmiş olmasıydı. Tedavi sürecinde kurgulanan bir çocuğu öldürme fantezisinde, Bayan Lucy'nin oğlu hangi işlevi görüyordu? Arkadaşının ölümüne neden olan oğul, annenin öldürme fantezisini mi gerçekleştirmiş oluyordu? Bu soruyu bu metni yazarken kendi kendime birçok kez ve acıyla sordum. Eğer bu böyleyse bu eylemi engellemenin yolu var mıydı? Althusser'in eşini öldürmüş olması üzerinde düşünen Frida Saal'ın sözlerine değineceğim: “Eylemin engellenebileceğine ilişkin bir şeyi söylemek zordur”.⁵ Bayan Lucy'nin öyküsünün yürek parçalayan yönü, bilinçdışındaki öldürme fantezisinin oğlu tarafından eyleme dökülmüş olmasıydı. Dilin sınırında konumlanan bir eylemi anlama ve deşifre etme çabasında, bu eyleme hastamın açısından yaklaştığının bilincindeyim. Burada eksik kalan bilgi, Bayan Lucy'nin oğlunun ruhsal yaşamında neler olup bittiği idi. Ölüm Bayan Lucy'nin evinde, oğlunun arkadaşıyla paylaştığı bir anda gerçekleşir. Silâhlarla oynarken, dolu silâhtan çıkan bir kurşun arkadaşını öldürmüştü. Bu sahnede oğlunun hiç bir saldırgan niyeti yoktu. Bu ölümcül kazayı hem Bayan Lucy'nin oğlunun, hem de diğer insanların hayatlarının tehlikede olduğu olaylar zincirinin bir parçası olarak değerlendirebiliriz. Bayan Lucy'nin oğlu silahlı bir soyguna katılmıştı. Bu durumda başkalarının veya kendi ölümüne neden olabilirdi. Ölüm, ateşle oynamanın bedeliydi. Gerek onu erkek kılacak ve babanın onurunu kurtaracak silahın ateşi, gerek anneye duyulan enestüel arzusunun ateşiydi söz konusu olan.

Oğlunun neden olduğu ölüm Bayan Lucy'ye suçun nesnel boyutunu derinlemesine işlemesini olanaklı kıldı. Evlilik dışı

Frida Saal, “Louis Althusser: El Sueño y el Crimen”, *Palabra de Analista*, Siglo XXI, Meksiko, 1998, s.81.

dünyaya gelmesinin ve eşine olan sadakatsizliğinin öznel suçundan, suçun nesnel boyutuna, yani hukuk düzeyine geçebildi. Suçun öznel boyutundan nesnel boyutuna geçebilmek, ona oğluyla ayrışmasının kapılarını açtı. Kendi ruhsal dünyasındaki ölü çocuk fantezisi, oğlunun arkadaşının ölümüyle dışsallaştı. Bu da onun ilk kez tüm açıklığıyla bilincine kavuşmasını sağladı. Hasta bu anı bir dirilme olarak nitelendirdi: “Ben hep ölüydim, 5 Temmuz günü dirildim (elbette tarihler ve isimlerin gerçeklikle ilgisi yoktu). Ben yap-bozun parçalarını birleştirebileceğim”. Bayan Lucy'nin ailesi tarafından çok sevilen ve neredeyse ailenin bir ferdi gibi görülen (bu da anlamlıydı) Juan'ın mutlak ve kesin ölümü, onun hiçbir zaman hayata dönemeyeceğinin acı gerçekliğini kabullenmeyi olanaklı kıldı: “Ben deli değilim. Juan'ın ölmediğini düşünmek delilik olur”. Bu bağlamda fanteziyle gerçeklik arasında kesin bir ayırmadan söz etmek olanaklıydı. Fanteziyle gerçekliğin ayrışması, kendi canavarlığı olarak nitelendirdiği yönünün dışsallaştırılmasına ve temsil edilmesine yol açtı: “Ben içimdeki canavarı dışarı çıkarabildim. Ben annemle aynı şeyleri yaptım. Ben bir canavardım”. Geçmişte kendi varlığının somutlaştırdığı canavarlık, anlam dışı bir gerçeğe (*réel*) karşılık geliyordu. Yani ölüm dürtüsü ve öldürme dürtüsüydü söz konusu olan. Oysa oğlunun arkadaşının ölümünü kabullenmek gerçekliği tanımak anlamına geliyordu. Bu da kendini kabullenmeyi sağladı. Ötekilerinden farklı bir insan olarak hatalarıyla kendini kabullenebildi.

Oğlunun neden olduğu ölüme ilişkin kendi sorumluluğunu sorgulayabildi. Aynı zamanda dünyadaki yerini de sorguladı: “Ben ne işe yararım?” Kırk beşinci seansta şöyle dedi: “Ben neysem o olmak istiyorum. Korkuyorum. Ben korkuya erişmek istiyorum. Çünkü küçüklüğümden beri gelen birşey bu”. Bayan Lucy, oğlunun durumunun simgeleştirdiği ve temsil

ettiğinin aracılığıyla “korkuya” varabildi. Oğlunun arkadaşı-
nın ölümünü izleyen seanslarda iki fikri işledi. Bunlar oğluna
olan duygularının çiftedeğerliliğini ortaya koymaktaydılar.
Bir yandan, oğlunun öteki çocuğun yerine ölmesini yeğlediği-
ni belirtti. Bu da bir çocuğu öldürme fantezisine, yani kendi
çocuğunu öldürme fantezisine gönderme yapıyordu. Diğer
yandan, şimdi bir bebek olarak gördüğü oğlunun gerçek an-
nesi olma arzusunu dile getirdi. Birkaç seans boyunca oğluna
doğma hakkını verenin kendisi olduğunu ifade etti. Bu da bir
anne olarak, yavrusunun bu hakkını geriye alabileceği anla-
mına geliyordu. Bu sözcükler anneyi, yavrusuna hayat kadar,
ölümü de verebilen tümgüçlü bir kişi haline getirmiş olur.
Kuşkusuz bu sözler Bayan Lucy'nin kendi deneyimini yansı-
tıyordu. Annesi yalnız onun ölümünü arzulamakla kalmamış,
onu gerçekten öldürmek istemişti. Bu girişim kızına hayatı
verdiği kadar, ondan hayatı almak isteyen annesini tümgüçlü
biri haline getirmişti. Annenin arzusuna karşı ve ona rağmen
hayatta kalmanın bedeli yüksek olmuştu. Yetmişinci seansta
“Fazlasıyla ödedim” dedi. Bir yandan oğlunun hayatının ve
ölümünün mutlak efendisi olarak konumlanıyordu. Ama diğer
yandan geçmişe dönerek bebeğini yeniden kazanmak ve onu
rahmine döndürmek özlemini dile getiriyordu. Bu özleminin
nedeni, oğlu doğduğunda anneliğini gerçekleştirememiş ol-
masıydı. Onu doğurduğu zaman bu yavrunun kendisinden
olduğunu hissedememişti: “Hem benimdi, hem de değildi”.
Doğum sırasında bir boşluk algılamıştı: “Hiçbir şey hisset-
medim” Sadece oğlu beş aylıkken ciddi bir hastalık geçirdi-
ğinde, onu sahiplenebilmişti: “O zaman benim olduğunu his-
settim, adeta yeniden doğurmuş gibiydim”.

Oğlu silahlı bir soygunda polis tarafından yaralandığında,
Bayan Lucy'de ortaya çıkan psikotik krizi ve gerilemeyi
anımsayalım. Oğlunun gerçek bir ölüm tehlikesi geçirmiş

olması, bu krize yol açmıştı. Psikotik kriz sırasında Bayan Lucy anne olduğu zamana geri dönerek, oğlunun bebekliğini sahnelemişti. Böylelikle ölümünü arzuladığı bebeğini sahip-
lenmek istemişti. Şimdi bu satırları yazarken, bu çabasının aynı zamanda kendi çocukluğunu da sahiplenme anlamına geldiğini düşünüyorum. O da bebekken gerçekten ölebilirdi çünkü annesi onu dokuz aylıkken boğmaya çalışmıştı. Nesnesi oğlu olan, bir çocuk öldürme fantezisinin terapötik süreçte kurgulandığını gördük. Bayan Lucy fantezisinde, çocuğu öldüren konumunda, yani etkin konumdaydı. Ama oğlunun gerçekten bir ölüm tehlikesiyle karşılaşması, bilinçdışı arzusunun gerçekleşmesine karşılık geliyordu. Bu da onda büyük bir kaygı uyandırmış ve onu dehşete düşürmüştü. Oğlunun gerçekten ölebileceği olasılığı, onun oğluyla özdeşleşmesine yol açmıştı. Bu durumda Bayan Lucy edilgen konumdaydı, yani öldürülen oydu. Böylelikle Bayan Lucy'nin annesinin arzusu, yani bebek Lucy'nin ölümü gerçekleşmiş oluyordu.

Gebeliği sırasında taşıdığı bebeği imgesel olarak temsil edememesi ve doğum sırasında onu somut varlığıyla algılamaması nedeniyle, oğluna bir eş (double) işlevi yüklemişti. Kendisiyle rekabet eden erkeksi bir eşi bu. Psikoterapinin son evresinde bu erkeksi eşten kurtulabilmek, ona kadınsılığının kapılarını açtı. Yetmiş dördüncü seansta Bayan Lucy bu konuyu dile getirdi.

Ben: Eşin varlığının artık sona ermesi zorunludur. Böylelikle her biriniz ayrı olarak varolabilirsiniz. Siz de yeniden doğabilirsiniz.

Bayan Lucy: Doğmak yerine “çıkma” sözcüğünü kullanır. Oğlunun da hapishaneden çıkmasını dilediğini dile getirir.

Ben: Adeta hapishane bir rahmi andırıyor. Hapishaneden çıkmak, rahimden çıkmak anlamına geliyor.

Bayan Lucy: İnsan dışarıda iken içeri (rahme) girmek istemiyor. Ama içerde olunca da çıkmak istemiyor.

Ben: Savaşım verirken rahmin duvarlarını yıkmaya ve beni öldürmeye çalışıyorsunuz (Simgesel bağlamda doğabilmek ve özgür olabilmek için aktarımda annesinin yerine koyduğu analistten kurtulabilmeliydi). Ve doğmaya hakkınız olup olmadığını kendinize soruyorsunuz.

“Duvarları yıkmak”, “savaşım”, “doğma hakkı” gibi gösterenler hastamın sözcükleriydi. Seanslarına gelmeyerek, dolaşıyla çalışma bağlarını yıkarak beni imgesel düzeyde öldürmek istiyordu. Bir gün ona beni öldürmekle, kendisini de öldürdüğünü dile getirdim. Çünkü terapötik alan ona aitti. Bir keresinde “Bana ait olan tek şey” demişti. Başka türlü ifade etmek gerekirse, benliğiyle bir öznenin yapılandığı bu alanı yok etmek istiyordu. Psikoterapi sürecinde bir çocuğu öldürme fantezisini kurguladıktan sonra, çalışılması gereken son nokta anneyi öldürme arzusu, yani anneye olan nefretiydi. Altmış yedinci seansta oğlundan söz etti.

Bayan Lucy: Ben ona doğma hakkı verdim.

Ben: Sizin de doğmaya hakkınız var.

Bayan Lucy: Annem öfkелendiğinde beni döverdi. Beni öldürmek istiyordu. Vururdu bana. Sonra hiçbir şey hissetmemeye başladım. Bir kayaya dönüştüm. Ama bana vursalardı cam gibi kırılabilirdim. Ben çok kötüydüm. Çocukken onu öldürmeyi düşündüüm, ona küfür ederdim.

Ben: Sanırım annenizin sizi öldürmek istemesi ve sizin de onu öldürme arzunuz tüm yaşamınız boyunca sizi rahat bırakmadı. Sözlerim hastamı oğlunun arkadaşının ölümüne ve evlâdını yitiren anne temasına götürdü.

Ben: Ölüm fikrini bir türlü zihninizden atamadınız. Ama Juan öldüğünde herşey değişti.

Bayan Lucy: Evet. O hapiste.

Bana oğlundan söz ederken bir dil sürçmesi yapar ve üçüncü tekil zamirin İspanyolcada kadın için kullanılan biçimine gönderme yapar. Türkçe’de üçüncü tekil zamir gerek kadın, gerek erkek için aynıyken, İspanyolcada cinsiyetlere göre farklıdır. Kendini hapiste hisseden oydu, hapisteki kadındı o. Diğer yandan, ıslahevinde cezasını çeken oğlu, onun kadınsı eşiydi.

Bayan Lucy: Ben suçlu değilim.

Ben: Oysa tüm yaşamınız boyunca kendinizi suçlu hissettiniz.

Bayan Lucy: Evet, tüm yaşamım boyunca.

Yap-bozun son parçası sessizliğe karşılık geliyordu. Altmış dokuzuncu seansta bahçedeki kuvvetli bir gürültü, derinlemesine işlenen sessizlik temasının arka perdesini oluşturdu. Sessizlik karşısında duyduğu dehşetle ilgili olarak birkaç sahneyi dile getirdi: Juan’ın ölümünü izleyen sessizlik; üvey babasının öz babası olmadığını açığa çıkaran sözlerini işittiği zaman, annesiyle birlikte gizlendiği dolaptaki zorunlu sessizliği; annesinin onu boğmaya çalıştığı anın sessizliği ve psikiyatrik hastanenin tecrit odasının çıplak zemininde sözsüz, hiçbir şaysız bulunduğu an. Sessizlik varmak istediği ve varması gereken en son korkusuydu. Yetmiş üçüncü seansta halen onu korkutan birşey olduğunu dile getirdi. Yine dışarıdan gelen gürültüyle tezat oluştururcasına, sessizlik temasını ele aldı.

Bayan Lucy: Kilisedeyken herkes gözlerini kapıyor. Ben kendi gözlerimi kapayamıyorum. Sessizlikten korkuyorum.

Ben: Ölüntün gözleri kapatılır.

Bayan Lucy: Bilmem.

Ben: Belki annenizin, satıcı eve geldiğinde gözlerinizi kapamanızı istediği anla ilgili olabilir.

Bayan Lucy: Evet, sanırım bu. Bir çocuğun en fazla görmek istediği şeyi engellerseniz... Benim sırtım anneme dönmüktü ama gözlerim açıktı.

Ben: Sessiz kalanlar onlardı.

Bayan Lucy: Evet. Onların orada olmadıklarını sandım. Başını çevirdiğimde öpüşüyorlardı.

Ben: Adeta siz bir taşa dönüşebilirdiniz çünkü görmemeniz gereken birşeyi görüyordunuz.

Bayan Lucy: Babama söylemeyi düşünüyordum. Beni dövdiği için annemden intikam almak istiyordum.

Sessizlik teması, Bayan Lucy açısından birincil sahneye denk gelen anneyle satıcı arasındaki sahneye bağlantılıydı. Anneyle satıcı arasındaki öpüşme sahnesine bakmak, kendisini temsil etmeyi olanaklı kılabilirdi. Ama bu olanak gerçekleşmemişti. Çünkü anneyle satıcı arasındaki cinsel sahne yasa dışıydı. En önemlisi de çocuk Lucy'nin bu sahneye bakması ve bu konuda soru sorması yasaktı. Annesi, kızının cinsel sahneye bakma ve kendisini temsil edebilme “hakkını” inkâr etmişti. Bu bağlamda annesi kızının doğum hakkını iki kez reddetmiş oluyordu. Onu dokuz aylıkken öldürmeye kalkmakla yetinmemiş, bu sahneye de bakmayı yasaklayarak, kızının kendisine ilişkin temsil olanağını engellemişti.

Sondeyiş

Psikoterapi süreci üç yıl devam etti ve Bayan Lucy'ye tarihinin kilit parçalarını birleştirme olanağını sağladı. Bu bağlamda onun iyileştiğini söyleyebiliriz. Aradan birkaç yıl geçmesine karşın, krizleri yinelenmemişti. Bu klinik anlatı benim için bir çatışmayı da birlikte getirdi. Bir çocuğun ölümüyle sonuçlanan bu denli trajik bir durumla bağlantılı olan bir klinik vaka üzerinde yazmam etik bir tavır mıydı? Bu bağlamda şöyle bir soruyu da sorabiliriz: Analistin, hastasının deliliğine

ilişkin tanıklık etmesi mümkün müdür? Nitekim Derrida da Foucault'nun yapıtını tartışırken bu sorunu ortaya koyar:

Deliliğin tarihinin anlamlarından bir tanesi, deliliğin tarihine ve kuşkusuz cinselliğin tarihine ilişkin her türlü proje ve söylemin sorunlarından bir tanesi de budur: Deliliğin tanıklığı var mıdır? Kim tanıklık edebilir? Tanıklık etmek, görmek midir? Açıklamak mıdır? Bir nesne var mıdır? Nesne var mıdır? Nesnelleştirmeden, özdeşleşmeden, yani düşünce yürütmeden bir üçüncünün açıklaması olanaklı mıdır?

Bir çekmecenin dibinde birkaç yıl boyunca uyuyan klinik notlarımı, yeniden değerlendirmeye karar verdim. Acaba hastamda simgesel olarak yazılamayanı yazmak gereksinmesi veya çağrısı mıydı bu? Direncim kendimle de ilgiliydi. Böyle bir vaka üzerinde yazmak, kendi analizimi de devreye soktuğu ölçüde acıydı. Ama bu deneyimden çıkarılabilecek bir dersi, yani klinik ve herşeyden evvel insan olmaya ilişkin bir dersi iletmeyi arzuladım. Ve insan yaşamının trajik boyutu üzerinde düşünmek istedim. Bu trajik boyut, tutku ve aşkla yakından bağlantılı olan etik ve estetikten hareketle, analizde işlenebilir. Tüm delilik görüngüstünü, psikotik depresyonun yol açtığı boşluğu doldurmaya yarayan bir tutku olarak kavrayabiliriz. Özne açısından tahammülsüz olan, bu boşlukla yüzleşmektir. Bedeli ne olursa olsun bir tutku olarak deliliği yaşamak, ölüm ve hiçe denk gelen boşlukla yüzleşmekten iyidir. Hiç olmazsa delilik bir canlılığın ve hayatîyetin göstergesidir. Tedavi sürecinde hastanın sınırsız ve ölümcül bir tutkudan vazgeçmesi ve eksikliğini kabul etmesi zorunludur. Bunun için de hastanın kendi tutkusundan hareketle ruhsal olarak çalışmaya ve acının denizlerini kat etmeye hazır bir analistle karşılaşabilmesi gerekir. İşte sadece o zaman psikanalizde aşktan söz edebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abrevaya, Elda. *Aynadan Ötekine*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.
- Althusser, Louis, *L'avenir Dure Longtemps*, Stock/Imec, Paris, 1992.
- Althusser, Louis. *Gelecek Uzun Sürer*, Türkçe'ye çeviren: İsmet Birkan, Can Yayınları, İstanbul, 1998.
- Apollon, Willy ve ötekiler. *Tratar la Psicosis*, Polemos, Buenos Aires, 1997.
- Bercherie, Paul. *Les Fondements de la Clinique. Histoire et Structure du Savoir Psychiatrique*, Navarin, Paris.
- Bettelheim, Bruno. *The Empty Fortress*, The Free Press, New York, 1972.
- Bion, W.R. "Differentiation of the Psychotic from the Non-psychotic Personalities", *International Journal of Psychoanalysis*, cilt 38, III-IV. bölümler.
- Braunstein, Nestor. "Lingüística", *El Lenguaje y el Inconsciente Freudiano*, Siglo XXI, Meksiko, 1982.
- Braunstein, Nestor. *La Jouissance*, Point Hors Ligne, Paris, 1992.
- Castel, Robert. *Le Psychanalysme, L'ordre Psychanalytique et le Pouvoir*, François Maspero, Paris, 1973.
- Castel, Robert. "La Contradicción Psiquiátrica", *Los Crímenes de la Paz*, Siglo XXI, Meksiko, 1981.
- Derrida, Jacques. "Être Juste avec Freud. L'histoire de la Folie à L'âge de la Psychanalyse", *Penser la Folie*, Galilée, Paris, 1992.
- Didi-Huberman, Georges. *Invention de L'hystérie*, Macula, Paris, 1982.
- Dolto, Françoise. *L'image Inconsciente du Corps*, Seuil, Paris, 1984.
- Dolto, Françoise ve Nasio, Juan. *L'enfant du Mirroir*, Rivages, Paris, 1987.
- Dolto, Françoise. *Tout est Langage*, Vertiges du Nord/Carrère, Paris, 1987.
- Dolto, Françoise. *Autoportrait d'une Psychanalyste*, Seuil, Paris, 1989.

Foucault, Michel. *Moi, Pierre Rivière Ayant Egorgé ma Mère, Ma Soeur et Mon Frère. Un Cas de Parricide au XIX. Siècle*, Gallimard/Julliard, Paris, 1973.

Foucault, Michel. *Histoire de la Folie*, Gallimard, Paris, 1972.

Foucault, Michel. *Deliliğin Tarihi*, Türkçe'ye çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Ankara, 2000.

Foucault, Michel. "La Casa de la Locura", *Los Crímenes de la Paz*, Siglo XXI, Meksiko, 1981.

Freud, Sigmund. "Remarques Psychanalytiques sur L'autobiographie d'un Cas de Paranoïa", *Cinq Psychanalyses*, Fransızca'ya çeviren: Marie Bonaparte ve Rudolph M. Loewenstein, Presses Universitaires de France, Paris, 1973.

Freud, Sigmund. "L'inconscient", *Métapsychologie*, Fransızca çeviri Jean Laplanche ve J.B. Pontalis yönetiminde gerçekleşmiştir, Gallimard, Paris, 1968.

Freud, Sigmund. *Introduction à la Psychanalyse*, Fransızca'ya çeviren: Serge Jankélévitch, Payot, Paris, 2001.

Freud, Sigmund. "Extrait de L'histoire d'une Névrose Infantile", Fransızca'ya çeviren: M. Bonaparte, R. Loewenstein, *Cinq Psychanalyses*, PUF, Paris, 1973.

Freud, Sigmund. "Névrose et Psychose", *Névrose, Psychose et Perversion*, Fransızca'ya çeviren: D. Guérineau, PUF, Paris, 1973.

Freud, Sigmund. "La Perte de la Réalité dans la Névrose et dans la Psychose", *Névrose, Psychose et Perversion*, Fransızca'ya çeviren: D. Guérineau, PUF, Paris, 1973.

Freud, Sigmund. "La Négation", *Résultats, Idées, Problèmes II*, Fransızca'ya çeviren: Jean Laplanche, PUF, Paris, 1985.

Freud, Sigmund. *Malaise Dans la Civilisation*, Fransızca'ya çeviren: Ch. ve J. Odier, PUF, Paris, 1971.

Goenaga, Francisco. *Desarrollo Histórico del Asilo de Beneficencia y Manicomio*, Cantero, Fernandez y Compania, San Juan, 1929.

Green, André, *La Folie Privée*, Gallimard, Paris, 1990.

Hyppolite, Jean. "Commentaire Parlé sur la "Verneinung" de Freud", *Écrits*, Seuil, Paris, 1966.

- Kizer, Manuel. "L'autre Dans les Psychoses", *Clinique Différentielle des Psychoses*, Navarin, Paris, 1988.
- Lacan, Jacques. *De la Psychose Paranoïaque Dans ses Rapports Avec la Personnalité*, Seuil, Paris, 1975.
- Lacan, Jacques. *Écrits*, Seuil, Paris, 1966.
- Lacan, Jacques. *Psicoanálisis. Radiofónia & Televisión*, ispanyolcaya çeviren: Oscar Masotta ve Orlando Gimeno-Grendi, Anagrama, Barcelona, 1977.
- Lacan, Jacques. *Le Séminaire, Livre I, Les Écrits Techniques de Freud*, Seuil, Paris, 1975.
- Lacan, Jacques. *Le Séminaire, Livre III, Les Psychoses*, Seuil, Paris, 1981.
- Lacan, Jacques. *Le Séminaire, Livre V, Les Formations de L'inconscient*, Seuil, Paris, 1998.
- Lacan, Jacques. *Le Séminaire, Livre XI, Les Quatre Concepts Fondamentaux de la Psychanalyse*, Seuil, Paris, 1973.
- Lacan, Jacques. *Le Séminaire, Livre XX, Encore*, Seuil, Paris, 1975.
- Lacan, Jacques. "Deux Notes Sur L'enfant", *Ornicar?* no 37, Nisan-Haziran 1986.
- Laing, Ronald. *The Divided Self*, Penguin Books, Middlesex, 1976.
- Laurent, Eric. *Estabilizaciones en las Psicosis*, Manantial, Buenos Aires, 1986.
- Leclaire, Serrge. "A la Recherche des Principes d'une Psychothérapie des Psychoses", *Évolution Psychiatrique*, Nisan 1958.
- Legendre, Pierre. *Le Crime du Caporal Lortie*, Flammarion, Paris, 1989.
- Mannoni, Maud. *L'enfant Arriéré et sa Mère*, Seuil, Paris, 1964.
- Mannoni, Maud. *L'enfant, sa "Maladie" et les Autres*, Seuil, Paris, 1967.
- Mannoni, Maud ve ötekiler, *Psicosis Infantil*, Nueva Vision, Buenos Aires, 1980.
- Mannoni, Maud. *La Théorie Comme Fiction*, Seuil, Paris, 1979.
- Meltzer, Donald. *Le Processus Psychanalytique*, Fransızca'ya çeviren: Jean Bégoin, Payot, Paris, 1971.
- Miller, Gérard. "Approches et Repères Dans la Clinique Psychanalytique des Psychoses", *Ornicar?* no 34, 1985.

- Miller, Jacques-Alain. “Esquizofrenia y Paranoia”, İspanyolcaya çeviren: Diana S. Rabinovich, *Psicosis y Psicoanálisis*, Manantial, Buenos Aires, 1993.
- Nasio, Juan. *Les Yeux de Laure*, Aubier, Paris, 1987.
- Nasio, Juan. *Enseignement de Sept Concepts Cruciaux de la Psychanalyse*, Payot, Paris, 1992.
- Rousseau, Jean-Jacques. *İtirafı I*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1963.
- Saal, Frida. “El Nombre-del-Padre Como Suplencia”, *Las Suplencias del Nombre-del-Padre*, Siglo XXI, Meksiko, 1998.
- Saal, Frida. “Louis Althusser: El Sueño y el Crimen”, *Palabra de Analista*, Siglo XXI, Meksiko, 1998.
- Winnicott, Donald. *De la Pédiatrie à la Psychanalyse*, Fransızca’ya çeviren: J. Kalmanovitch, Payot, Paris, 1971.
- Winnicott, Donald. *Processus de Maturation Chez L’enfant*, Fransızca’ya çeviren: J. Kalmanovitch, Payot, Paris, 1974.
- Winnicott, Donald. *Jeu et Réalité*, Fransızca’ya çeviren: Claude Monod ve J.B. Pontalis, Gallimard, Paris, 1975.
- Winnicott, Donald. *Oyun ve Gerçeklik*, Türkçe’ye çeviren: Tuncay Birkan, Metis Ötekini Dinlemek, İstanbul, 1998.
- Winnicott, Donald. *Fragment d’une Analyse*, Fransızca’ya çeviren: J. Kalmanovitch, Payot, Paris, 1975.

DELİLİĞİN TUTKUSU / TUTKUNUN DELİLİĞİ

Psikoz Sorununa Psikanalitik Yaklaşım

ELDA ABREVAYA

“XIX. yüzyılda tecrit etme, sorgulama, duş cezaları, katı disiplin, çalışma yükümlülüğü, ödüllendirme gibi, tımarhanelerde, yürütülen tüm teknikler, hekimi ‘deliliğin mutlak efendisi’ haline getirmişti. Gizlenen deliliği ortaya çıkaran, onu yenmeye çalışan, büyük bir ustalıkla tahrik ettikten sonra sakinleştirip yeniden onu konumlandıran hekimdi. Bu bağlamda deliliğin psikolojisi tımarhanede gelişmiştir.

Freud’un söylemiyle birlikte, deliliğin tarihinde o zamana değin gerçekleştirilen tedaviye ilişkin bir kırılma yaşanacaktır. Klasik çağdan itibaren akıl dünyasıyla delilik arasında kopan diyalog, psikanalizle yeniden kurulmuş olur.”

Elda ABREVAYA

